

ALBERTS ZALTS

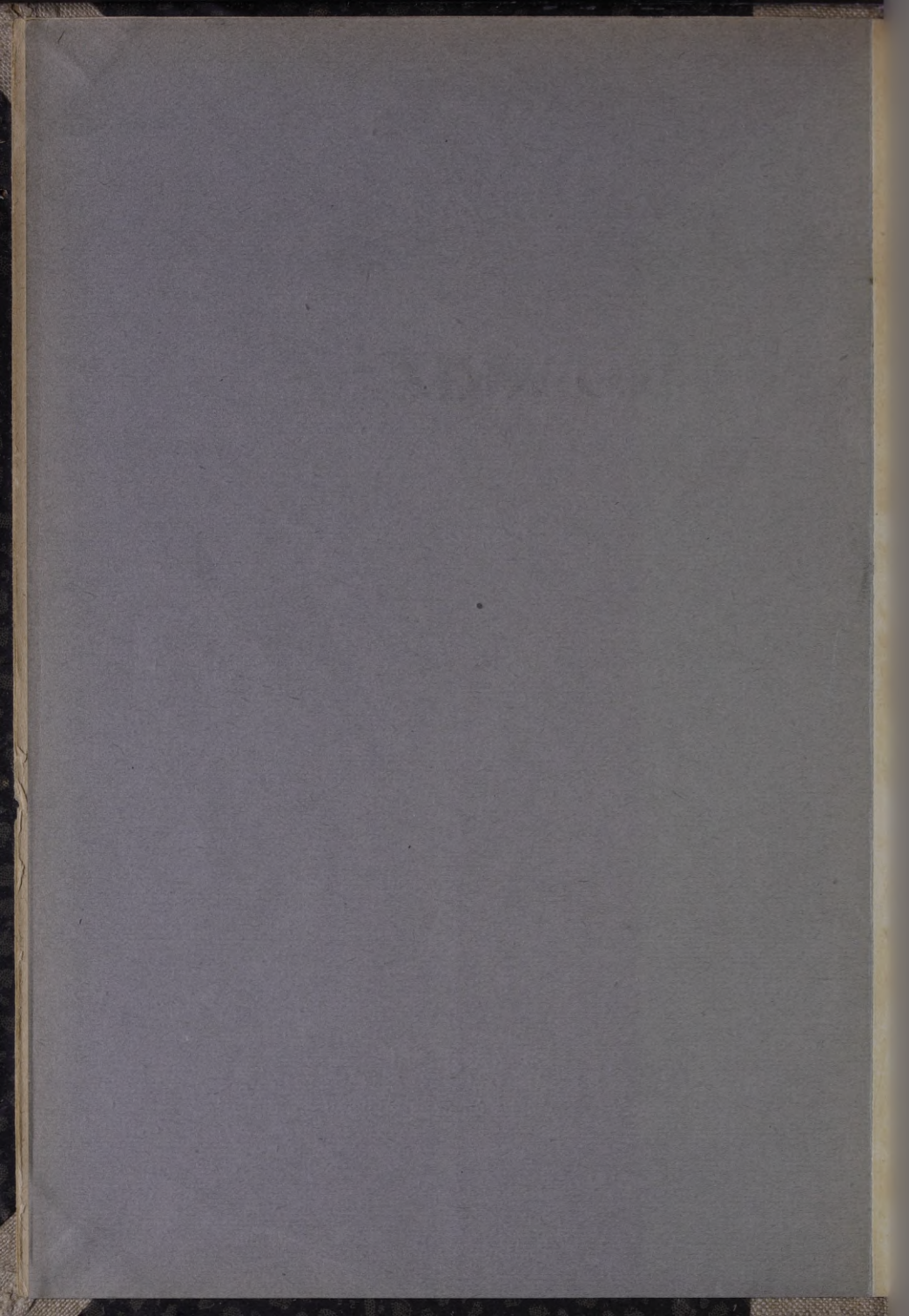
IZEJA NO KRIZES

Konjunktūras politikas galvenās
problēmas

Rīgā, 1932. g. septembrī

„Z E L T A G R A U D S” I Z D E V U M S

Ģenerālkomisijā A/S. Valters un Rapa grāmatnīcā, Rīgā

L 63-3
116
VII A

67

L
33

ALBERTS ZALTS

IZEJA NO KRIZES

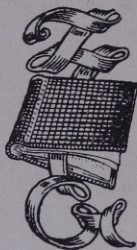
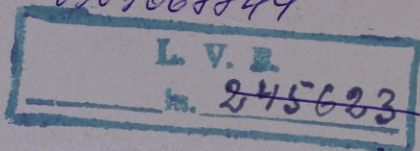
Konjunktūras politikas galvenās
problēmas

Rīgā, 1932. g. septembrī

„Z E L T A G R A U D S“ I Z D E V U M S

Ģenerālkomisijā A/S. Valters un Rapa grāmatnīcā, Rīgā

0309068844

ARMIJAS SPIESTUVE, RĪGĀ,
MUITAS IELĀ № 1.

Saimnieciskā krīze visās zemēs ierosinājusi rosīgu darbību oikonomiskās dzīves pētījumu laukā. Krīzes asais raksturs pamudinājis ne tikai teorētiskus, bet arī visu zemju valdības piegriezt vērību saimniecisko grūtību pētīšanai. Ne tikai lielajās valstīs kā, piem., Anglijā, Amerikā, Vācijā u. c. ir darbojušās speciālas komisijas gan krīzes vispārīgā rakstura, gan arī atsevišķu jautājumu noskaidrošanai, bet arī mazajās valstīs novērojama dzīva interese par saimnieciskās politikas, šaurākā nozīmē runājot, par konjunktūras politikas problēmām. Praktiskos soļus visur cenšas pamatot uz iepriekšējiem teorētiskiem apsvērumiem.

Latvijā krīzes problēmas visasākas kļuva 1931. gada otrā pusē. Uz šo laiku attiecas pirmie likumdošanas soļi saimniecisko grūtību pārvarēšanai. Uz to pašu laiku attiecas arī galvenie principiālie strīdi par atsevišķo praktiskās konjunktūras politikas soļu lietderību. Tas viss noveda pie mēģinājumiem konstruēt atsevišķas praktiskās konjunktūras politikas uzskatu sistēmas, piemērotas mūsu apstākļiem. Tā radās tie dažādie memorandi, kurus bija izstrādājuši saimniecisko jautājumu lietpratēji un organizācijas.

Šis apcerējums nav domāts kā šo atsevišķo uzskatu kritika, bet drīzāk to papildinājums. Visos tajos plānos, kādi izstrādāti līdz šim, šķiet, ļoti maza vērība piegriezta starptautiskiem saimnieciskās kopdarbības paņēmieniem. Tas lielā mērā saskan ar jaunākā laika norobežošanās politikas tendencēm, kurām arī Latvija seko. Bet saimnieciskās grūtības kļuvas jau tik lielas, ka pamazām sāk atjaunoties ticība starp-

tautiskām krīzes pārvarēšanas metodēm. Lozannas konferences lēmumi par pasaules finanču un oikonomiskās konferences sagatavošanu šajā ziņā ļoti zīmīgi. Šī apcerējuma nolūks starp citu ir vērst uzmanību uz tām krīzes problēmām, kuŗas būtu atrisināmas vienīgi, bet mazākais, galvenām kārtām, ar starptautiskās kopdarbibas paņēmieniem. Maldīgi ir domāt, ka Latvijai kā mazai valstij šajā ziņā nebūtu savs vārds sakāms vai arī, ka tas nebūtu iespējams.

Ja šī grāmatiņa spētu sniegt mūsu saimnieciskās dzīves veidotājiem kaut cik noderīgus datus ļoti sarežģīto krīzes apstākļu pētīšanai un grūtību kārtošanai, tad tās nolūks būtu sasniegts.

A. Saimnieciskās krīzes pārvarēšanas plāni vispār.

I. Konjunktūras teorija, konjunktūras politika un saimnieciskā politika.

1. Publisko iestāžu iejaukšanās privātsaimnieciskā dzīvē ar nolūku to kārtot, rēgulēt un virzīt noteiktā virzienā ne tikai vispār, bet arī pie mums ir daudzkārt iztirzāta. Šajā jautājumā pastāv viens otru noliedzīgi uzskati, bet netrūkst arī teoriju, kas atradušas it kā «zelta vidusceļu». Jebkādas valsts un arī citu publisko apvienību iejaukšanās pretinieki atsaucas uz tādām tautsaimnieciskām teorijām, kā fiziokratu laissez faire, laissez passer (ļaujiet norisināties, ļaujiet notikt), angļu klasiķa Adama Smita mācībām u. c.

Teorētiski apšaubīt publisko iestāžu iejaukšanās vajadzību nozīmē neredzēt saimnieciskās dzīves attīstības patiesos faktus. Šāda iejaukšanās ir novērojama uz katra soļa, ar katru dienu tā pastiprinās un vispārējais slēdziens varētu būt tāds, ka līdz ar ražošanas tehnikas attīstību, līdz ar starptautiskās satiksmes un transporta izveidošanos publisko iestāžu iejaukšanās ražošanā un patēriņa organizēšanā aizvien kļūst jūtāmāka. Tādā kārtā pats iejaukšanās fakts, iejaukšanās formas atkarājas no attiecīgās zemes oikonomiskās attīstības līmeņa: kas vienā ražošanas apgabalā dabīgi izriet no ražošanas attīstības pakāpes, tas otrā var būt neiespējams un traucējošs. Un ciktāl ražošanas tehnika un starptautiskā preču transporta attīstība pārveido pastāvošo kapitālistisko ražošanas iekārtu, ir jāatzīst, ka nākotnes ražošanas iekārtas raksturīgākā iezīme būs organizēta valsts vai citādas publiskās varas iejaukšanās ražošanas organizēšanā un ne mazākā mērā preču sadalīšanā.

Strauji mainās ne tikai valsts iejaukšanās veidi, bet arī iejaukšanās nolūki. Viens virziens, kas iestājās saimniec-

ciskās politikas laukā pēc modernās kapitālistiskās ražošanas iekārtas nostiprināšanās, bija saucieni pēc valsts varas iejaukšanās saimnieciskā dzīvē ar sociālpolitiskiem nolūkiem. Sociālpolitiskie motīvi nav izzuduši vēl tagad, tomēr jaunākajā laikā valsts iejaukšanās galvenie iemesli ir starptautiskās cīņas motīvi. Īpaši tagadējās saimnieciskās krīzes laikos atsevišķas valstis, pat tādā gadījumā, ja tās saistītas ar līgumiskām saistībām, jūtas tiesīgas šīs saistības neievērot, pārkāpt, ja vien to var izskaidrot ar «valsts dzīvības interesēm». Acumirkli atsevišķas valstis koncentrē savās rokās milzu saimniecisko varu taisni starptautiskās saimnieciskās konkurences izturēšanai.

2. Valsts iejaukšanās, ja tā nenotiek no gadījuma uz gadījumu, bet organizēti un pēc zināmiem principiem, kopsummā arī sastāda saimnieciskās politikas sistēmu. Saimniecisko politiku ērtības labad iedalīsim konjunktūras un strukturālas politikā. Saimnieciskā dzīvē ir novērojami apstākļi, kas brīžam pat ļoti strauji pārgrūz vispārējo attīstības gaitu un kuņi atrodas ciešā sakarībā ar pārējo valstu saimnieciskās dzīves attīstības gaitu. Visi šie apstākļi kopsummā sastāda saimnieciskās attīstības konjunktūrālo gaitu. Saimnieciskās politikas paņēmienus, kas cenšas nokārtot un izveidot konjunktūrālo attīstību, arī var nosaukt par konjunktūras politiku. Strukturālās politikas pazīme būtu cenšanās pārveidot ražošanas iekārtu, ilgākā laika sprīdī nodibinājušās attiecības starp dažādām ražošanas nozarēm u. t. t.

Prasības pēc konjunktūras politikas sevišķi lielas ir tagad pārdzīvojamās saimnieciskās krīzes laikā. Un kaut arī augšā bija aizrādīts, ka noliegt iejaukšanās faktu, citiem vārdiem, noliegt konjunktūras politikas pastāvēšanu, nozīmē noliegt reālus tautsaimnieciskus faktus, tad tomēr ļoti bieži ir dzirdamas balsis par «saimnieciskās politikas trūkumu». Frankfurtes Konjunktūras pētīšanas biedrības rakstu serijā ir kāds starptautiski pazīstamā statistiķa un tautsaimnieka Vl. Voitinska darbs («Internationale Hebung der Preise als Ausweg aus der Krise», Von Wl. Woytinsky, 1931, Hans Buske, Verlag Berlin), kurā starp citu runāts par šo jautājumu. Minētais autors saka: «Ticība, kas balstās uz priekš-

kaŗa labvēlīgiem piedzīvojumiem, it kā saimnieciskam stāvoklim jāuzlabojas pašam no sevis, tagadējos pārgrozītos apstākļos nekādā gadījumā vairs nedrīkst tikt uzturēta. Saimnieciskais stāvoklis pats no sevis varētu uzlaboties ļoti lēnām, pie tam uz ļoti īsu laiku. Kā mums trūkst, tas ir — cieši apzinātas, tālejoŗas un krietnas saimnieciskās politikas oikonomiskās dzīves atdzīvināŗšanai, pie kam šādas saimnieciskās politikas trūkst ne tikai Vācijā, bet visā pasaulē. Tas būtu bijis pārdroŗi teikt, ka Vācija pēdējā laikā būtu vedusi apzinīgu saimniecisko politiku. Valdības krampjainie mēģinājumi līdzsvarot valsts budŗetu, glābt valūtu, atjaunot pazaudēto uzticību, viss tas taŗu vēl nevar tikt nosaukts par saimniecisko politiku. Vismazāk gan par saimniecisko politiku var tikt nosaukti tādi financiālie paŗēmiēni, kuŗi — kaut arī grāmatvedības ziņā gluŗi pareizi — noved aizvien pie tālākas plaŗu iedzīvotāju slāņu radikālizēŗšanas un tādā kārtā no jauna apdraud valsts dzīves droŗību. Tikpat maz par saimniecisko politiku var tikt apzīmēta tā subvenciju un publisko mīlestības dāvanu sistēma, kas nāk vienīgi tiem par labu, kas prot par savām cieŗanām visskaļāk kliegt. Būtu tomēr netaisni pārmet vienīgi valdībai saimnieciskās politikas trūkumu: ne tikai valdībai trūkst aktīva saimnieciskās krīzes apkaŗoŗanas plāna — skaidras, noteikti izteiktas saimnieciskās politikas programmas trūkst arī politiskām partijām. Katrai politiskai partijai ir savas prasības, kuŗas visas saistās ar sociālā produkta daliŗšanu, bet ne vairoŗšanu. Tipiskās pilsoņu partiju prasības ir subvencijas, algu samazināŗšana, sociālo nastu samazināŗšana, kamēr sociāldemokrāti aizstāv strādnieku tiesības sociālā laukā. Saimnieciskās atdzīvināŗšanas programmu šīs prasības tomēr atvietot nevar. Strīdi par jau stipri samazinātā sociālā produkta sadaliŗšanu ar katru dienu kļūst skaļāki, pie kam neatbildīgās politiskās cīņās jo tālāk, jo vairāk noved pie saimnieciskās dzīves, raŗoŗšanas saplakuma. Visai tautai kā tādai taisni raŗoŗšanas pālaŗināŗšana būtu seviŗķi svarīga». Runādams šādos vārdos par saimnieciskās politikas sistēmas trūkumu, autors, saprotama lieta, ir turējis acīs Vāciju...

3. Jebkādas nopietnas konjunktūras politikas resp. saim-

nieciskās politikas vispār pamats ir konjunktūras teorija. Prof. Hajeks (Hayek, Geldtheorie und Konjunkturtheorie) saka, ka «jebkurš mēģinājums no pētījumiem par pastāvošo saimniecisko stāvokli taisīt slēdzienus par sagaidāmo saimnieciskās dzīves attīstības gaitu vai arī jebkurš mēģinājums ar jebkādiem līdzekļiem plānveidīgi ietekmēt konjunktūrālo saimnieciskās dzīves norisi, dabīgi saistās ar noteiktiem ieskatiem par saimnieciskās dzīves notikumu gaitas norisi vispār», tā tad slēdzienu taisīšana par saimnieciskās dzīves gaitu nākotnē un praktiskās saimnieciskās politikas līdzekļu izvēle balstās uz konjunktūras teorijas atziņām. Konjunktūras teorijas atziņas, savukārt, balstās uz konjunktūras pētījumiem. Šie pētījumi ir ļoti komplicētas dabas, kamdēļ vairākās zemēs šim nolūkam nodibināti speciāli konjunktūras pētīšanas institūti. Šādu institūtu priekšrocības ir ļoti lielas. Vispirms tie pilnīgi neatkarīgi, no tīri zinātniskā viedokļa var dienu no dienas un gadu no gada vērot pārgrozības atsevišķās nacionālās saimniecībās un arī pasaules saimniecībā. Ap šiem institūtiem parasti pulcējas visi labākie tautsaimnieki, kuriem tāpat atstāta priekšrocība pilnīgi neatkarīgi izteikt savus individuālos uzskatus. Konjunktūras pētīšanas iestādēs darbs nostādīts pēc vismodernākiem saimnieciskās dzīves novērošanas principiem, kaut arī atsevišķo konjunktūras iestāžu darbībā novērojamas ievērojamas atšķirības. Par konjunktūras pētīšanas darba paņēmieniem rakstījuši Vācijas konjunktūras pētīšanas institūta direktors E. Vāgemanis, Frankfurtes konjunktūras pētīšanas biedrības vadītājs Dr. Eižens Altšuls, prof. Hajeks, Löve un citi.

4. Prof. Vl. Voitinskis jau pieminētā darbā komentē Vāgemani un izšķir trīs galvenos konjunktūras pētīšanas tipus: 1) amerikāņu, 2) krievu un 3) vācu. Amerikāņu konjunktūras pētīšanas tips raksturojas ar to, ka tas uzskata visu saimniecisko dzīvi kā lielu mēchanismu, kā milzīgu mašīnu, kuŗas gaitu var attēlot un aprēķināt uz priekšu ar matemātisku aprēķinu metodēm, kuŗas gala iznākumā dod zināmu rezultējošu, apvienotu formulu. Amerikāņu pētīšanas metodes varētu apzīmēt par inženierveidīgām. «Modernā amerikāņu konjunktūras pētīšana savā darbā balstās uz

stingri empīriskiem pamatiem» — raksta prof. Vāgemanis («Einführung in die Konjunkturlehre», 1929). Apzinīgi atsakoties no visām teorijām un hipotēzēm, Harvarda institūts, kuŗa metodika amerikāņu konjunktūras iestādēm ir tā raksturīgākā, mēģina sakārtot visus iegūstamos datus pēc tīri statistiskām aprēķinu metodēm... Pēc šādu paņēmienu pielietošanas Harvarda institūts jūtas tiesīgs paskaidrot, ka šādā ceļā iegūtā likņu aina (pazīstamais trīs likņu barometrs) nav vis radusies no kautkādām saimniecisko parādību cēloniskām vai citādām hipotēzēm.»

Krievu konjunktūras pētīšanas tipa īpatnība ir tā, ka te ļoti liela vērība tiek piegriezta vispārējās saimnieciskās attīstības jautājumu apspriešanai un mēģinājumiem iztirzāt tos matēmatiski.

Amerikāņu un krievu konjunktūras pētīšanas metodēm prof. E. Vāgemanis stāda pretim vācu tipu — organiski-bioloģisko. Vācu konjunktūras pētīšanas iestādes pielīdzina saimnieciskās dzīves gaitu veselam organismam, kas nav saprotams, ieskatoties vienīgi tā atsevišķās sastāvdaļās. Vācu konjunktūras iestādes izvairās pareģot saimnieciskās dzīves notikumu gaitu, pielietojot tikai vienu saimniecisku barometri. Tādā kārtā, vācu konjunktūras pētīšanas iestāžu paņēmieni ir mazāk abstrakti kā krievu un mazāk schēmatiski kā amerikāņu. Pēc Vl. Voitinska apsvērumiem, tas viss tomēr ir nepietiekošs, lai Vāgemaņa vadītās konjunktūras iestādes metodes nosauktu par medicīniskām. Medicīna uzstāda par savu mērķi slimību ārstēt, no slimības izrietošās sāpes mazināt un slimības cēloņus novērst. Medicīniskā viedokļa priekšnoteikums tāpēc ir sekojošs uzskats: eksistē līdzekļi slimības ārstēšanai un šie līdzekļi ir meklējami un atrodami. Šī pārlicība, kas nevar tikt satricināta nekādu neveiksmju gadījumos, sastāda medicīnas iekšējo spēku un dvēseli. Ārstniecības progress iezīmējas aizvien ar jaunu hipotēžu uzstādīšanu, ar veco ieskatu atmešanu un aizvien tāļāku meklēšanu pēc slimības apkaŗošanas jaunām metodēm. Medicīniskais viedoklis konjunktūras pētīšanas darbā — pēc prof. Voitinska domām — nenozīmē neko citu, kā praktisku un sistēmatisku konjunktūras politikas problēmu pētīšanu. Šī pēti-

šana tomēr jau iepriekš nedrīkst tikt uzskatīta kā negatīva, kas izriet no uzskata, it kā saimniecisko dzīvi dzen uz priekšu akli dabas spēki, un jebkuŗa cilvēka iejaukšanās ir nenozīmīga. Tāds cilvēks, kas izies no šādas tezes, aizvien nāks pie slēdzieniem par cilvēka spēku un zināšanu aprobežotību. Šāds skepticisms, turpretim, ja tas arī būtu pamatots, nav savienojams ar medicīnisko viedokli. Ārstniecība nevar atļauties sev tādu izšķērdību, lai dižotos ar skepticismu, tai jāmeklē pēc darbošanās līdzekļiem, brīžam jābalstās uz hipotezēm, jāmēģina un tai jābūt drosmei maldīties un tās maldīšanās reizē ir arī lielo sasniegumu neatņemama sastāvdaļa. Ja konjunktūras pētīšanas laukā arī gribam nostāties uz medicīniskā viedokļa, tad jārikojas līdzīgi: jāstrādā aktīvi un pie darba jāpieiet ar pārliecību, ka saimnieciskās dzīves notikumu gaitu iespējams virzīt, un ietekmēt.

5. Noslēdzot savus apsvērumus par konjunktūras pētīšanas iestāžu uzdevumiem, prof. Vl. Voitinskis aizrāda, ka viņš aizstāv aktīvu konjunktūras pētīšanas darbu sekojošu iemeslu dēļ:

1) Mūsu zināšanas par saimniecisko križu un depresiju cēloņiem sasniegušas jau to attīstības stāvokli, kur saimniecisko jautājumu iztirzāšana no medicīniskā viedokļa ir pilnīgi iespējama. Tas zīmējas ne tikai uz konjunktūras svārstību «īsajiem vilņiem», bet vēl daudz lielākā mērā uz saimnieciskās attīstības gaitas «garajiem vilņiem».

2) Konjunktūras pētīšanas tehnika pēdējos gados tādā mērā attīstījusies, ka depresiju un križu tuvošanās jau laikus pateicama, pie kam tas izdarāms daudz vieglāk kā priekš paaugļa kara.

3) Kapitālistiskajā ražošanas iekārtā pēdējos gados izveidojušies tādi elementi, kas var ievērojamā mērā noderēt par valsts iejaukšanās pieturas punktiem — minēsim tikai organizētās saimniecības (gebundene Wirtschaft) elementus. Protama lieta — saka Vl. Voitinskis — arī organizētās saimniecības vadoņi var piekopt tādu politiku, kas visu saimnieciskās dzīves gaitu dziļi dezorganizē (piem., karteļi). Tomēr valstij ir iespējas stāties tam pretim. Tā būtu nesaprotama un neatlaidīga rīcība, ja tādas krīzes laikā, kāds ir tagadējais, netiktu meklēti pēc līdzekļiem, kā pārvarēt saimnieciskās

grūtības un atjaunot normālo saimnieciskās dzīves gaitas norisi.

4) Arī iepretim pasaules saimniecības jautājumiem mums nav jānostājas pavisam nevarīgi. Pasaules politiskās un saimnieciskās attiecībās ir radušās jaunas attiecības, kas atver jaunas rēgulējošas ieviešanas iespējas. Šajā vietā vispirms ir domāta Tautu savienība un tās iestādes.

5) Aktīva ieviešanas krīzes apkarotai lielā mērā atbilst arī tam vispār izplatītam uzskatam, ka mēs dzīvojam pārejas laikmetā un esam ceļā no nerēgulētas kapitālistiskās saimniecības uz augstāk stāvošām saimnieciskās organizācijas formām (gebundene Wirtschaft).

II. Konjunktūras pētīšanas jautājumi, konjunktūras teorija un politika Latvijā.

6. Tepat jau 14 līdzdalības gadi starptautiskā saimniecībā spiež mūs uzstādīt jautājumu, kas darīts un panākts Latvijā oikonomiskās teorijas un saimnieciskās politikas jautājumu sfairā? Saimnieciskās krīzes parādības, kaut arī ne tik krasās formās kā daudzās Vakareiropas valstīs un Z. A. S. valstīs, sastopamas arī pie mums. Tādā kārtā saimnieciskās konjunktūras svārstības ir kļuvušas par akūtu problēmu arī Latvijā un tāpat kā pārējās valstīs arī pie mums meklējamas atbildes uz jautājumiem pēc konjunktūras pētīšanas iestādēm, pēc konjunktūras teorijas kā saimnieciskās politikas pamata, kā arī uz jautājumiem pēc pašas saimnieciskās politikas resp. konjunktūras politikas esamības? Augšā mēs pievedam citātu no kāda profesora Vl. Voitinska darba, kurā bija runa par saimnieciskās politikas trūkumu ne tikai Vācijā, bet visā pasaulē un kur asos vārdos bija aizrādīts uz to, ka gadījuma politika, politika no rokas mutē nevar tikt uzskatīta par saimnieciskās politikas sistēmu. Kā stāv ar saimnieciskās politikas sistēmu Latvijā?

Mazās valstīs vispār nevar tikt uzskatītas par pārāk plaša un dziļi zinātniska pētīšanas darba arēnu. Tie paši pieminētie Vācijas, Z. A. S. valstu, krievu, Austrijas u. c. konjunktūras pētīšanas institūti ir apgādāti plašiem zinātniskās novērošanas un pētīšanas darba materiāliem. Tāda pētīšanas darba

iekārtošana prasa lielus materiālus upurus un plašu zinātnieku kadru, kas var nodoties vienīgi savam pētīšanas darbam. Šīs konjunktūras iestādes ārzemēs, sniedzamas plašus un bagātus datus konjunktūras politikas nolūkiem, uzkrāj šos datus un tos sagatavo kolektīvā ceļā. Tas ir ļoti moderns un jaunlaiku datu apstrādāšanai nepieciešams ceļš un var teikt, ka tie visai bagāto un aktuālo datu krājumi, kādus publicē ārzemju konjunktūras iestādes, ir vispār iedomājami vienīgi kā šādā kolektīvā ceļā sastrādāti. Šāda kolektīva zinātniska darba iestāžu Latvijā nav, ja atskaita studentu-semināristu līdzdalību civillikumu tulkošanā un ja pie tādām nepieskaita arī Valsts statistisko pārvaldi, kas gan ir vairāk administratīva un tehniska darba iestāde. Un tomēr, Valsts statistiskā pārvalde ir arī vienīgā iestāde, kas publicējusi plašākas monografijas ar kolektīva darba pazīmēm.

7. Mūsu tautsaimnieciskās teorijas centrs ir universitātes tautsaimniecības fakultāte. Pagājušos universitātes darbības gados tautsaimniecības fakultāte ir veikusi ļoti lielu darbu, bet nav noliedzams, ka tautsaimniecības fakultātei savā darbībā ir jāsastopas ar dažām, brīžam nepārvarāmām grūtībām, kas kavē tīri zinātniskā pētīšanas darba attīstīšanos. Konjunktūras pētīšanas jautājumi un konjunktūras teorijas problēmas tomēr tik neatlaidīgi prasās, lai tās tiktu uzņemtas dienas kārtībā, ka arī tautsaimniecības fakultāte nav varējusi palikt vienaldzīga skatītāja lomā, neraugoties uz tekošā darba pārpilnību. Taisni pašā saimnieciskās krīzes karstumā, 1931. gadā, uz tautsaimniecības fakultātes dekāna doc. J. Kārklīņa ierosinājumu tika pacelti konjunktūras pētīšanas un konjunktūras teorijas jautājumi tādā plāksnē, lai vēlāk šis darbs varētu būt noderīgs praktiskai konjunktūras politikai. Pirmo reiz interese par šiem jautājumiem, pate darba sadalīšana varbūt notika uz kolektīviem pamatiem. Atsevišķie temati tika sadalīti starp jaunākiem universitātes mācības spēkiem ar uzdevumu tikt patstāvīgi ar darbu galā, lai vēlāk to varētu ietilpināt kopējā ainā. Darbu vadību uzņēmās profesors Kosinskis.

Konjunktūras pētīšanas jautājumu nokārtošana tomēr šādā ceļā būs grūti veicama. To personu skaits, kas vispār spējīgi strādāt konjunktūras pētīšanas un konjunktūras teorijas lau-

kā, Latvijā ir ļoti neliels. Tāpēc, organizējot konjunktūras pētīšanas darbu Latvijā, jāiziet no tā pamatprincipa, ka šajā darbā jātiek apvienotām visām iestādēm un pie šī darba pieaicināmas visas personas, kuŗām jau tagad ir kaut mazākais sakars ar konjunktūras pētīšanas un teorijas jautājumiem. Šādas iestādes viena otra tomēr ir. Bez universitātes tautsaimniecības fakultātes, kuŗai joprojām atstājama pirmā vieta, tālāk tūlīp ir nosaucama Valsts statistiskā pārvalde. Pie konjunktūras teorijas jautājumu uzstādīšanas noteicošā loma ir konjunktūras statistikai. Jebkuŗš mēģinājums, saimnieciskās dzīves gaitu plānveidīgi ietekmēt, saistās ar priekšnoteikumiem būt skaidrībā, kādā konjunktūras norises fazē mēs pašlaik atrodamies. Un te vārds konjunktūras statistikai. Bez Valsts statistiskās pārvaldes ir vesela rinda citu valsts un pašvaldības iestāžu, kuŗu uzdevumos ietelp krāt un apstrādāt konjunktūras stāvokļa raksturošanai nepieciešamos datus. Ir pēdējais laiks ķerties pie darba, lai izveidotu vienu kopīgu konjunktūras pētīšanas iestādi, kas strādātu pie šī darba Latvijai īpatnējo apstākļu apmēros un robežās.

8. Par patstāvīgas konjunktūras teorijas izveidošanos Latvijā līdz šim nevar būt runas. Tas, acimredzot, tāpat ir daudzās citās mazās valstīs. Saimnieciskās politikas resp. konjunktūras politikas praktiskiem nolūkiem tiklab pie mums, kā arī daudzās citās zemēs, tiek izmantotas tās starptautiskās konjunktūras teorijas atziņas, kas nāk no atsevišķu tautsaimnieku spalvas un konjunktūras pētīšanas iestāžu darba kabinetiem. Lieku reizi tas pierāda teorētisko atziņu starptautisko raksturu.

Vai pie mums var runāt par konjunktūras politiku? Vēl reiz lasītāja vērība jāatgriež atpakaļ pie tiem asiem prof. Vl. Voitinska vārdiem, ar kādiem minētais autors runājis par saimnieciskās politikas resp. konjunktūras trūkumu ne tikai Vācijā, bet arī visās pārējās valstīs. Tas izskaidrojams ar to, ka arī praktiskās konjunktūras politikas darbs, konkrētie soļi likumdošanas un administratīvā darba laukā prasa druscīņ teorētiskas jautājumu izpratnes, prasa teorētisku domāšanu. Kā, turpretim, ar šo teorētisko domāšanu stāv, to

zīmīgi raksturojis angļu oikonomists John Maynard Keynes savā darbā «Par naudu» (A treatise on Money). Viņš saka: «Pēdējos gados liels vairums ļaužu nākuši pie pārliecības, ka naudas lietās viss nav kārtībā. Tomēr šie ļaudis atteicas piekrist arī tiem stāvokļa uzlabošanas līdzekļiem, kādus lietpratēji ieteic. Viņi it kā saka — mēs strādājam slikti, bet mēs arī nezinām kā to labāk darīt. Es tomēr nedomāju — tā spriež John Maynard Keynes — ka pirmām kārtām bankieri (runa šajā gadījumā iet par naudas lietām!) par to darāmi atbildīgi. Kādā savā darbā Bagehot's raksta, pēc tam kad viņš diezgan žēlojies par to, ka Anglijas bankas direktori neturoties pie pareiziem principiem: «No viņiem nevar prasīt, lai tie nāktu pie jaunām atziņām. Nevar gaidīt abstraktu domāšanu no ļaudīm, kas ieņem augstus amatus. Jebkurās lielākas lietas nokārtošana prasa visus spēkus un tie, kuņiem šādu lielu praktisku jautājumu nokārtošana ir uzticēta, parasti izrāda pavisam vāju interesi padomāt par savu jautājumu arī teorētiski, kaut gan šāda padomāšana izlikto pavisam neizbēgama».

Te ir šis jautājums par teorētiķiem un praktiķiem! Cik bieži arī pie mums ir novērojamas ainas, kur teorētiķis sēž savā darba kabinetā un dziļdomīgi apspriež jautājumu, ko likumdevējs domājis, izdodams pagājušā gadu simtenī tādu un tādu rikojumu. Un tajā pašā laikā praktiķis, šis mūsu gadu simteņa likumdevējs, kādā citā kabinetā bez kādas teorijas taisa savu konjunktūras politiku. Teorija vispār un tautsaimniecības teorija atsevišķi nav domājama citādi, kā lai saīsinātu praktisko eksperimentēšanu, izlietojot visas tās atziņas, kas uz agrāko mēģinājumu pamata iegūtas un no teorētiķiem apstrādātas.

9. Latvijas konkrētajos apstākļos sistēmatisks oikonomiskās resp. konjunktūras politikas izveidošanas un nostiprināšanas traucē politiskā konstellācija un administratīvā organizācija. Saimnieciskās likumdošanas saturs neatkarājas no konjunktūras datu analīzes, bet no tā spēku samēra, kas piedalās likumu sagatavošanā. Konjunktūras politika vispirms ir saprotama kā saskaņots uzskatu plāns. Šādu saskaņotu uzskatu plānu neveicina arī mūsu valsts iestāžu darba administratīvā organizācija. Ļoti bieži

ir norādīts uz valsts oikonomiskās padomes nepieciešamību, kas saskaņotu no kopēja viedokļa visus saimnieciskās dabas likumprojektus. Šādas valsts oikonomiskās padomes trūkuma sekas ir tās, ka katrs resors uz savu roku izstrādā attiecīgus likumprojektus un nāk ar tiem tieši administratīvu lēmumu iestādē — ministru kabinetā. Ir tīri dabīgi, ka pārējo resoru vadītāji nevar būt kompetenti visos likumu tehniskos jautājumos un tāpēc, ja «kollēga ceļ priekšā», iebildumi pret pieņemamo likumprojektu netiek celti, bet saimnieciskā likumdošana veidojas nesaskaņoti un noved pie tā stāvokļa, par kuŗu runāja Voitinskis, ka vispār trūkst jebkādas konjunktūras politikas.

III. Konjunktūras politikas teorētisko pamatojumu mēģinājumi.

10. Tādā kārtā pēc augšējā iztīrījuma ir skaidrs, ka Latvijā nevar būt runas par pastāvīgām konjunktūras teorijas sistēmām, kā arī par noapaļotu konjunktūras politikas plānu. Saimnieciskās krīzes apstākļu spaidos taisni pēdējā laikā tomēr arī pie mums ir taisītas vairākas deklarācijas, publicēti vairāki dokumenti (memorandi, monografijas), kuŗu nozīme būtu lielāka kā viena atsevišķa praktiskās saimnieciskās politikas jautājuma iztīrījumam, un kuŗu varētu nosaukt par konjunktūras politikas teorētisko pamatojumu mēģinājumiem. Šī apcerējuma nolūks ir norādīt uz svarīgākajiem šādiem mēģinājumiem, īsumā atzīmējot tajos izteiktās domas. Pēc šī atstāstījuma tad šajā apcerējumā domāts sniegt dažas papildinošas ziņas par stāvokli atsevišķo saimnieciskās dzīves nozaru teorijā.

11. Pasaules saimnieciskā krīze pakāpeniski ir aizņēmusi visas Eiropas, Amerikas un arī citu kontingentu valstis. Latvijā pirmās krīzes pazīmes izpaudās 1930. g., kad sāka slīdēt atpakaļ nodarbinātības indeksi rūpniecībā. Politiski krīzes sākumi un līdzšinējā gaita attiecas uz trīs ministru kabinetu darbības laiku: H. Celmiņa (finanču ministrs A. Petrevics), K. Ulmaņa (finanču ministrs J. Annuss) un M. Skujenieka (finanču ministrs G. Zemgals un M. Skujenieks). Pirmie soļi

krizes apkaŗošana iekrīt 1931. g. vasarā, kad 1931. g. 15. jūlijā Saeima pieņēma «Pārgrozījumus un papildinājumus muitas tarifos» (izslud. «V. V.» 1931. g. 23. jūlijā Nr. 160.). Ar minētiem tarifu pārgrozījumiem tika izvesti ieved muitas likmju paaugstinājumi iekšzemes ražošanas aizsardzības nolūkos. Starptautiskās saimniecības notikumu ziņā tas bija laiks, kad sākās katastrofiskā cenu krišana un kad muitas paaugstinājumu izvešana tika izdarīta zem «dempinga» briesmu lozunga. Šo pašu tarifu paaugstinājumu sagatavošanas laiks iezīmē arī autarchistiskās, norobežošanās laikmeta sākumu Latvijā. Motīvējot muitas tarifu paaugstināšanas vajadzību, finanču ministrs A. Petrevics pirmo reiz izvirzīja nacionālās saimniecības aizsardzības uzdevumu, iztikšanu ar pašu ražojumiem, citiem vārdiem, izteicās vārdos, kas vēlāk tik bieži tikuši pielietoti ne tikai pie mums, bet arī ārzemēs nacionālās saimniecības, izolācijas, norobežošanās politikas pierādīšanai, pamatošanai.

12. Tālākā krizes likumdošanas gaitas atjaunošanās notika 1931. g. oktobrī, kad pēc Anglijas atsacīšanās no zelta standarta ministru kabinets 1931. g. 8. oktobrī izdeva «Noteikumus par ārzemju valūtas operācijām» (izslud. «V. V.» 1931. g. 8. oktobrī Nr. 226) un 1931. g. 13. oktobrī — pirmos «Noteikumus par preču importa rēgulēšanu» (izslud. 1931. g. 14. okt. Nr. 231). Noteikumi par ārzemju valūtas operācijām nosacīja, ka ārzemju un iekšzemes maksāšanas līdzekļus, kā arī zeltu, sudrabu un platīnu var izvest vai pārsūtīt uz ārzemēm tikai ar īpašas valūtas kommisijas atļauju, kas tika dibināta pie finanču ministrijas. Ārzemju maksāšanas līdzekļu un prasījumu ārzemju valūtā iegūšana un atsavināšana bija atļauta vienīgi Latvijas bankai. Noteikumi par preču importa rēgulēšanu aprobeŗoja noteiktu, no ārzemēm ievadamu preču importu ar noteikumos uzrādītiem daudzumiem (kontingentiem).

Tiklab valūtas, kā arī preču tirdzniecības aprobeŗojumi vēl stingrāk tagad aprobeŗoja ārējo tirdzniecību. Valūtas ierobeŗojumu likumdošanai neapšaubāmi bija savs sakars ar 1931. gada jūlijā izvestiem banku izmaksu aprobeŗojumiem. Tālākā

notikumu gaitā preču importa ierobežošana tika aizvien pastiprināta, kamēr 1932. g. 17. februārī ministru kabinets izdeva «Papildinājumus noteikumos par preču importa rēgulēšanu» (izslud. «V. V.» 1932. g. 18. febr. Nr. 38), ar kuŗu visu, vēl līdz tam nekontingentēto, ārzemju preču ieviešana no ārzemēm bija atļauta līdz 75% apmēram no 1931. g. importētā preču daudzuma.

13. 1931. g. decembrī pie varas nāca M. Skujenieka valdība, uz kuŗas pleciem saimnieciskās krīzes smagums bija kļuvis vēl lielāks tajā ziņā, ka sākās noteikti iztrūkumi valsts un pašvaldību budžetos. Ministru prezidenta 1931. g. 4. decembra nolāsītā deklarācijā budžeta līdzsvarošanas problēmai tāpēc jau piegriezta izcilus vērība: «Nepieciešami līdzsvarot mūsu valsts izdevumus ar faktiskiem ienākumiem. Lai to panāktu, jāstripo visi neproduktīvie izdevumi, jāatsakās no jauniegādēm, kas nav absolūti nepieciešamas, jāatsakās no valsts pabalstiem visdažādākiem privātiem pasākumiem un jālikvidē visas pārmērības, kas prasa izdevumus no valsts kases». Ar to tika deklarēta valsts izdevumu budžeta sašaurināšana, pie kam nepilnu mēnesi vēlāk arī sākās ierēdņu algu samazināšana. Sastādot jauno 1932/33. g. g. budžeta projektu, nācās aizvien par jaunu atgriezties pie stripojumiem, jo pirmā sākumā paredzētie stripojumi izrādījās par nepietiekošiem.

Ar izdevumu sašaurināšanu vien nebija paredzams tikt galā. Tāpēc ministru prezidents 1931. g. 4. decembra valdības deklarācijā saka: «Bet arī šī ārkārtīgi sašaurinātā mērķa sasniegšanai tagadējie nelielie valsts ienākumi var izrādīties par nepietiekošiem, kālab meklējami jauni ienākuma avoti. Pie tādiem pieskaitāmi monopoli, ciktāl viņu ieviešana neradītu jaunus sastrēgumus saimnieciskā dzīvē un ciktāl viņi valstij nodrošina ienākumu palielināšanos, tāpat arī krīzes nodokļi, pie kam tomēr nav aizmirstams, ka jau normālos apstākļos nodokļu nasta mums bija nesamērīgi liela, salīdzinot ar tautas bagātību un ienākumiem. Protams, iekams valdība ķertos pie šādiem soļiem, tā izdaris visus iespējamus sašaurinājumus.»

Uz deklarētiem nodokļu paaugstinājumiem nebija ilgi jāgaida, jo budžetu izpildīšanās jo dienas vairāk pa-

sliktinājās. Ieveda speciālus krīzes nodokļus, paaugstināja pasta taksi un dzelzceļa tarifus un bez tam valdība izstrādāja arī apgrozījuma nodokļa projektu. Pēdējā ievēšanai Saeima pretojās, kamdēļ apgrozījuma nodoklis atkrita.

14. Cenu krišana starptautiskos preču tirgos, iekšzemes valūtas politika un banku morātorijis, tad arī nodokļu un tarifu paaugstinājumi, kas tika izvesti valsts budžeta līdzsvarošanas nolūkos — viss tas nostādīja krīzes pamatjautājumu — cenu jautājumu apspriežamo problēmu degpunktā. 1932. g. 25. februārī Ministru kabinets iecēla īpašu cenu rēgulēšanas komisiju, uzdotot tai nākt ar priekšlikumiem cenu problēmas nokārtošanai. Kaut arī cenu rēgulēšanas komisija 1932. g. 3. maijā ministru prezidentam iesniegtā ziņojumā bija aizskārusi parādu, sevišķi lauksaimnieku parādu jautājumu, tad tomēr kabinets šīs problēmas kārtošanai iecēla īpašu komisiju, kuŗa savu darbu vēl turpina.

15. 1932. g. 11. jūlijā valdība izdeva «Pārgrozījumus noteikumos par preču un laikrakstu papīra importa rēgulēšanu (izslud. «V. V.» 1932. g. 12. jūlijā Nr. 152), ar kuŗiem atcēla importa rēgulēšanu ar kontingentiem ļoti lielā muitas tarifa pozīciju skaitā, atvietojojot importa administratīvo režīmu ar paaugstinātām muitām, kas tika pieņemtas uz 1932. g. 21. jūnijā Saeimā pieņemtā pilnvarojuma likuma pamata. Muitu paaugstinājumus izstrādāja Finanču ministrija, saziņā ar saimnieciskām organizācijām. Tie pieņemti 1932. g. 11. jūlijā un izsludināti «V. V.» 1932. g. 12. jūlijā Nr. 152, reizē ar noteikumiem par kontingentu atcelšanu. Ārējās tirdzniecības režīma pārgrozīšana notika, pirmkārt, lai atvieglotu privātās tirdzniecības stāvokli un attiecīgo valdības iestāžu darbību (importa rēgulēšanas komisija) un, otrkārt, lai apmierinātu cerības gūt lielākus muitas ieņēmumus.

16. Tāda, isā pārskatā sapemot, ir Latvijas konjunktūras politikas gaita saimnieciskās dzīves krīzes laikmetā. Grūti to būtu nosaukt par pilnīgi saskaņotu konjunktūras politiku, jo daudzos gadījumos (piem., valūtas un naudas politikas jautājumos) ir trūcis noteiktu konjunktūras teorijas principu. Atsevišķie valdības soļi konjunktūras politikas laukā tāpēc arī nav spējuši novērst visas tās grūtības, kādas pārcieš privātā

saimniecība, kamdēļ — kā tas jau bija minēts — atsevišķas personas, personu grupas un organizācijas ir nākušas klajā ar monografiska, fragmentāriska rakstura dokumentiem, no kuriem gribam še izlobīt zināmus konjunktūras teorijas resp. politikas principus.

Vispirms 1932. g. 25. maijā, uzstādamies ar runu pie 1932/33. g. g. valsts budžeta, ministru prezidents un finanču ministrs M. Skujenieks plaši deklarēja savas saimnieciskās politikas uzskatu plānu. Ministru prezidents runāja par struktūrālās un konjunktūrālās krīzes parādībām Latvijā, īsumā aizrādīja uz saimnieciskās krīzes vispārējiem cēloņiem un valdības pienākumiem krīzes apkaņošanā. «Pāra vārdus es gribētu minēt par tām struktūrālām pārgrūzībām mūsu saimnieciskā dzīvē, kādas tūvākā nākotnē, acīmredzot, būs neizbēgamas. No šī pārskata, kādu esmu še cēlis priekšā, bija skaidrs, ka mūsu saimnieciskā dzīve ir cietusi vislielākos zaudējumus eksporta nozarēs importa zemēs pastāvošo ierobežojumu dēļ. Ja notikumi attīstītos tajā pašā virzienā arī uz priekšu, tad katrā ziņā skaidrs, ka daudzas mūsu eksporta nozares būtu spiestas sašaurināt savu līdzšinējo aktivitāti... Pamatteze, uz ko dibināma visa mūsu turpmākā budžeta politika un arī saimnieciskā politika, ir — nacionālās saimniecības tālāka aizsardzība... Attiecībā uz jautājumu par jaunu ražošanas formu un oikonomiskās dzīves pārkārtošanās plānveidīgu sekmēšanu, valdība ir nodomājusi atbalstīt tos dažādos pasākumus, kas iziet uz laukstrādnieku darba un dzīves apstākļu uzlabošanu» u. t. t.

17. 1932. g. 1. jūnijā K. Ulmanis «Zemes Spēka» Nr. 19. nāk klajā ar monografiska rakstura plānu, liekot virsrakstā «Kas jādara un kā?» Gan mazāk presē, bet lietpratēju aprindās, šis K. Ulmaņa plāns ir dzīvi apspriests un tas katrā ziņā ir uzskatāms par vienu no nopietnākiem konjunktūras politikas sistēmas mēģinājumiem.

Sava plāna motto K. Ulmanis liek sekojošus vārdus: «Kam jānes atbildība par valdīšanu, tam piekritis arī valdīt. Pie tā piederas aktivitāte un nākotnes noredzība, bet arī pienākums vadīt un rīkot.» Šie vārdi atgādina jau pieminētos V. Voitinska uzskatus par to, ka konjunktūras teorijā un po-

litikā nav vietas skepticismam, bet ka saimnieciskās politikas pamata noteikums ir pārliecība, ka saimnieciskās dzīves gaitu var paredzēt, un pārliecība, ka cilvēka spēkos stāv šo dzīvi veidot.

«Mans nolūks ir iekustināt un ierosināt mūsu valsts saimnieciskās dzīves un politikas uzdevumu atrisināšanas ceļa noteiktāku nospraušanu. Varbūt, ka tādā kārtā mēs beidzot tiksīm pie skaidrāka plāna un programmas valsts darbam. Patiesi ir jau pats pēdējais laiks. Gandrīz jau nepanesamās grūtības draud palikt vēl lielākas un krīze vēl smagāka. Ir taisnība, mēs esam ierauti vispasaules krīzē un ar savu rīcību un pūlēm vien mēs grūtības galīgi nepārvarēsim, bet tas tomēr nenozīmē, ka mums būtu tikai uz citiem jāgaida, pašiem nekā nedarot. Gluži otrādi, tikai tad varēs atvieglojumu nest mums arī valstju kopīgi spertie soļi, ja mēs paši savās mājās būsim darījuši visu iespējamo, lai krīzi remdinātu un stāvokli labotu. Tāpēc mums jātop aktīvākiem un noredzīgākiem savā rīcībā.»

Šajos ievada vārdos autors noteikti izsaka savu nolūku — sekmēt valsts saimnieciskās politikas plāna izstrādāšanu. Reizē ar to šajos vārdos noteikti prasīta saimnieciskās dzīves norises paredzēšana un aktīva rīcība saimnieciskās dzīves notikumu gaitas ietekmēšanā.

18. K. Ulmanis uzskaita zīmīgākos krīzes cēloņus: 1) mūsu valsts un pašvaldības iestāžu pārāk lielie izdevumu budžeti, pie mūsu pilsoņu tagadējiem ienākumiem un nodokļu maksāšanas spējām; 2) mūsu saimnieciskās rosības straujā sašaurināšanās, ko mēs visvairāk novērojam rūpniecībā un iekšzemes un ārzemju tirdzniecībā; ko citiem vārdiem nosauc par uzticības krīzi; 3) lauksaimniecības galīgā neienesība ražojumu cenu sabrukuma dēļ; 4) ienākumu un izpeļņas, kā arī pierastā darba zudums un pirktspēju sabrukums vispirms lauksaimniecībā un arī citos iedzīvotāju slāņos; 5) pārāk smagā tirdzniecības un kredita starpniecības nasta; 6) lielais lēciens arī kritušo cenu starpībā, ja salīdzina nerēgulētās lauksaimniecības ražojumu cenas ar daudz maz rēgulētām rūpniecības ražojumu cenām; 7) dažu lauksaimniecības kooperācijas nozaļu panīkšana, tiklab preču piegādes, kā arī ražojumu izvērtēšanas laukā; 8) sastrēgums naudas tirgū, ražošanas

un apgrozības līdzekļu trūkums. Beigās autors vēl atkārtoti: bet pats svarīgākais ir un paliek lauksaimniecības cenu nepieredzētā nokrišana, lauksaimnieku pirkctspēju iznīcināšana un apgrozības līdzekļu izņemšana no zemu rokas, kas noved pie apgrozības līdzekļu samazināšanās pārējo ražotāju un patērētāju starpā. Kā panākt mūsu saimnieciskās rosības atdzīvināšanu? Atbilde: mums jāpanāk atkal apgrozības līdzekļu pavairošana ražošanā un patērēšanā, — bet ievērojot to, ka esam lauksaimniecības zeme, mums jāsāk šis darbs ar apgrozības līdzekļu vairošanu lauksaimniecībā.

19. Ko autors saprot ar vārdiem — apgrozības līdzekļi? Atbilde: apgrozības līdzekļi, tas ir, ienākumi, lauksaimniecībā pavisam īsā laikā un visu acu priekšā ir tā nokrituši, ka no agrākiem ir palikusi tikai nepilna puse, daudz gadījumos viena trešā daļa vai pat vēl mazāk». Tā tad, svarīgi vispirms iegaumēt, ka autors par apgrozības līdzekļiem nosauc ienākumus un spriež sekoši: apgrozības līdzekļu pavairošana lauksaimniecībā var notikt tieši vai netieši. Netiešā veidā apgrozības līdzekļi pavairojas, ja samazinās izdevumi (ja, piem., samazinās pirkamo preču cenas). Bet lauksaimniecības apgrozības līdzekļus iespējams vairo arī netiešā ceļā. Dažā ziņā tas jau izdarīts un varētu vēl vairāk izdarīt: 1) lauksaimniekiem pēdējā laikā nav uzlikti jauni nodokļi; 2) ar ūtrupju likuma palīdzību dota iespēja izlietot citu maksājumu pildīšanai naudu, kas citādi aizietu parādu vai procentu nomaksai; 3) lauksaimnieku aizņēmumiem Latvijas un Zemes bankās ir pazeminātas procentes; 4) 1928. gadā 10 miljoni latu liela summa vekseļu parādu pārnesta ilgtermiņa aizdevumos Zemes bankā; 5) ar darba algu pazemināšanos rodas ietaupījumi lauksaimnieku budžetā.

Līdzīgā kārtā lauksaimnieku apgrozības līdzekļi netiešā ceļā vairojami arī nākotnē: 1) salētināmas pirkamās preces; 2) samazināmas darba algas, un 3) īstermiņa parādi pārvēršami ilgtermiņa aizdevumos un samazināmas rentes.

20. Visdrīzāk un visjūtāmāk zeltu ienākumi (resp. apgrozības līdzekļi!) pavairojami ar lauksaimniecības cenu uzlabošanu vai arī ar tiešu nodrošināšanu un garantēšanu (t. i. tiešā ceļā) un, papildinot visu, kas jau veikts — ar iekšzemes un ārzemes tirgu nokārtošanu.

Tālāk, kādā citā nodaļā ar nosaukumu «Naudas jautājumi», K. Ulmanis vēl reiz atkārto, ka «nepieciešams pavairot apgrozības līdzekļus lauksaimniecībā, nevis vispirms sniegtot lauksaimniecībai jaunus aizdevumus, bet ar garantētu cenu palīdzību». Bet ... «pavairojami apgrozības līdzekļi arī citās ražošanas un darba nozarēs. Lai kaut kā apturētu mūsu rūpniecības (par lauksaimniecību bija jau runa) rosības vēl tālāku sarukšanu un lai nodrošinātu darba spējīgiem cilvēkiem darbu arī šīnī nozarē, tad tagadējos laikos jāgādā, lai valsts varētu turpināt vai arī uzsākt jaunus plašākus darbus... Ja arī kreditiestādēm ir pagarināts termiņš, tiesība aizturēt noguldījumus, tad beidzot šis jautājums būs jānokārto un bez līdzekļu piešķiršanas neiztik.

21. Apgrozības līdzekļi, pēc K. Ulmaņa projekta, ievadāmi saimnieciskā dzīvē caur valsts budžetu. Paaugstināmas ievadumtas (starplaikā tas ir noticis! A. Z.), nokārtojamas latola un benzīna cenas(!), palielināmi dzelzceļu ieņēmumi, nokārtojot autobusu satiksmi, izlaižamas 3 mēnešu valsts parādzīmes, noslēdzami ilgtermiņa un īstermiņa valsts ārējie aizņēmumi, jāpopulārizē iekšzemes aizņēmumi, jāizlieto valsts kases zīmju izlaišanas tiesības» u. c. Un tā kā ļoti bieži dzird atskanam balsis par inflācijas briesmām, tad autors piebilst: «Še nebūt nav domāta jauna naudas drukāšana. Tā arī nav vajadzīga un tāpēc nedraud arī nekādas inflācijas briesmas». Īsos vārdos, K. Ulmaņa projekta pamatdoma ir sekojoša: saimnieciskā krīze ir nonākusi zemākās depresijas stāvoklī, vienreiz grūtībām būs beigas un ir pienācis laiks ar jaunu naudas līdzekļu iepludināšanu saimnieciskā dzīvē modināt rosību. Viņa projekta pārējā daļā atrodami dažādi priekšlikumi par tirgu nodrošināšanu eksporta precēm, par to, kā īstermiņa parādi pārvēr-

šami ilgtermiņa aizdevumos, kā pārkārtojams bekona eksports u. c.

22. Nākošais dokuments ar saimnieciskās resp. konjunktūras politikas plāna raksturu ir Latvijas saimnieciskās biedrības 1932. g. maijā-jūnijā valdībai iesniegtais memorands, pie kura izstrādāšanas strādājuši, galvenām kārtām, bij. finanču ministri A. Petrēvics un Dr. R. Erhards un B. Zivs. Šajā iesniegumā vispirms konstatēta Latvijas saimniecības sakarība ar starptautisko oikonomisko dzīvi un tālāk stingri nodalīts jautājums par privātsaimniecības krīzes grūtībām no jautājuma par krīzi publisko apvienību saimniecībā. Runājot par lauksaimniecību, uzsvērta lauksaimniecības izdevumu samazināšana racionālīzācijas ceļā (lauku īpašumu koncentrācija, laukstrādnieku dzīvokļu jautājuma nokārtošana etc.). Nodaļā par rūpniecību uzsvērta kapitālu koncentrēšanas loma, prasot brīvas kapitālu cirkulācijas iespējas. Kreditpolitikas laukā liela vērība piegriezta jautājumam par Latvijas bankas iekārtas reorganizāciju.

23. Speciālam uzdevumam — cenu stāvokļa noskaidrošanai — Ministru kabinets 1932. g. 25. februārī iecēla jau pieminēto starpresoru komisiju ar nosaukumu — Cenu rēgulēšanas komisija. Pēc apmēram 2½ mēnešu darba Cenu rēgulēšanas komisija nāca klajā ar savu ziņojumu. Tas bija ieturēts plašā tautsaimnieciskā perspektīvā, kamdēļ arī šis dokuments ierindojams konjunktūras politikas sistēmas mēģinājumos. Cenu rēgulēšanas komisijas ziņojums sastāv no sekojošām daļām: dati par cenu kustību vispār, cenu uzlabošanas problēma, stabilizējamo cenu līmenis resp. ražošanas pašizmaksu līmenis un jautājums par cenu līmeņa pārveidošanu ar administratīviem paņēmieniem.

24. Tikko pieminētie memorandi un deklarācijas nav vieņgie, kas būtu ierindojami saimnieciskās krīzes apkaņošanas resp. konjunktūras politikas literātūrā. Tā, piemēram, 1932. gada pavasarī kāda saimniecisko lietpratēju grupa rosīgi strādāja pie vispusīga saimnieciskās politikas plāna izstrādāšanas. Šis dokuments ir vēl sagatavošanas stadijā un tiks publicēts vēlāk. Īpaši vēl piemināms arī Zemes bankas pārvaldnieka H. Dzelziša memorands par lauksaimnieku parāda jautājuma nokārtošanu. Pēdējā problēma cenu sabrukuma

laikmetā ir viena no viskomplicētākām, kamdēļ visiem lietpratīgiem priekšlikumiem šajā jautājumā piegriežama izcilus vērība. Tāpēc arī šajā sakarībā nosaucams bij. Latvijas bankas padomes priekšsēdētāja dep. **Julija Celma** parādu kārtošanas plāns.

25. No šī īsā pārskata bija redzami tie dažādie saimnieciskās politikas jautājumi, kuriem pieskaņas pēdējā laikā izstrādātie, galvenām kārtām, praktisko saimniecisko darbinieku memorandi. Še neesam izvēlējušies to konjunktūras politikas problēmu apspriešanas ceļu, kas pastāvētu pieminēto memorandu sistēmātiskā analizē un kritikā. Dažādu apstākļu dēļ tas pavisam ir neiespējami. Tamdēļ mēģināsim pozitīvi skicēt dažus datus par svarīgākajām konjunktūras teorijas un politikas problēmām, vajadzības un izdevības gadījumā atgriežoties pie pieminēto memorandu atsevišķām vietām.

B. Daži konjunktūras politikas jautājumi.

I. Strīdi par saimnieciskās dzīves fluktuāciju cēloņiem vispār.

26. Heidelbergas universitātes profesors **Emils Lederers** kādā savā rakstā («Zur Morphologie der Krisen», ievietots krājumā «Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart», IV. Bd., 1928) saka, ka oikonomiskās dzīves attiecības cikliskās gaitas izskaidrošanai tiklab endogēnām (teorijām, kas meklē saimnieciskās krīzes cēloņus pašā oikonomiskās dzīves gaitā), kā arī eksogēnām teorijām (tādām, kas krīžu galvenos cēloņus meklējot ārpus oikonomiskās dzīves gaitas) aizvien būšot jāatgriežas pie disproporcionalitātes, nesaskaņas jēdziena un tāpēc **E. Lederers** arī domā, ka visām krīzes teorijām, bet sevišķi endogēnām, galu galā jāsaplūstot ar disproporcionalitātes teoriju. Disproporcionalitātes atziņas nepieciešamību **E. Lederers** atzīst ne tikai tāpēc, lai radītu zināmu vienveidību uzskatu sistēmā vai arī lai nivelētu dažādo krīžu teoriju atšķirības,

nē, bet gan tāpēc, ka disproporcionālitate vienīgi dara iespējamu jebkādu konjunktūras politiku. Konjunktūras politikas mērķis aizvien ir šādā vai citādā veidā novērst disproporcionālītāti, nesaskaņas. Ja šādas nesaskaņas neeksistētu, tad kādā gan ceļā varētu iejaukties konjunktūras gaitas ietekmēšanā, kādā virzienā gan varētu to darīt?

27. Iekams minam dažus vārdus par saimnieciskās dzīves cikliskās attīstības cēloņiem, aizrādīsim uz pašu ciklisko svārstību (uzplaukuma un depresijas laikmetu vai periodu) esamību. Tautsaimniecības teorētiķi, kas plaši strādājuši pie šī jautājuma, oikonomiskās dzīves attīstības gaitā runā par garajiem viļņiem un īsajiem viļņiem. «Garā viļņa» laikmets ir apmēram 40 gadi — puse no tiem ir labie gadi, kad saimnieciskā dzīve uzplaukst, puse — paguruma gadi, kad saimnieciskās dzīves gaita slīd atpakaļ. Jautājums, ar ko tiek mēroti labie un sliktie gadi, kas ir uzplaukuma un paguruma laikmeta mēraukla? Novērots, ka pieaugot lieltirdzniecības cenām, saimniecībai iet labi, bet lieltirdzniecības cenām sabrūkot — saimniecībai iestājas sliktie gadi. Tāpēc saimnieciskās dzīves attīstība tiek vērota un mērota ar lieltirdzniecības cenu attīstības datiem. Šajā ziņā Artūra Spiethoff'a savāktos, salīdzinošos datus zinātnieki ļoti bieži izlieto, lai rādītu uzplaukuma un paguruma periodu sakarību ar lieltirdzniecības cenu attīstību.

28. Garajā viļņa laikmetā, savukārt, norisinās svārstības oikonomiskā dzīvē — periodiski atkārtojas uzplaukuma gadi un paguruma gadi. Šie uzplaukuma un paguruma gadi kopsummā sastāda 10—11 gadus garu periodu un tos sauc par īsiem viļņiem. Tādā kārtā viena garā viļņa uzplaukuma daļā var ietilpt pāris īso viļņu, tiklab ar saviem uzplaukuma gadiem, kā arī paguruma gadiem. Atšķirība tagad starp lielā viļņa uzplaukuma daļu un paguruma daļu tāda, ka lielā viļņa uzplaukuma daļā kopsummā ņemot atsevišķo uzplaukuma gadu daudz vairāk kā paguruma gadu daļā. Jau pieminētais Artūrs Spiethoff's uzstādījis sekojošu tabulu, kas procentuāli rāda labo un slikto gadu daudzumu lielo viļņu uzplaukuma un paguruma periodos:

Laikmeti	Uzplaukuma gadi	Paguruma gadi
Paguruma laikmets (Stockungsspanne)		
no 1822.—1842. g. g. Anglijā	43%	57%
Uzplaukuma laikmets (Aufschwungsspanne) no 1843.—1873. g. g. Anglijā .	68%	32%
Paguruma laikmets no 1874.—1894. g. g.		
Vācijā	29%	71%
Uzplaukuma laikmets no		
1895.—1913. g. g.	79%	21%

29. Križu problēmas, it īpaši gaŗo viŗņu, noskaidroŗana vēl līdŗ ŗim nav izdevusies. Neapŗaubāmi ir tas, ka labie gadi mainās ar sliktajiem, bet apŗalvot, ka ŗajā mainā būtu saskatāms noteikts periodiskums, arī nav iespējams un neapŗaubāmi pierādīt nevienam to nav izdevies. Tāpēc arī pastāv neskaitāmi saimniecisko ciklu, uzplaukuma un paguruma laikmetu atkārtoŗanās izskaidrojumi un vēl vairāki meklējum u pēc kriŗu, paguruma laikmetu primārām parādībām.

Kā to Vl. Voitinskis saka, saimniecisko kriŗu periodiskums, labāki sakot, ŗķietamais periodiskums, uz cilvēku smadzenēm visos laikos atstājis apdullinoŗu iespaidu, kamdēļ arī nav jābrīnas par visfantastiskiem kriŗu izcelŗanās izskaidrojumiem. Ņujorkas Federal Reserve Bank statistikas direktors Carl Snyder savā kodolīgā pārŗkatā par kriŗu un saimniecisko ciklu studijām Z. A. S. valstīs («Das Studium der Krisen und Wirtschaftszyklen in den Vereinigten Staaten», iespiests Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart, IV. Bd., 1928) sniedz interesantas ziņas par amerikāņu mēģinājumiem ŗajā laukā. Vispār interese pret periodiskām svārstībām tirdzniecībā un satiksmē, kur uzplaukuma laikmeti mainās ar paguruma laikmetiem, pret saimnieciskām svārstībām, kuŗas mēdz saukt par «saimnieciskiem cikliem» (vāc. Wirtschaftszyklen), angl. «business cycles») nomanāma jau labi sen. Taisni amerikāņu valstīņu straujais uzplaukums deva vietu ļoti bieŗām uzplaukuma un paguruma laikmetu mainām, kamdēļ arī ŗo svārstību, kriŗu ļaunās sekas agri modināja interesi meklēt ŗo kriŗu cēloņus. Par Amerikas agrā-

kām krīzēm plašus datus savācis H. Millers (Miller, Harry, E.: *Earlier Theories of Crises and Cycles in The United States. The Quarterly Journal of Economics*, Feb. 1924. Cambridge: Harvard University Press). Jau no 19. g. s. pirmiem gadiem sastopamas pastāvīgas piezīmes un monografiski pētījumi par krīžu cēloņiem. Šiem pētījumiem bija krīžu apkaļošanas līdzekļu meklēšanas raksturs un attiecīgu datu trūkuma dēļ minētiem iztirzājumiem trūkst tā vispusīgā un nopietnā rakstura, kāds piemīt jaunlaika darbiem šajā laukā. Tam ir savs izskaidrojums, jo nopietniem zinātniskiem pētījumiem pa priekšu iet aizvien dažādu fantastisku hipotēžu uzstādīšana un brīžam arī tukša teorizēšana. Bet arī pats saimniecisko krīžu raksturs sākumā bija citāds. Pa lielākai daļai tās bija finanču, banku un naudas krīzes, kamēr tirdzniecība acīmredzami attīstījās un pirmās grūtības krīžu dēļ pārcieta 1873.—1877. un 1893.—1897. depresiju gados. Cik lielā mērā ražošanas iekārta un vispārējais saimnieciskās attīstības līmenis stāv sakarā ar krīžu izcelšanos, to interesanti raksturo Carl Snyder's sekojošos vārdos: «Trīsdesmitos un četrdesmitos gados Amerika, galvenām kārtām, vēl bija lauksaimniecības zeme, iedzīvotāju lielais vairums dzīvoja fermās. Mūsu lielās pilsētas vēl bija mazas un preču transporta apgrozījumi norisinājās ļoti šauros apmēros un uz nelielas teritorijas. Tikai līdz ar straujo dzelzceļu transporta attīstību izveidojās neaprobežotā preču apgrozība un kļuva par saimnieciskās dzīves raksturīgāko iezīmi». Šajos vārdos lieku reizi pasvītota saimniecisko krīžu sakarība ar modernās saimnieciskās dzīves raksturīgākiem momentiem.

30. Tāpēc arī Amerikā krīzes jautājumu pētīšana, periodiskuma cēloņu meklēšana, sākās pēc otrās lielās krīzes 1893.—1897. g. g. Vispirms uzmanību uz sevi bija vērsusi krīžu atkārtotāšanās. 1875. g. kāds Samuel Benner, kā viņš pats sevi bija nosaucis par — Ohio štata fermeri, bija izlaidis grāmatiņu par nākošo krīžu atnākšanu. Autors mēģināja konkrēti pareģot grūtību gadus. Daudzi no viņa pareģojumiem lielākā vai mazākā mērā arī sakrita ar patiesiem depresijas apstākļiem, bet, acīmredzot, gan šī pareģošanas ļoti konkrētā daba mazināja Samuela Bennera izteicie-

nu nozīmi. 1911. g. George H. Hull publicēja savu darbu «Industrial Depressions», kurā bija mēģināts rādīt, ka saimniecisko ciklu vai uzplaukuma un pagurumu periodu atkārtotāšanās izskaidrojama ar būvniecības intensivitātes pakāpi, saprotot šoreiz būvniecību vārda plašākā nozīmē. Tā kā modernā būvniecībā lieto ļoti plašos apmēros tēraudu un dzelzi, Hulls domājās šo metālu ražojumu daudzumā atradis būvniecības intensivitātes indeku, kamdēļ arī savai grāmatai kā apakšvirsrakstu viņš lika «Dzelzs kā tirdzniecības barometrs». Sava uzskata pierādīšanai Hulls pieveda datus, ka lielākā daļa apgrozījumu zināmā valstī norisinās samērā vienmērīgi, bez lielām svārstībām. Vislielākās svārstības, turpretim, slēpjas būvniecības vajadzībām pieprasāmās dzelzs daudzumos.

31. 1913. gadā Wesley C. Mitchell's publicēja savu pamatīgo darbu par križu cēloņiem, kas vēl līdz pat šim laikam palicis par vienu no Amerikas križu literatūras stūrakmeņiem.

Mitchell's savu darbu balstīja uz Z. A. S. valstu, Lielbritānijas, Vācijas un Francijas križu analīzes datiem un beigās nāca pie slēdziena, ka pastāv ļoti raibas križu variācijas, bet ka uzņēmuma peļņas moments pie križu izcelšanās ir viens no primāriem apstākļiem. Par saimniecisko križu pirmsākumiem līdzīgi izsakās arī franču lietpratējs, Parīzes universitātes profesors Jean Lescure's («Krisenlehre» von Jean Lescure, Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart, IV. Bd., 1928.). Lescure's vispirms aizrāda uz to, ka domstarpību nav jautājumā par ražošanas līdzekļu rūpniecību (Produktionsmittelindustrie) kā par to saimniecības daļu, kas visaktīvāk reaģē tiklab uzplaukuma laikmetos, kā arī krīzes gados. Šī atziņa, par kuru — kā to Lescure's saka — nav domstarpību, ir sevišķi paturama prātā, jo arī mūslaiku vēl nepieredzētās saimnieciskās krīzes pirmsākumos ražošanas līdzekļu rūpniecības grūtībām pieder izšķirošais vārds. Kalnraktuves, cepļu krāsnis, tērauda lietuves, elektriskās rūpniecības uzņēmumi, mašīnfabrikas, būvuzņēmumi — lūk, saimnieciskās dzīves nozares, kas pirmām un galvenām kārtām tiek ierautas krīzē un cieš no krīzes. Šāda uzskata pierādīšanai ir savākti

plaši dati attiecībā uz bezdarba strādnieku skaita pieaugumu dažādās rūpniecības nozarēs (lielo rūpniecības zemju statistika).

32. Tagad atgriezīsimies pie aprautā temata par to, kāda loma piekrīt uzņēmumu peļņas momentam krīzes izcelšanās gaitā un tās domas, kādas par to izsaka prof. J. Lescure's. Pie pastāvošās sabiedriskās iekārtas dziņa pēc peļņas ir visas oikonomiskās attīstības dzinējspēks. Bez Mitchell'a, kas pie šādas atziņas nācis, pētot Z. A. S. valstu saimniecību, un paša J. Lescure'a, kas šādus slēdzienus taisījis uz Francijas oikonomiskās dzīves datu analīzes pamata, līdzīgas domas aizstāv Stamp's Anglijā un Dermietzel's Vācijā. Minētie zinātnieki ir rūpīgi studējuši akciju sabiedrību izmaksāto dividendu statistiku (piem., Dermietzel: Statistische Untersuchungen über die Kapitalrente der grösseren deutschen Aktiengesellschaften von 1876 bis 1902. Göttingen, 1906.), fiskālos nolūkos vāktās ziņas par peļņas lielumu tirdzniecībā un rūpniecībā un izklaidējuši visas šaubas par šī apgalvojuma pareizību (resp. par uzņēmumu peļņas momenta lomu krīžu izcelšanās gaitā).

33. Lai nostādītu uz drošiem pamatiem hipotezi par to, ka krīzes izcelšanās ražošanas līdzekļu rūpniecībās izskaidrojamas ar peļņas samazināšanos, minētie zinātnieki atrada par vajadzīgu pierādīt, ka peļņas samazināšanās notiek pirms krīžu iestāšanās un ka tādā kārtā peļņas samazināšanās vēsta krīzes tuvumu un uzskatāma par tās cēloni. Peļņas samazināšanās konstatēšanai, iekams vēl nav iestājušies krīze, ir tikušas konstruētas liknes. Stamp's savā laikā grafiski attēlojis Lielbritānijas cenu un peļņas svārstības no 1880.—1914. g. («The effect of trade fluctuations upon profits. Journ. of the Royal statistical society of London, pag. 588, 1918.»). Šīs dubultās liknes pierādījušas, ka novērošanas periodā peļņas apmēri samazinājušies pirms cenu krišanās sākuma. Bet vispārīgi ir zināms, ka cenu krišanās ir raksturīga krīzes iezīme. Tā tad no augšā pieminētiem pētījumiem noskaidrojies viens, proti, ka cenu krišanās parādībām pa priekšu iet peļņas samazināšanās. Piemēroti Fran-

cijas apstākļiem ir konstruēta likne par tām akciju sabiedrību dividendēm, kas padoti vērtspapīru ienesīguma nodoklim; izrādās, ka dividendu krišana visdziļākā ir krīzes laikmetos resp. no 1882.—1900. g. g. un no 1900.—1907. g. g. vai 1913. g. Var aprēķināt, ka akciju sabiedrību peļņas samazināšanās iestājas apm. 1 gadu pirms krīzes sākuma. Pēdējā apgalvojuma apstiprināšanai Harvard University attiecīgā nodaļa sekoja biržas vērtspapīru kursu svārstībām, bet Francijas galvenās statistikas iestādes (Service de l'observation des prix) izsekoja biržas darbības aktivitātei laikmetā no 1850.—1920. g. g. Izrādās, ka no visām liknēm šis krīt vispirms.

34. Liekot šo pētījumu rezultātus savu slēdzienu pamatos, prof. J. Lescure's saka: «Tas apstāklis, ka uzņēmumu peļņas samazināšanās iet pa priekšu krīzei, mums šķietas pierādīts esam. Tādā kārtā mēs iegūstam ievērojamu krīzes indeku rindu un neapšaubāmi arī noteiktu atslēgu visas krīzes problēmas izprašanai. Tā ir sagaidāmās peļņas atpakaļslidēšana, kas aptur jaunu uzņēmumu dibināšanos un ar ražošanas līdzekļu pasūtījumu aprobežošanu rada krīzi, samazina cenas kalnrūpniecības un pamatapstrādāšanas uzņēmumos, kas savukārt ietekmē arī vispārējo cenu līmeni. Jo galu galā visas ražošanas nozares ir savstarpīgi viena no otras atkarīgas. Tāpēc arī ražošanas līdzekļu rūpniecību atpakaļslidēšana nevar neatstāt savu iespaidu uz visām pārējām saimnieciskās dzīves nozarēm.

35. Garāmejojot vēl minēsim tikai dažus vārdus par to, kur meklējami šīs peļņas samazināšanās iemesli? Peļņu sastāda pārdošanas cenu un pašizmaksas maksu (izdevumu) starpība un bez sevišķiem paskaidrojumiem nav saprotams, kādā ceļā rodas peļņas samazināšanās. Ja arī palielinātos ražošanas pašizmaksas, tad pārdošanas cenu attiecīgs pieaugums taču var uzturēt līdz tam pastāvējušās peļņas lielumu. Tādā kārtā uzņēmumu peļņas samazināšanās un reizē ar to oikonomiskā līdzsvara zudums var izskaidroties vai nu ar pārmaiņām ražošanas

pašizmaksas izdevumos vai arī ar pārdošanas cenu kustību. Īsi sakot, vainu var meklēt piedāvājuma vai pieprasījuma pusē vai arī piedāvājuma un pieprasījuma faktori var uzstāties kombinēti. Pēdējā gadījumā runa var būt par to, ka ražošanas pašizmaksas izdevumi pieaug ātrāki kā pārdošanas cenas, vai arī par to, ka pašizmaksas izdevumi pieaug, bet pārdošanas cenas slid atpakaļ vai stāv uz vietas. Visi šie jautājumi ir noskaidroti un prof. J. Lescure's raksta: «Piedzīvojumi rāda, ka galveno lomu peļņas apmēru samazināšanā spēlē pašizmaksas izdevumu pieaugums».

36. Visi šie jautājumi še skicēti pilnīgi schēmatiski, kamēr viņu sīkāka iztirzāšana noved pie neiespējamām variācijām un kombinācijām, kas atspoguļo reālās dzīves dažādību. Kaut piemēram, atgriezīsimies pie tā paša aizkustinātā jautājuma par disproporcionalitātes izcelšanos atkarībā no tā, kā savā starpā attiecas ražošanas pašizmaksas izdevumi un preču cenas. Prof. E. Lederers («Morphologie der Krisen» etc. S. 4) saka: «Aizvien ir jāpatur acīs tas apstāklis, ka kāpjošās cenas vienīgi tad veicina akumulācijas procesu, ja tai pašā laikā ražošanas izdevumi nepieaug tikpat strauji un ka konjunktūras teorijas nozīmē pastāvīgās cenas nozīmē kāpjošās cenas, ja mazinās ražošanas pašizmaksas izdevumi, un ka pat slidošas cenas konjunktūras teorijas nozīmē var būt kāpjošās cenas, ja ražošanas pašizmaksas izdevumi slid vēl straujāk. Visos šajos gadījumos cenu kustības simptomi var būt maldinoši, jo strādnieku, ierēdņu un kalpotāju ienākumu kopsumma, kā arī renšu saņēmēju ienākumi var slidēt atpakaļ, kas nozīmē to, ka ražošanas apmēri pieaug daudz straujāk kā dažādo ienākumu grupu reālais saturs». Jautājums tāpēc ir arī pietiekoši plašs, lai konjunktūras teoriju skaitis pastāvīgi pieaugtu, jo pietiek zināmam teorijas virzienam uzsvērt piedāvājuma pusi (ražošanas momentu), otram — pieprasījuma pusi (patērētāja pusi), lai rastos jau divi dažādi teorētiski novirzieni. Šoreiz mūsu uzdevums ir iezīmēt šo problēmu kontūras, lai rādītu, kur slēpjas jebkādas konjunktūras politikas pastāvēšanas iespējas vispār. No augšējā pārskata ļoti skai-

dri kļūst prof. E. Lederera vārdi, ka vienīgi disproporcionālītātes jēdziena ieviešana un disproporcionālītātes momentu konstatēšana saimnieciskās dzīves gaitā vienīgi dara iespējamu jebkādu konjunktūras politiku. Ražošanas līdzekļu ražošanas rūpniecību nozaru straujā attīstība vai patēriņa preču rūpniecību atpakaļpalikšana, salīdzinot ar pirmajām — īstenībā tā ir viena un tā pati nūja ar diviem galiem, kuŗu kopā saista zināma veida disproporcionālītātes, nesaskaņas moments. Konjunktūras teōrijai tiek doti smagie uzdevumi noskaidrot šādas disproporcionālītātes, nesaskaņas apmērus, atrast pietiekošas izteiksmes formulas etc. Tā, piem., šajā pašā jautājumā par ražošanas līdzekļu un patērešanas rūpniecību attiecībām ir izdarīti plaši un pamatīgi pētījumi un sakarā ar tiem arī izkristalizējušās konjunktūras politikas problēmas. Tā Austrijas Konjunktūras pētīšanas institūta vadītājs, Vīnes ūniversitātes privātdocents Dr. F. A. Hayek's savā 1931. g. publicētā darbā par cenām un ražošanu (Dr. Friedrich A. Hayek: Preise und Produktion, Wien, Verlag von Julius Springer, 1931.) ir sakopojis ļoti interesantus datus attiecībā uz pārrunājamo tematu (piem., nodaļa: Die Bedingungen des Gleichgewichtes zwischen Konsumgüternachfrage und Produktiosmittelnachfrage). Cik dažādas konjunktūras politikas problēmas var sakarā ar to izvirzīties, tā pierādīšanai pievedisim tikai vienu piemēru no jaunākās žurnālu literātūras. Stokholmas ūniversitātes profesors Dr. Bertil Ohlin jaunākajā «Weltwirtschaftliches Archiv» numurā (Weltwirtschaftliches Archiv, Zeitschrift des Instituts für Weltwirtschaft und Seeverkehr an der Universität Kiel, Herausgegeben von Dr. sc. pol. Bernhard Harms, 36. Bd., Juli 1932, Heft 1.) ievietojis rakstu par tagadējās krīzes neatrisinātām problēmām (Ungelöste Probleme der gegenwärtigen Krisis), kuŗā runā par «Kapitalfehlleitung», kas nozīmētu — kapitālu ievadīšanu nepareizā virzienā, caur ko vēlāk rodas disproporcionālītāte. Prof. Bertil Ohlin saka, ka parastais izteiciens esot, ka depresiju laikos esot jāizlabojot uzplaukumu gados pielaistās kļūdas. Minētais autors šādu uzskatu apstrīd: «Mēs nedrīkstam pielaist, ka šāda kapi-

tālu nepareiza novadišana (Fehlleitung) aprobežojas vienīgi ar saimnieciskā cikla uzplaukuma fazi. Taisni pretējais, man šķiet, ka katra no atsevišķām konjunktūras cikla fazēm prasa īpašu izpētīšanu, kur būtu ņemtas vērā visas katrreiz pastāvošās oikonomiskās situācijas raksturīgākās īpatnības. Kāpēc gan depresiju laikmetos, kas padots vispārējam pesimismam, kapitālu ieguldīšanā nevarētu tikt pielaistas tādas pašas kļūdas, kādas pielaiž uzplaukuma laikmetos?! Tautsaimnieki bez apdomāšanās meklē depresiju cēloņus uzplaukuma laikmetos. Vai gan ar tādu pašu tiesību nevar uzplaukumu laikmetu cēloņus meklēt depresiju laikos. Katrā gadījumā viena zināma gada oikonomisko notikumu norisi tikai pa daļai var likt uz iepriekšējā gada notikumu gaitas rēķina».

Citiem vārdiem, pievestie piemēri spilgti rāda to problēmu bagātību, kāda pastāv konjunktūras teorijas, konjunktūras politikas un metodoloģiskos jautājumos.

37. Turpinot pārskatu par dažādām teorijām saimniecisko ciklu izskaidrošanai, piezīmējams, ka pastāv arī vesela rinda tā saukto planētāro teoriju, kas križu izcelšanos ved sakarā ar planētu stāvokļiem un kustībām. Pagājušā gadu simtņa 70-os gados Dževons (Jevons) mēģināja vest sakarā 10—11-gadīgos križu periodus ar saules plankumiem. 1914. gadā Kolumbijas universitātes profesors Henry L. Moore publicēja veselas trīs grāmatas saimniecisko ciklu jautājumā. Viņa mērķis bija, pirmkārt, konstatēt noteikti saimniecisko svārstību laika sprīža garumu, otrkārt, rādīt, ka Amerikā šie laika sprīži ir cieši saistīti ar līdzīga garuma periodiem Misisipi ielejas galveno labības augu ražu gaitā un, treškārt, izskaidrot, ka minētie ražu periodi atspoguļo nokrišņu ciklu kārtību. Sava darba pēdējā sējumā Henry L. Moore's iet vēl tālāk un cenšas pierādīt, ka nokrišņu daudzuma svārstības atkarīgas no attiecīgiem planētas Venēras stāvokļiem. Vācijā vēl nesen kāds moderns astrologs Dr. H. O. Eitners publicēja rakstus, kas gaŗo vīļņu kustību izskaidroja ar planētu Neptūna un Ūrana atrašanos kvadrātlenķa attiecībās un sakarā ar saviem uzskatiem ieteica dažus konkrētus soļus Vācijas saimnieciskā resp. finanču politikā. Attiecībā uz planētārām križu teorijām gribētos pievest prof. Vl. Voitinska vārdus, kuŗus tas šajā jau-

tājumā teicis kādā savā darbā («Welt in Zahlen», Bd. 5, S. 351): «Tā kā kosmisko parādību laukā var konstatēt visdažādākā gaŗuma periodus — sākot no vienas sekundes līdz gadusimţemiem un gadutūkstoŗiem — tad, kāda gaŗuma periodu saimnieciskās dzīves gaitās virs zemes arī atrastu, aizvien būs iespējams sameklēt līdzīga gaŗuma periodu pie zvaigŗņotām debesīm. Jautājums tikai tāds, vai saimniecisko ciklu periodiskums vispār pastāv». Un prof. V. Voitinskis arī ir viens no tiem, kas visvairāk apŗauba gaŗo viŗņu esamību.

38. Katrā ziņā domstarpības par saimnieciskās dzīves uzplaukuma un paguruma periodu cēloņiem vēl ir ļoti lielas, bet ņo cēloņu pētīšanās, kā arī daŗādo konjunktūras politikas ceļu meklēšanās pārsvaru aizvien gūst statistiskie pētījumi un statistiskās metodes. Par to jau bija minēts, runājot par paŗreiz pastāvoŗiem konjunktūras pētīšanas iestāŗu tipiēm. Statistiskās metodes, kā tas jau bija minēts, ir speciāli Amerikas konjunktūras pētīšanas iestāŗu resp. Harvard Committee of Economic Research darbības īpatnība. 1916. g. Warren M. Persons (no Harvardas ņiversitātes) noturēja priekŗlasījumu Amerikas statistikas biedrībā (American Statistical Association) par saimnieciskā barometra konstrukciju. ņajā priekŗlasījumā minētais zinātnieks arī attīstīja uzskatus par tām pētīšanas metodēm, kuŗas vēlāk tika liktas Harvard Committee of Economic Research darbības pamatos (Harvarda institūts nodibināŗas Warren M. Persons un Charles J. Bullock vadībā). M. Persons savā teorijā it īpaŗi pasvītroja trīs saimnieciskās dzīves procesa elementu kopsakarību — spekulācijas, nodarbinātības intensīvitātes un reņŗu likmes. Persons'a teorija pierādīja, kādā kārtā ņo trīs elementu savstarpējās attiecības automātiski kļūst par saimnieciskā cikla ierosinātāju un kādā kārtā ņīs attiecības ļauj konstruēt saimniecisko notikumu gaitas paredzēŗanu. Modernās konjunktūras pētīšanas metodes sistematiski un aizvien plaŗākos apmēros noved visus saimnieciskās dzīves uzņēmumus zem statistiskas kontroles. Reizē ar to uzņēmumu darbībā aizvien mazāku lomu sāk spēlēt nepamatota un ne uz ko nedibināta saŗūsma, bet aizvien lielāku —

pamatīgas kalkulācijas un sīki aprēķini. Tautsaimnieku pasaule cerē, ka konjunktūras novēršanas datu analīze, konjunktūras teorija u. tml. dos pamatu tādai konjunktūras politikai, kas darīs saimniecisko ciklu atkārtēšanos par neiespējamu un reizē ar to apstiprinās to zinātnieku uzskatus, kas netic saimniecisko ciklu atkārtēšanās neizbēgamībai.

39. Varbūt ka konjunktūras politika saimniecisko ciklu ļauno seku eliminēšanai būs saistīta ar dažām tālejošām strukturālām pārgrozībām pastāvošajā ražošanas iekārtā? Tie ir jautājumi, kuŗu atrisināšana pieder nākotnei. Attiecībā uz pēdējo jautājumu — par to, cik lielā mērā nesaskaņu, disproporcionālītātes izcelšanās saistās ar pastāvošo, citiem vārdiem, vispār ar zināmu ražošanas iekārtu, prof. E. Lederers interesanti saka: «Šīs disproporcionālītātes (nesaskaņas) iestībā ir neatkarīgas no tā, kādas saimnieciskās dzīves formas pastāv, un arī pilnīgi izvesta plānsaimniecība šīs nesaskaņas neizskaidrīs. Tomēr jāpielaiž viena lieta, ka konsekventi izvestā plānsaimniecība nekad nenovedīs pie visa saimnieciskā procesa traucējumiem, bet gan vienīgi pie daļējiem traucējumiem, kādi arī pie kapitālistiskās ražošanas iekārtas nāk priekšā». (Prof. Emil Lederer: Zur Morphologie der Krisen, die Wirtschaftstheorie der Gegenwart, 1928. S. 5). — Katrā ziņā skaidra ir viena lieta, ka cilvēce savos meklējumos pēc saimniecisko ciklu mīklas atrisinājuma gadījumā nepastāsies arī pie strukturālām pārgrozībām, uzskatīdama to par konjunktūras politikas līdzekli. Ražošanas iekārtas attīstība pēdējos gados tīri ēvolūcionārā kārtā šo uzskatu tikai apstiprina.

Jautājums par saimniecisko krīžu sakarību ar pastāvošo oikonomiski-sociālo ražošanas iekārtu jaunākā laikā iztirzājis Pohle - Halm (Pohle-Halm, «Kapitalismus und Sozialismus», Verlag von Julius Springer, Berlin, 1931; nodaļa «Die sozialistische Lehre von der Hemmung der Produktion durch die kapitalistische Wirtschaftsverfassung, insbesondere die sozialistische Krisenauffassung», SS. 168.—198). Pohle-Halm kritizē sociālistisko pasaules uzskatu un noteikti noraida tā

apgalvojumu it kā saimnieciskās krīzes būtu uzskatāmas par tipisku kapitālistiskās ražošanas iekārtas pazīmi.

II. Monētārās krīzes teorijas.

40. Jaunākos laikos monētārās krīzes teorijas, t. i. tās, kas izskaidro krīzes apstākļu iestāšanos vai padziļināšanos ar pārgrozībām naudas apstākļos, starp pārējām krīžu teorijām ieņem neapšaubāmi pirmo vietu. Monētāro krīžu teoriju priekšrocība, salīdzinot ar citiem konjunktūras teorijas virzieniem, neapšaubāmi meklējama arī tanī apstākļi, ka tās dod viskonkrētākos norādījumus konjunktūras politikai. Austrijas konjunktūras pētīšanas institūta vadītājs A. Hayek's savā «Preise und Produktion» devis fragmentārisku pārskatu par to teoriju vēsturisko attīstību, kas redz zināmu sakarību starp naudu un ražošanu vai starp naudas apgrozības apstākļiem un cenu kustībām (Prof. Friedrich A. Hayek: Preise und Produktion. Beiträge zur Konjunkturforschung, herausgegeben vom Österreichischem Institut für Konjunkturforschung Nr. 3. Nodaļa: Die vier Stufen der Entwicklung der Theorie vom Einfluss des Geldes auf Preise und Produktion. SS. 1—31.). Prof. Hayek's nav karsts šo uzskatu aizstāvis, tamdēļ arī viņa piegājiens brīžam ir ļoti stingrs. Tomēr: «Ka nauda var izrādīt milzu iespaidu uz ražošanas apmēriem un ražošanas virzienu, tas šķiet tagadējai paaudzei ir daudz saprotamāks kā agrākām. Kara un pēckara inflācijas parādības, kā arī atgriešanās pie zelta standarta, sevišķi tajās zemēs, kur tas bija saistīts ar deflāciju, katram ir rādījusi, kādos apmēros ražojošā darbība var tikt traucēta no naudas apstākļu puses. Ja tomēr tagad jautātu, vai ieskati par naudas apstākļu un cenu kustības kopsakarību šajos gados, mazākais līdz visjaunākajam periodam skaitot, lielā mērā attīstījušies un ienesuši zināšanu krātuvē daudz jauna klāt, salīdzinot ar to, kas šajā jautājumā pirms simts gadiem vispār bija zināms, tad uz šādu jautājumu būtu jāatbild noraidoši».

41. Meklējams vēsturē, A. Hayek's uzskata par pirmo autoru, kas meklējis pēc naudas apgrozības un cenu kustības sakarībām, Richardu Cantillon (miris 1734. g.), kuŗš sarak-

stijis šajā jautājumā darbu ar nosaukumu «Essai sur la nature du commerce». Šīs grāmatas attiecīgā nodaļā Cantillon mēģina noskaidrot «kādā ceļā un kādā attiecībā naudas apgrozības palielināšanās sekmē preču cenu pieaugumu». (Bibliografiska piezīme par Cantillon darbu: Richard Cantillon: «Essai sur la nature du commerce en général», London (Paris) 1755, vācu izdevums ar virsrakstu «Abhandlung über die Natur des Handels im allgemeinen», Sammlung sozialwissenschaftlicher Meister Nr. 25, Jena 1931). Daudz pazīstamāks par Cantillon'a darbu ir kāds īsāks Davida Hume apcerējums par šo jautājumu viņa «Political Discourses» (iznāk. Londonā 1752. g. Vēlāk pārdrūķājis 1741. g. iznākušo «Essays Moral, Political, und Literary», šis apcerējums ievietots tajā kā atsevišķa nodaļa, kamdēļ arī bieži aplami tiek citēts 1741. gads). Pēc A. Hayek'a domām Cantillona manuskripts katrā ziņā būs bijis Hume'a rokās, jo pēdējā formulējumi ir stipri līdzīgi Cantillona domām. Klasiskā laikmeta naudas teorētiķi nekā jauna nav ienesuši Cantillon'a un Hume'a izteiktos uzskatos un tikai pēc saviem simts gadiem Kalifornijas un Austrālijas zelta raktuvju atklājumi devuši jaunus ierosinājumus pētījumiem šajā laukā. J. E. Cairnes uzrakstīja «Essays on the Australian Discoveries», kas uzskatāms par pirmo nopietnāko Cantillon'a un Hume'a ideju tālāku attīstīšanu (J. E. Cairnes darbs vispirms iespiests Frazers Magazine un Edinburgh Review, bet vēlāk ar nosaukumu «Essays towards a Solution of the Gold Question», iespiests «Essays in Political Economy, Theoretical and Applied, London, 1873.»). Tālākais monētāro teoriju attīstības periods meklējams visjaunāko laiku subjektīvo vērtības teoriju virzienos. Te sastopami tādi vārdi kā F. v. Wieser, O. von Zwi edineck, A. Aftalion, F. X. Weiss, bet it īpaši L. v. Mises. Prof. Fr. A. Hayek's savu vēsturisko apskatu par monētārām teorijām sagrupējis 4 kategorijās pēc izteikto uzskatu dažādības, bet ne chronoloģiski. Ar to arī izskaidrojams, ka pēc šo jaunlaiku teorētiķu uzskaitīšanas viņam jāatgriežas atkal atpakaļ pie Henry Thornton, kuŗa 1802. g. iznākušais darbs sevišķi priekšzīmīgi iztirzāja aizdevumu procentu likmes un naudas vērtības sakarību.

F. A. Hayek's interesanti piebilst, ka tautsaimnieki, acimredzot, tik ilgi esot cinijušies pret naudas vērtības un aizdevumu cenas (Preiss eines Gelddarlehens) jēdzienu sajaukšanu, ka beigās paši vairs neesot varējuši orientēties šo jēdzienu sakarībā, kamdēļ Henry Thornton'a nopelns esot taisnīgs, ka viņš šo sakarību no jauna pamatīgi iztīrījis. Nākošos divos gados Thorntona mācību pārņēmuši Lord King («Thoughts on the Effects of the Bank Restriction», London 1803) un I. L. Foster («An Essay on the Principles of Commercial Exchanges», 1804.). Daudz lielāka nozīme bija tam apstāklim, ka 1809. gadā D. Ricardo pieņēma Thorntona mācību un to vēl vairāk modernizēja, sacīdams, ka laikā pēc paplašinātas banknošu emisijas un līdz to ietekmei uz cenām renšu likme noslīd zem sava dabīgā līmeņa. Šos savus ieskatus D. Ricardo atkārtoja arī savos «Principles of Political Economy and Taxation» (Works, ed. Mc. Culloch), kas bijis pilnīgi pietiekoši, lai tie kļūtu vispārīgi zināmi. Pēc šī laikmeta noslēgšanas šajos jautājumos savas domas publicēja Thomas Joplin («Analysis and History of the Currency Question», London 1832). Vēlāk ar šiem pašiem jautājumiem nodarbojās lielāki tautsaimnieki kā N. W. Senior un I. St. Mills («Principles of Political Economy»). Ciešā sakarā ar jautājumiem, kurus bija sācis pārrunāt Thornton's, stāv jautājums par sekām, kādas rodas no palielinātas naudas izlaišanas uz ražošanas līdzekļu rūpniecību attīstību tieši vai arī caur procentu likmi. To sāka pārrunāt T. R. Malthus 1811. g.

42. Pašās gadu simteņa beigās Knut Wicksell («Geldzins und Güterpreis», Jena, 1898) publicēja ļoti patstāvīgu un pamatīgu Thorntona mācību iztīrījumu, sakarā ar teoriju par naudas apgrozības pavairošanās iespaidu uz kapitāla rašanos. Knuta Wicksell'a panākumi šajā virzienā izskaidrojas ar to, ka viņa darbs pilnā mērā pamatojas uz Böhm - Bawerka moderno un līdz sīkumiem iztīrīto renšu teoriju. Dr. F. A. Hayek's piebilst, ka interesanti esot tas, ka K. Wicksell's neesot vis palicis slavens ar veco teoriju nopietno uzlabojumu, bet gan ar kādu atsevišķu

jautājumu, kurā — pēc F. A. Hayek'a domām — K. Wicksell's tieši esot kļūdiņies, proti, ar saviem mēģinājumiem konstruēt ciešu un noteiktu sakarību starp renšu likmēm un vispārīgām cenu līmeņa pārgrozībām. Jaunākie teorētiskie pētījumi šo jautājumu laukā attīstījās lielā mērā kā K. Wicksell'a mācības papildinājumi vai kritika.

Šīs isās piezīmes pēc Dr. F. A. Hayek'a pārskata par to teoriju attīstību, kas nodarbojās ar naudas apgrozības un cenu līmeņa sakarībām nav pievestas ar nolūku dot izsmeļošu pārskatu par šo jautājumu vēsturisko attīstību, bet gan vienīgi ar nolūku rādīt, cik tālu šo jautājumu pētīšanas pirmsākumi sniedzas atpakaļ pagātnē.

43. Necenšoties še pieminēt visus šo jautājumu pētīšanas sakarībā iederīgos locekļus, apstāsimies pie Gustava Kaselja pētījumiem, kas attiecas uz visjaunāko laikmetu, un kuŗu teorētiskais nostādījums lielā mērā ir domāts praktiskās konjunktūras politikas nolūkiem. Vēl pirms lielā pasaules kara, kad mums trūka tagadējo zināšanu, kādas deva inflācijas laikmets, Gustavs Kaselis (Gustav Cassel, Theoretische Sozialökonomie, Leipzig 1918) mēģināja izskaidrot garos vilņus un no tiem izrietošo cenu kustību no naudas jautājumu puses. Tomēr — kā to VI. Voitinskis saka — visparadoksālāki toreiz izklausījies tas, ka G. Kaselis mazāk runājis par naudu, kā par zeltu.

Gustavs Kaselis savu uzskatu motivācijai iziet no Anglijas lieltirdzniecības indeku skaitļiem laikmetā no 1846.—1910. g. Viņš izlieto pazīstamos Zauerbeka indekus, kas izseko 45 dažādo preču un preču grupu cenām (8 pārtikas vielas no stādu valsts, 7 dzīvnieku valsts pārtikas vielas, 4 koloniālpreces, 7 minerāli, 8 tekstilpreces un 11 dažādas izejvielas). Zauerbeka indeku rindas rāda, ka vispārējais cenu līmenis 1850.—1910. g. g. turējies apmēram uz viena un tā paša līmeņa, proti ap 77 vai 78, salīdzinot ar 1867/1877. g. g. caurmērs = 100. 1848.—1851. g. g. caurmēram Zauerbeka indeki rādīja 76, bet 1908/1911. g. g. caurmēram — 76¼. Pamatojoties uz to, ka 1910. gadā vispārējais cenu līmenis praktiski līdzinājās 1850. gada cenu līmenim, G. Kaselis taisa slēdzienu, ka zelta pieaugums no 1850.—1910. g. g. ir atbildis

notikušajam saimnieciskās attīstības tempam un ir bijis pilnīgi pietiekošs, lai noturētu cenas vienā līmenī. Tā kā faktiskais zelta daudzums ir pieaudzis no 10 miljardiem marku 1850. gadā uz 52 miljardiem marku 1910. g., ta zelta daudzuma gadskārtējā pieauguma norma sastāda 2,8%. Ja pasaules zelta daudzums katru gadu pieaugtu taisni par 2,8%, tad — saka Kaselis — acīmredzot, nevienam nenāktu prātā iespējamās svārstības vispārējā cenu līmenī izskaidrot ar pār-grozībām zelta daudzumos. Šādu vienmērīgu zelta daudzuma pieaugumu, kas pēc zināma laika notecēšanas rāda nepārgrozītu vispārējā cenu līmeņa ainu, G. Kaselis apzīmē ar nosaukumu — normālais zelta daudzuma pieaugums un šim normālam zelta daudzuma pieaugumam atbilstošo gadskārtējo zelta daudzumu par — normālo zelta daudzumu.

44. Faktiskā zelta daudzuma procentuālo attiecību pret normālo zelta daudzumu G. Kaselis nosauc par relatīvo zelta daudzumu. Tajos gados, kad faktiskais zelta daudzums bijis lielāks par normālo, kad relatīvais zelta daudzums stāvējis virs simta, pasaule bijusi bagāti apgādāta ar zeltu. Tajos gados, kad faktiskais zelta daudzums noslidējis zem normālā, aizvien nācies sastapties ar zelta trūkuma parādībām. Cik tālu šajā gadījumā zelta krājumi iespaidojuši cenu kustību, vispārējā cenu līmeņa attīstībai teorētiski jāatbilst relatīvajam zelta daudzumu attīstībai. Šī ir G. Kaseļa uzskata pamatteze un reizē arī hipoteze, kuŗu viņš cenšas pierādīt. Šo hipotezi G. Kaselis uzskata par pierādītu un saka, ka «pastāvīgās svārstības vispārējā cenu līmenī izskaidrojas galvenām kārtām ar relatīvo zelta daudzumu attīstību, un ka vispārējais cenu līmenis, kas neapšaubāmi atrodas arī zem dažādu citu faktoru ietekmes, faktiski tomēr veidojas proporcionāli relatīvam zelta daudzumam». Šos savus uzskatus G. Kaselis ir atkārtojis arī savos vēlākos darbos («Das Geldwesen nach 1914»), bet sevišķi veselā rindā rakstu, kuŗus viņš ievietojis periodiskos izdevumos un arī savos atzinumos, kuŗus tas publicējis kā Zelta delegācijas loce-

klis. Šajā vietā apstāsimies vēl pie raksturīgākām G. Kasela domām, kādas viņš izteicis savos rakstos, kas ievietoti «Skandināviska Kreditaktiebolaget» gada ceturkšņa pārskatos, kā, piem., «Eine abwegige Preisbildung und ihre Folgen» (1927, Nr. 2, April), «Stehen wir vor einem fortgehenden Preisfall» (1927, Nr. 3, Juli), «Der Einfluss der Vereinigten Staaten auf das Weltpreinsniveau» (1928, Nr. 1 Januar), «Der Zusammenhang zwischen Diskont und Preisniveau» (1927, Nr. 4, Oktober) etc.

45. Apcerējumā «Eine abwegige Preisbildung und ihre Folgen» G. Kaselis asi uzstājas pret populārajiem uzskatiem par pārprodukciju un produkcijas ierobežošanas nepieciešamību un pret nepareiziem uzskatiem par pirkšanas spēju trūkumu. G. Kaselis raksta: «Ja mēs konstatējam, ka preču pārdošanā rodas traucējumi, ka ražošanas līdzekļi zināmos apmēros netiek nodarbināti un valda bezdarbs, tad nākošam jautājumam dabīgi jābūt tādām, vai šis parādības izskaidrojums nav meklējams tajā apstākli, ka dažās nozarēs pastāv cenšanās uzturēt augstākas cenas kā tirgus stāvoklis to atļauj. No vispārējās tautsaimniecības teorijas viedokļa tādām ir jābūt šīs parādības izskaidrojumam. Jo šī teorija taču nosaka, ka pastāv tāds cenu limenis, pie kura visas ražotās vērtības atrod tirgu, kā arī to, ka viss cenu veidošanās mehānisms tad nonāk līdzsvarā, kad šis noteikums izpildīts resp. kad visas ražotās vērtības atrod sev tirgu. Ja mēs tagad Eiropā pēc pasaules kara konstatējam tirgus trūkumu daudzū rūpniecības nozaru ražojumiem un vērojam plaša bezdarba pieaugumu visās, bet sevišķi vadošās rūpniecības zemēs, tad dabīgam slēdzienam jābūt tādām, ka cenu veidošanās kustībā ir kautkāda kļūda un ka grūtību novēršana būtu panākama ar cenu pieskaņošanu patiesam tirgus stāvoklim. Tai vietā, lai taisītu šādus vienkāršus slēdzienus un izdarītu nepieciešamos pētījumus šajā virzienā, kuri neapšaubāmi sola pozitīvus rezultātus, visapkārt ir dzirdama fātālā spriedelēšana par pasaules nepietiekošām «pirkšanas spējām». Šie spriedumi par nepietiekošām «pirkšanas spējām» paši par sevi jau raksturo atrašanos uz apšaubāmā neauglīgās spekulācijas

ceļa. Ir pareizi, ka zināmā acumirkli aizvien pastāv aprobežotas pirkšanas spējas attiecībā uz vienu noteiktu produktu. Bet visas produkcijas novietošanas neiespējas nekad nevar tikt izskaidrotas ar visas sabiedrības pirkšanas spēju trūkumu kopsummā ņemot. Sabiedrības abstrakto pirkšanas spēju jēdziens, kur it kā ražošanas apmērus nosaka dažādi nosacījumi, vispār ierindojams oikonomiskās mistikas krātuvēs. Sabiedrības pirkšanas spēju kopsumma patiesībā nav nekas cits kā šīs pašas sabiedrības ražojumu kopvērtība. Tas ir gan arī pats par sevi saprotams, ja iedomājamies, ka pirkšana nav un nevar nekas cits būt kā noteikta preču un pakalpojumu maiņas forma. No šī viedokļa ir arī skaidrs, ka sabiedrības pirkšanas spējas aizvien ir diezgan lielas, lai nopirktu visu produkciju. Lieta grozās tikai par tāda cenu līmeņa atrašanu, kas dod iespēju šo produkciju novietot, citiem vārdiem — ap ražošanas piesaņošanu patēriņa prasībām. Ja tirgus ir nepietiekošs, tas nozīmē, ka ražošana un cenas nav pareizi piesaņotas tirgus stāvoklim.

Ieskati par nepietiekošām sabiedrības pirkšanas spējām ir tamdēļ ļoti bīstami, ka tie noved pie prasības vispār ierobežot ražošanu, pie tās programmas, kas it īpaši pēdējā laikā, tā šķiet, laidusi dziļas saknes oikonomisko diletantu un politiķu domāšanā. Reti kad jautājuma teorētiskais uztvērums bijis tik greizs, salīdzinot ar lietas faktiskiem apstākļiem, kā tas ir šajā gadījumā. Tajā laikā, kad visa pasaule pēc iznīcinošā kara cieš no vispārējā trūkuma un nabadzības un kad ir jāsaņem visi spēki un jāizmanto visi avoti, lai nokļūtu no jauna pie zināmas labklājības, tajā laikā no visām pusēm tiek sprediķots, ka glābiņš meklējams — ražošanas ierobežošanā! Mēģinājumi šādus ražošanas ierobežojumus izvest, kā tas visiem zināms, ir pilnā spēkā un pie to izvešanas piedalās ne tikai privātsaimnieciskās aprindas, bet tos lielā mērā atbalsta arī valdības. Tas ir tikpat paradoksāli, cik liktenīgi! No šī pilnīgi neciešamā stāvokļa mēs nekad neatsvabināsimies, iekams mēs neatmetīsim bezprātīgo hipotēzi par «pirkspēju trūkumu» un kamēr nepieiesim ar vaļējām

acīm pie pašreizējā pasaules saimniecības stāvokļa pētīšanas ar empīriskām metodēm».

46. Balstoties uz savas zelta teorijas G. Kaselis jau 1927. g. janvārī, t. i. pirms pasaules saimnieciskās krīzes sākuma, rakstīja, ka toreizējā zelta produkcija ir pārāk maza un neatbilst normālam zelta daudzumam, kādu uzrāda gada patēriņš. 1927. g. jūlijā G. Kaselis rakstīja «Vai mēs atrodamies pieaugošas cenu krišanas priekšvakarā?» («Stehen wir vor einem fortgehenden Preisfall?», Skandināviska Kreditaktiebolaget, Nr. 3, Juli 1927). Arī nākotnes izredzes neesot nekādas spožās, jo, kaut arī Dienvidafrikas zelta raktuves nākošos 15 gados vēl neizsīkstot, tad tomēr Kana-
das zelta ražu pieaugumu nevarot rēķināt tik lielu, lai tas atsvērtu pasaules zelta pieprasījuma daudzumus. Tajā pašā laikā pasaules zelta pieprasījums ar katru gadu pieaugot. Pie normāla saimnieciskās dzīves progresa pasaules zelta pieprasījums 1940. gadā sasniegs 3 miljardus zelta marku, tā kā zelta ražas, acīmredzot, nevarēs segt arī pusi no šī pieprasījuma.

47. Jau bija runa par G. Kaseļa zelta ražu gadskārtējā pieauguma normu. Tam pretim stāv saimnieciskās dzīves attīstība. Tikko pieminētā rakstā bija runa par oikonomiskās dzīves progresu par 3% gadā. Pie tādiem pašiem skaitļiem kādā savā jaunākā darbā nācis arī prof. Vāģemanis. John Maynard Keynes saka: «Parastā vērtējumā saimnieciskās dzīves attīstības gadskārtējā likme ir 3%. Es domāju, ka par šo skaitli atbildīgs ir prof. Kaselis» (John Maynard Keynes: Vom Gelde 1932, München und Leipzig, S. 537). Piezīmē pie šī aprēķina J. M. Keynes piebilst, ka attiecībā uz izejvielām un tirdzniecības apgrozījumiem, kurus varot uztvert statistiski, šie skaitļi esot pareizi. Tomēr tie varot būt par lieliem, ja ieskaitot šajos aprēķinos arī daudz plašākās saimnieciskās darbības nozares, kurū dinamika neesot statistiski uztverama. Pasaules iedzīvotāju gadskārtējais pieaugums ir apmēram 1%. Būtu grūti iedomāties, ka cilvēces dzīves standarta gadskārtējais pieaugums ir 2% (ieskaitot arī Āzijas un Afrikas iedzīvotājus). Bet no otras puses zelta patēriņa jautājumā vislielākā loma

gan piekrīt tai saimnieciskās dzīves daļai, kas ir statistiski uztverama.

Cik lielā mērā monētārās krīzes teorijas arī būtu apstrīdētas, šīs teorijas par pasaules zelta krājumu nepietiekošiem daudzumiem ir atstājušas uz cilvēku smadzenēm lielu iespaidu un zelta politika reizē ar to arī kļuvusi par vienu no ievērojamākām starptautiskās konjunktūras politikas sastāvdaļām.

48. Pēc lielā pasaules kara 1922. gadā Dženovā sanāca pirmā lielā konference starptautisko finansiālo jautājumu apspriešanai. Konference kā vienu no līdzekļiem finansiālās stabilitātes nodibināšanai ieteica atgriešanos pie zelta standarta. Sērs Henry Strakosch, G. B. E. raksta (*Conséquences économiques des changements de valeur de l'or, Documents sélectionnés soumis à la Délégation de l'or du Comité financier, Genève 1930*), ka Dženovas konference to nav darījusi tāpēc, ka zelts visos apstākļos būtu absolūta vērtību mēraukla, bet gan tāpēc, ka atgriešanās pie zelta standarta tajā laikā tikusi uzskatīta par vienu no drošākiem līdzekļiem pasaules saimnieciskās labklājības atjaunošanai. Konference jau tajā laikā pilnīgi apzinājusies, ka zelta vērtībā, ja tās noteikšanu atstātu brīvai zelta kustībai, varētu notikt milzu svārstības. Lai pret to cīnītos, Dženovas konference 1922. gadā arī ieteica «saskaņot zelta pieprasījumus, lai izvairītos no straujām zelta pirkšanas vērtības svārstībām». Konference jau tajā laikā ieskatījusi par nepieciešamu ciešu centrālbanku kopdarbību un kredītu stabilizēšanu.

Pirmais konferences ieteikums — tā saka H. Strakosch — proti, atgriezties pie zelta standarta — realizējies ātrāk, nekā to vislielākais optimists būtu varējis iedomāties. Atgriešanās pie zelta standarta iesākās ar finanču reformu Austrijā 1923. gadā, tai sekoja 1924. gadā Ungarijā izvestā naudas reforma, bet īstais zelta standarta nodibināšanās laikmets sākās ar 1925. gadu, kad vispirms Lielbritanija, bet vēlāk Lielbritani-

jas dominijas atgriezās pie zelta. Atgriešanās pie zelta valūtas noritēja tik strauji, ka jau nākošā gadā lielākā daļa no civilizētās pasaules, zemes, kas apvienoja 1.200 miljonu = 60% no pasaules iedzīvotājiem bija nodibinājušas zelta valūtu. Ievestā zelta standarta formas uzrāda visdažādākās modalitātes. Dažas zemes ievada zelta standartu šī vārda tiešā nozīmē (Gold specie standard), kas uzliek par pienākumu apmainīt nacionālo naudu zelta monētās. Citas nolēma ievest «l'étalon de lingots-or» (angl. gold bullion standard), kas satur noteikumus par apmaiņu zelta stiepos. Vēl citas akceptēja «l'étalon de change-or» (angl. gold exchange standard), kur segums tiek paredzēts arī ārzemju valūtā, kas balstās uz zeltu. Bez tam pastāv vēl vesela rinda valstu, kur sastopamas jauktas formas, citiem vārdiem, kur segums tiek prasīts vai nu zeltā vai devīzēs. Monētārās iekārtas attīstība Ārpuseiropas zemēs stipri līdzīga Eiropas monētārās iekārtas attīstībai. Zelta standarta ieviešanas rezultāti bija ļoti ievērojami, ja ņem vērā to, ka viss tas notika četru gadu laikā, un ka valūtas stabilizācijas darbs bija iespējams tikai pēc veselās rindas delikātu finansiālas dabas priekšdarbu izvešanas. Naudas stabilizācija vispirms saistījās ar ievērojami lielu īstermiņa parādu konsolidāciju un plašos apmēros izvestu ārējo parādu kārtošanu, tādos apstākļos, kur ļoti daudz aizgāja renšu parādu segšanai un kapitālu deldēšanai. Vienprātība, ar kādu visas valstis bija izvēlējušās zeltu par visu vērtību mērauklu, ir ļoti ievērojama, lai neteiktu — pārsteidzoša. Šāds iznākums — tas jāņem vērā — nebija radies uz starptautisku nolīgumu pamata, bet katra valsts bija izšķīrusies par zelta standarta ieviešanu pilnīgi patstāvīgi.

49. Tagad atgriezīsimies pie jautājuma par zelta pirkšanas spēju svārstībām, pie tās nevēlamās parādības, no kuŗas bija pasauli brīdinājusi jau Dženovas konference 1922. gadā, ieteikdama ievest zelta standartu. Henry Strakosch (Conséquences économiques des changements de valeur de l'or) saka, ka Lielbritānijas lieltirdzniecības cenu kustība pēc 1925. gada esot uzskatāma par mērauklu zelta pirkšanas spēju pārgrozībām šajā laikmetā. Ja ņemam angļu Economist'a lieltirdzniecības cenu indekus, mēs iegūstam sekojošu tabulu:

	Economist'a liel- tirdzniecības cenu indeksi (1913. g. = 100)	Atbilstošie zelta pirkšanas spēju skaitļi (1913. g. = 100)
1925. g. decembra beigās	153,0	65,4
1926. g. „ „	145,1	68,9
1927. g. „ „	141,9	70,5
1928. g. „ „	136,5	73,3
1929. g. „ „	126,9	78,8
1930. g. marta beigās	119,4	83,8

No šīs tabulas redzams, ka lieltirdzniecības cenas kopš 1925. gada ir lēni, bet sistēmatiski slīdējušas uz leju, bet ka kopš 1928. gada nākošos 15 mēnešos šī slīdēšana bija kļuvusi daudz straujāka un pašās beigās sāka lidzināties jau sabrukumam. Sakarā ar to zelta vērtība tajā pašā laikā ir palielinājusies: pirmā gada laikā (kas izbeidzas 1926. g.) par 5,4%, otrā gada laikā (kas izbeidzas 1927. g.) par — 2,3%, trešā gada laikā (kas izbeidzas 1928. g.) par 4,0%, ceturtais gada laikā (kas izbeidzas 1929. g.) par 7,6%, bet viena gada ceturkšņa laikā (no 1. janvāra līdz 31. martam 1930. g.) par 6,1%. Tādā kārtā no 1925. gada beigām līdz 1930. gada martam zelta vērtība ir pieaugusi par 28,0%. Tādā kārtā zelta piršanas spēju straujās svārstības, no kuŗām brīdināja Dženovas konference, nav varējušas tikt aizkavētas.

III. Zelta politika.

50. Zelta ražu attīstības un lieltirdzniecības cenu sakarības konstatēšana ir novedusi pie pamatīgas zelta problēmas pētīšanas un vairākiem ievēribas ciniņiem priekšlikumiem zelta politikas laukā. Reizē ar to zelta jautājums ir sekmējis pamatīgu saimnieciskās politikas mērķu uzstādīšanu. «Pēckara piedzīvojumi ir noveduši mūs daudzus pie pārliecības, ka cenu līmeņa stabilizēšana ir labākais praktiskās saimnieciskās politikas līdzeklis, kādu vien var ieteikt», raksta John Maynard Keynes (Vom Gelde, S. 237.). Sākās pētījumi par to, kas vainojams pie

zelta trūkuma un kā šis trūkums novēršams. Aizsteidzoties priekšā visiem citiem priekšlikumiem zelta trūkuma novēršanai, minēsim tikai vienu tezi, kas skan cauri visiem zelta pētījumiem un bez kuŗas saskatīšanas būtu pat grūtāk saprast pētījumu gaitu. Šī teze ir — **taupīgāk apieties ar zeltu!** Gandrīz droši var teikt, ka visi tie, kas saimnieciskās krīzes resp. katastrofiskās cenu krišanas cēloņus redz zeltā, ir principiāli zelta standarta kā starptautiskās vērtību mērauklas piekritēji, tikai visi viņi neatlaidīgi runā par nepareizu zelta standarta funkcionēšanu, izsakās par tādas zelta politikas uzsākšanu, kas darītu neiespējamā tagadējās zelta politikas ļaunās sekas etc.

51. G. Kaselis jau 1927. g. rakstīja, ka zelta krājumu samazināšanās tādos pat apmēros, kā tas bija noticis līdz tam, novedīšot pie tādas cenu krišanas, kuŗas sekas esot grūti pārredzamas. Tāpēc — kā jau tas bija pieminēts — G. Kaselis saka, ka vienīgais līdzeklis tam pretoties esot visu zemju saskaņota un apzinīga kopdarbība zelta pieprasījumu ierobežošanai. Uz tādu kopdarbību, kā tas jau bija teikts, 1922. gadā aicināja Dženovas konference. Ka beigu beigās apziņa zeltu taupīt ar katru dienu vairāk nostiprinās, to starp citu arī pierāda ievesto zelta standartu dažādība un tas apstāklis, ka gandrīz visas valstis pēc zelta standarta ieviešanas atteikušās laist apgrozībā zelta monētas. Anglijas zelta valūtas ieviešana 1925. gadā šajā ziņā (zelta valūta bez zelta apgrozības) ir ierakstījusi ļoti ievērojamu lappusi vēl nākošo gadu desmitu monētu politikā.

Zelta taupīšanas iespējas pēc G. Kaseļa domām ir ļoti lielas, jo vajadzīgā monētārā zelta daudzums esot augstākā mērā konvencionāls jēdziens. Ja pasaule esot tādos ieskatos, ka banknošu segumam centrālbankās jātur 60% zelta, tad būšot gan nelietderīgi noiet zem šī skaitļa. Bet ja vispārīgie uzskati grozoties un, piem., kādu dienu par pilnīgi pietiekošu uzskatītu 30% vai 40% zelta segumu, tad skaidrs, ka centrālbankas itin labi varētu iztikt ar šādu segumu. Un taisni tāpēc, ka zelta seguma jautājumā lieta grozās ap augstākā mērā konvencionāliem jēdzieniem, zelta taupīšanas lietā ir iespējams daudz darīt. No vislielākā svara šajā jautājumā ir saimnieciskās dzīves priekš-

stāvju izturēšanās. Zelta seguma procenta samazināšanai būtu liela loma pareizas naudas apgrozības nokārtošanā un reizē ar to vispārējā cenu līmeņa stabilizēšanā.

52. Jau samērā agri pacēlās strīdi par to, kas veicina nepareizu zelta krājumu sadalīšanos. 1928. g. G. Kaselis plaši iztīrāja Z. A. S. valstu lomu zelta jautājumā un nāca pie slēdzieniem, ka Amerika lielā mērā darāma atbildīga par zelta tezaurēšanu un reizē ar to, ka Amerika uzņemas lielu atbildību par vispārējā cenu līmeņa izveidošanos («Der Einfluss der Vereinigten Staaten auf das Weltpreinsniveau», von Prof. Gustav Cassel, Skandināviska Kreditaktiebolaget, 1928, Nr. 1, Januar). «Amerikā cenšas pierādīt, ka cenu sabrukuma cēloņus tikpat labi varot meklēt arī ārpus Z. A. S. Valstīm un iespējams esot, ka šie cēloņi esot meklējami vispasaules saimniecisko attiecību sfairā, par kuŗām Amerika nenesot nekādu īpašu atbildību. Amerikā še aizmirst viņas īpašo lomu, kāda tai piešķirta starptautiskā cenu līmeņa noteikšanā. Amerikas banku vadība pastāvīgi ietekmē amerikāņu cenu limeni. Pārējās valstis ir spiestas amerikāņiem sekot un savas zelta valūtas nokārtot piekārņoti Amerikas rīcībai.»

53. Zelta jautājums ir ieņēmis tam pienācīgo vietu oikonomisko jautājumu apspriešanā, sevišķi pateicoties Tautu savienības interesei par šo lietu. 1928. g. 8. jūnijā T. S. padome pieņēma rezolūciju: «Tautu savienība uzaicina finanču komiteju pārbaudīt, kādā mērā un kādā veidā Tautu savienība vislietderīgāk varētu palīdzēt izpētīt un nokārtot zelta pirkšanas spēju nenormālo svārstību problēmu.» Finanču komiteja 1929. g. vasarā sastādīja īpašu Zelta delegāciju, kas ar padomes piekrišanu arī tūliņ uzsāka darbus. Zelta delegācijas sastāvā iegāja šādi zinātnieki un naudas jautājumu lietpratēji: kā priekšsēdētājs bij. Beļģijas finanču ministrs prof. Alberts Janssen, Berlīnes tirdzniecības augstskolas prof. M. J. Bonn, Stokholmas universitātes profesors Gustavs Kaselis, Francijas vispārējās dzīvības apdrošināšanas sabiedrības galvenais direktors grāfs de Chalendar, Itālijas «Istituto Nazionale per l'Esportazione» prezidents Guido Jung, Anglijas «Council of India» un «Royal Commission on Indian Currency and Finance» lo-

ceklis sērs Reginald Mant, K. C. I. E., C. S. I., Varšavas tirdzniecības akadēmijas banku zinātnes profesors Dr. Feliks Mlynarski, bij. Polijas bankas viceprezidents, Čehoslovākijas Nacionālbankas pārvaldnieks Dr. Vilem Pospisil, «National City Bank of New-York» viceprezidents George E. Roberts (pēdējā Zelta delegācijas sesijā viņu atvietoja tā dēļ «National City Bank of New-York» oikonomiskais padomnieks George B. Roberts), Londonas «Union Corporation, Ltd» prezidents un «Council of India» loceklis sērs Henry Strakosch, G. B. E., «Nederlandische Bank» pārvaldnieks Dr. L. J. A. Trip; bez tam agrākās sesijās bija ņēmuši dalību prof. Alberto Beneduce — Romas sabiedrisko darbu kredītu institūta prezidents un prof. O. M. W. Sprague, bij. Harvarda universitātes augstākās tirdzniecības skolas banku zinātnes profesors.

54. Zelta delegācija uzsāka darbus, lai «izpētītu zelta pirkšanas spēju svārstību cēloņus, kā arī izpētītu šo svārstību ietekmi uz dažādo tautu saimniecisko dzīvi un sagatavotu par šiem jautājumiem sīku ziņojumu. Zelta delegācija ir centusies turēties savu diezgan noteikti nosprausto uzdevumu robežās, kaut gan pašā pēdējā ziņojuma daļā («Rapport de la Delegation de l'Or du Comité Financier», Genève, 1932) mēs sastopam ļoti daudz slēdzienu par pārdzīvojamās oikonomiskās krīzes cēloņiem, krīzes raksturu un par monētāro apstākļu lomu krīzes izsaukšanā. Šī atrašanās, kas mūs pašlaik gan var sevišķi interesēt, izskaidrojas ar tiem pārgrozītiem apstākļiem ziņojuma pabeigšanas laikā, salīdzinājumā ar tiem, kādi bija delegācijas darbu sākumā. Ja, uzsākot darbus, Zelta delegācija varēja atzīmēt pārsteidzoši straujo gaitu zelta standarta atjaunošanā laikā no 1925.—1930. g. g., tad tagad, turpretim, liels skaits valstu bija atsacījušās no zelta standarta, daudzās valstīs valūta bija kļuvusi no jauna mazvērtīga, pārējās, turpretim, lai būtu iespējams uzturēt veco zelta paritāti, kaut arī tīri nōmināli, bija ievēdušas stingrus valūtas (devīzu) tirdzniecības ierobežojumus. Un tikai neliels bija atlicies to valstu skaits, kur zelta standarts pastāvēja bez sevišķiem ierobežojušiem noteikumiem.

55. Lai vieglāks būtu pārskats par šīm pārgrozībām valūtas saimniecībā, īsumā atcerēsimies svarīgākos notikumus,

kas attiecas tiklab uz pēdējā laikā notikušajām zelta standarta atcelšanām, kā arī uz valūtas tirdzniecības ierobežojumiem dažādās zemēs:

1931. gadā.

25. februārī — Persijā ievesti valūtas tirdzniecības aprobežojumi.
31. maijā — Spānijā ievesti valūtas tirdzniecības aprobežojumi.
13. jūlijā — Vācijā slēgtas bankas un pārtraukti kara parādu maksājumi.
15. jūlijā — Vācijā iznāk pirmie valūtas tirdzniecības noteikumi.
17. jūlijā — Ungārijā ar likumu ierobežo valūtas tirdzniecību.
30. jūlijā — Čīlē ar likumu ierobežo valūtas tirdzniecību.
- Augusta sākumā — Meksika atsakās no zelta standarta.
7. augustā — Urugvaja pārtrauc komerciāla rakstura ārzemju parādu maksāšanu.
9. septembrī — Spānijā ievesti jauni valūtas tirdzniecības aprobežojumi.
17. septembrī — Vācijā «Stillhalteabkommen» pagarināts uz 6 mēnešiem.
21. septembrī — Anglija atsakās no zelta standarta.
21. septembrī — Danciga atraisās no sterliņu valūtas un pāriet uz zelta bazi.
22. septembrī — Anglijā ar likumu nokārtoti valūtas tirdzniecības ierobežojumi.
22. septembrī — Dānijā publicēts zelta izvešanas aizliegums.
24. septembrī — Kolumbijā ar likumu aprobežota valūtas tirdzniecība.
24. septembrī — Indijā atcelta zelta valūta un ar likumu ierobežota valūtas tirdzniecība.
25. septembrī — Turcija pārkārto savu valūtu no angļu mārciņas uz franču franka pamatiem.
26. septembrī — Ēģiptē iznāk zelta izvešanas aizliegums.
26. septembrī — Bolīvija atsakās no zelta valūtas.
28. septembrī — Grieķijā ar likumu nokārtota valūtas tirdzniecība.

28. septembrī — Norveģija un Zviedrija atsakās no zelta standarta.
28. septembrī — Brazīlija ierobežo valūtas tirdzniecību.
29. septembrī — Dānija formāli atsakās no zelta standarta.
29. septembrī — Itālijas finanču ministram piešķirtas tiesības ierobežot valūtas tirdzniecību.
3. oktobrī — Čehoslovākijā ar likumu nokārtota valūtas tirdzniecība.
3. oktobrī — Bolīvijā ar likumu nokārtota valūtas tirdzniecība.
5. oktobrī — Somijā ar likumu ievesti valūtas tirdzniecības ierobežojumi.
7. oktobrī — Dienvidslāvijā ar likumu ievesti valūtas tirdzniecības ierobežojumi.
7. oktobrī — Salvadora atsakās no zelta standarta.
8. oktobrī — Latvijā ievesti valūtas tirdzniecības ierobežojumi.
9. oktobrī Austrijā ievesti valūtas tirdzniecības ierobežojumi.
11. oktobrī — Somija atsakās no zelta standarta.
13. oktobrī — Argentīnā ievesti valūtas tirdzniecības aprobežojumi.
15. oktobrī — Bulgārijā ievesti valūtas tirdzniecības aprobežojumi.
16. oktobrī — Urugvajā ievesti valūtas tirdzniecības aprobežojumi.
24. oktobrī — Igaunijā ievesti valūtas tirdzniecības aprobežojumi.
24. oktobrī — Kanādā iznāk zelta izvešanas aizliegums.
13. novembrī — Nikaragvā ar likumu ievesti valūtas tirdzniecības aprobežojumi.
14. novembrī — Nikaragvā iznāk zelta izvešanas aizliegums.
14. novembrī — Japānā ar likumu ievesti valūtas tirdzniecības aprobežojumi.
18. novembrī — Dānijā ar likumu aprobežota valūtas tirdzniecība.
18. novembrī — Norveģijā ievesti valūtas tirdzniecības ierobežojumi.

- 12. decembrī — Venecuēlā bankas sāk izvest restrikcijas devīzu tirdzniecībā.
- 14. decembrī — Japānā ievests zelta izvešanas aizliegums.
- 17. decembrī — Japāna atsakās no zelta standarta.
- 23. decembrī — Ungārija izsludina parciālu transfermorātoriju.
- 31. decembrī — Portugāle atsakās no zelta standarta.
- 31. decembrī — Somijā pasludināta devīzu tirdzniecības brīvība.

1932. g.

- 1. janvārī — Jaunzēlande ievēd devīzu tirdzniecības ierobežojumus.
- 13. janvārī — Dienvidafrikas Savienībā ievesti valūtas tirdzniecības ierobežojumi.
- 14. janvārī — Šveicē publicēts likums par norēķināšanās (clearing'a) nolīgumiem ar Austriju un Ungāriju.
- 16. janvārī — Costa Rica ievesti devīzu tirdzniecības ierobežojumi.
- 20. janvārī — Austrijā uz 6 mēnešiem pagarināti amerikāņu un angļu banku krediti.
- 14. februārī — Indijā un Persijā atjaunota devīzu tirdzniecības brīvība.
- 15. februārī — Francijas norēķināšanās nolīgums ar Igauniju.
 - 1. martā — Vācijā «Stillhalte» līgums pagarināts uz 1 gadu.
 - 3. martā — Lielbritānijā atjaunota devīzu tirdzniecības brīvība.
- 11. aprīlī — Siāma atsakās no zelta standarta.
- 19. aprīlī — Čīle atsakās no zelta standarta.
- 25. aprīlī — Grieķija atsakās no zelta standarta.
- 14. maijā — Peru atsakās no zelta standarta.
- 18. maijā — Rumānijā ievesti valūtas tirdzniecības ierobežojumi.

56. Var uzskatīt, ka Zelta delegācijas jaunākais ziņojums (publicēts 1932. g. jūnijā) sastāv no divām daļām: 1) no oficiālās daļas, kurā izteiktas komisijas locekļu vairākuma domas, un 2) no atsevišķām domām, kā-

das ziņojumam pievienojuši atsevišķie komisijas locekļi, kā, piem., H. Strakosch, G. Kaselis u. c.

Iztirzājot zelta pirkšanas spējas, ziņojums dēfinē: par zelta pirkšanas spējām sauc nevis tikai tā dzeltānā metala pirkšanas spējas, kas tiek lietots monētārām vajadzībām, bet gan visu to maksāšanas līdzekļu pirkšanas spējas, kas cirkulē kādā zemē, kuŗā pastāv zelta standarts. Zelta pirkšanas spējas noteic ļoti sarežģīti apstākļi, to starpā zelta pieprasījumi rūpnieciskām un monētārām vajadzībām u. c. Pielaižot, ka visās zelta standarta zemēs naudas vienības pamats būtu viens un tas pats, jānāk pie slēdziena, ka zelta pirkšanas spējas starp citu atkarīgas arī no katrreizējās naudas politikas un tās izvešanas veidiem. Tādā kārtā jebkuŗš dzeltānā metala piedāvājuma un pieprasījuma analīzes mēģinājums neizbēgami noved pie naudas un kredīta politikas jautājumu plašākas iztirzāšanas, kā arī to tautsaimniecisko fainomēnu apskata, kas iedarbojas uz šo politiku un arī paši tiek no naudas un kredīta politikas ietekmēti. Tikko taisītie slēdzieni ir ļoti svarīgi ne tikai zelta standarta režīma pastāvēšanas izskaidrošanai, bet tie arī nepieciešami, lai noskaidrotu apstākļus, kas lielā vairumā zemju noveduši pie atteikšanās no zelta standarta. Šie apstākļi ir pa daļai monētāras dabas, bet pa daļai politiskas, finansiālas un vispār-oikonomiskas dabas.

57. Tālāk seko ļoti svarīga vieta Zelta delegācijas ziņojumā. Tajā teikts, ka cēloņi lielākai daļai to apstākļu un grūtību, kas esot noveduši pie atteikšanās no zelta standarta, esot meklējami 1914.—1918. g. g. kara oikonomiskās sekās. Citi grūtību izskaidrojumi esot meklējami jaunāko laiku apstākļos. Inflācija, kas vairākās valstīs izcēlusies kā kara sekas, tā arī kara laikā notikusi oikonomiskās dzīves pārkārtošanās, radījusi visā oikonomiskās dzīves sistēmā vairākus ievērojamus līdzsvara zuduma faktorus. Atgriešanās pie zelta standarta lielākajā vairumā valstu pēc pasaules kara gan izsaukusi mazas deflācijas tendences, tomēr šī deflācija palikusi bez ie-

tekmes uz lielu skaitu preču un pakalpojumu darījumu attiecībām, kas bijis par iemeslu tam, kāpēc nav nodibinājies stabils līdzsvars.

Tāds ir Zelta delegācijas vairākuma pamatzskats par pārdzīvojamās oikonomiskās krīzes cēloņiem, par iemesliem, kas spieduši vairākas valstis atsāties no zelta standarta.

58. Kā jau no agrāk pievesto tautsaimnieku uzskatiem tas saprotams, jautājums ir ļoti strīdīgs, kamdēļ arī vairāki ievērojami speciālisti-Zelta delegācijas locekļi, kā Alberts Janssen, sērs Reginald Mant, sērs Henry Strakosch un prof. Gustavs Cassel's ir palikuši pie īpašām domām. Minētie trīs pirmie sastādījuši kopēju pielikumu pie ziņojuma, kurā viņi izsaka savas domas par zelta standarta sabrukuma cēloņiem. Viņi gan arī atzīst, ka kara sekās bijuši daži jauni faktori, kas noveduši pie līdzsvara zuduma dažās saimnieciskās dzīves nozarēs, bet minētie speciālisti tomēr neatzīst, ka šis līdzsvara zudums būtu bijis galvenais katastrofiskā cenu sabrukuma cēlonis un gala iznākumā arī beidzamā laikā notikušā zelta standarta sabrukuma cēlonis.

Minētie zinātnieki vispirms izteic tās domas, kurās jau dažās citās sakarībās bija atzīmētas, proti, ka pēckara monētāro notikumu laikā visievērojamākais notikums esot tas ātrums, ar kādu pasaule atgriezusies pie zelta standarta, sevišķi pēc 1925. g. — pēc tam, kad Anglija bija atgriezusies pie tā. Zelta standarta nodibināšanās stāvējusi ciešā sakarā ar līdzsvara nodibināšanos finanču politikas un monētārā laukā un bez šāda līdzsvara atjaunošanas nemaz nebūtu bijusi iedomājama zelta standarta funkcionēšana tik daudzus gadus. Zelta standarts kā starptautiska naudas sistēma taču pastāvējusi lielum lielā vairumā valstu līdz pat 1930. g. šī zelta standarta pastāvēšana katrā ziņā taču sekmējusi, bet nevis traucējusi tālāku oikonomiskā līdzsvara nodibināšanos, jo zelta standarta dabā ir izlīdzināt oikonomiskās nevienlīdzības. Ar ļoti bagātu datu materiālu palīdzību var pierādīt, ka laikmets no 1925.—1930. g. g. ir bijis ļoti straujš oikonomiskās dzīves attīstības posms vispār. Šāds progress vispār nebūtu bijis iespējams, ja visi šie līdzsvara

trūkuma faktori, kas pēc Zelta delegācijas vairākuma domām esot galvenais zelta sadārdzināšanās cēlonis šī perioda beigās, minētā oikonomiskās dzīves attīstības posmā būtu vēl pastiprinājušies, sabiezējuši.

59. Tālāk minētie teorētiski lieto jau šajā apcerējumā atzīmēto paņēmieni — salīdzina vispārējo pasaules oikonomiskās dzīves progresu, izteiktu procentuālos pieauguma skaitļos, ar zelta ražu pieaugumu. Pārrunājamā laikā pasaules ražojumu apmēri (galvenās pārtikas un izejvielas) ir pieauguši katru gadu gandrīz burtiski tajā pašā ātrumā, kā pēdējos 25 gados pirms pasaules kara, t. i. caurmērā par 3% gadā. Kopējie starptautiskās tirdzniecības apmēri šajā pat laikā arī auguši ļoti vienmērīgi — par apm. 5% gadā.

Šos produkcijas un starptautiskās tirdzniecības pieauguma skaitļus nostādīsim tagad blakus monētārām vajadzībām ražotā zelta pieaugumam. Ja attēlotu šo pēdējo pieaugumu grafiski, tad mēs redzētu, ka monētārā zelta pieaugums gadā vienmērīgi sastāda ap 3%. Tādā kārtā Zelta delegācijas locekļi, monētāro teoriju aizstāvji nākuši pie slēdziena, ka zelta krājumi sekojuši vispārējam oikonomiskās dzīves progresā tempam un ka zelta trūkums tā tad pagaidām nav vainojams pie deflācijas politikas izvešanas.

60. Bet — tagad dalīsim pasaules monētārā zelta patēriņš grupās: A) Z. A. S. valstis un Francija un B) pārējās valstis. Pēc tam uzreiz kļūst redzama sekojoša aina: no 1925. g.—1928. g. zelta patēriņš «pārējās valstīs» iet mazliet straujāk uz priekšu, kāds ir caurmēra pasaules patēriņa pieaugums, kamēr laikā no 1929.—1930. g. g. iestājas taisni pretējā parādība. Pēc šīs pēdējās parādības iestāšanās uz vietas novērojams vidējo oficiālo diskonta likmju pieaugums, kā to dabīgi varēja paredzēt un kas, blakus minot, arī bija neizbēgami. «Pārējo valstu» centrālbanksas, redzēdamas, ka viņu zelta rezerves samazinās uz Z. A. S. valstu un Francijas rēķina, sāka pielietot

sen pazīstamos, ortodoksālos aizsardzības paņēmienus. Tās pacēla diskonta likmes, lai padarītu bagātākus naudas noguldītājus un lai piespiestu dēbitorus atmaksāt aizņēmumus, kas bija saistīts ar to, ka dēbitoriem nācās pasteidzināt preču pārdošanu un arī vērtspapīru tirgū radās lielāks piedāvājums. Šāda krājumu likvidācijas kustība dabīgi ietekmēja preču lieltirdzniecības cenu attīstību un ja pārlicināmies, tad arī redzam, ka katastrofiskās cenu krišanas laika sākums burtiski sakrīt ar šo diskonta likmju paaugstināšanas sākumu. Pēc tam, protama lieta, saimnieciskās dzīves attīstība strauji sāka pieņemt citu virzienu. Pasaules pamatražojumu daudzums ne tikai nepieaug, bet tas sāk pat nākošos gados slīdēt atpakaļ, atkarībā no deflācijas politikas pastiprināšanās.

Tā Zelta delegācijas mazākums izskaidro notikumus, kas noveduši pie cenu sabrukuma sākuma un tā turpināšanās. Janssens, Mants un Strakošs aizrāda, ka viņi nevar piekrist savu kollēgu slēdzieniem, ka katastrofiskais cenu sabrukums un atteikšanās no zelta standarta būtu izskaidrojama ar tiem dažādiem oikonomiskās dzīves līdzsvara zuduma faktoriem, kurus Zelta delegācijas vairākums ir uzskaitījis ziņojuma vispārējā daļā. Pēc šo atsevišķo delegācijas locekļu domām, galvenā cenu krišanās un atsacīšanās no zelta standarta vaina meklējama nepilnīgā un aplamā zelta sadalījumā, kāds iestājies pēc 1929. gada.

61. Jau 1931. gada janvārī ipaša Zelta delegācijas komisija izstrādājusi atzinumus par nepilnīgās zelta sadalīšanās cēloņiem resp. par straujām cenu fluktuācijām un nākusi pie slēdziena, ka straujais zelta vērtības pieaugums izskaidrojams ar zelta badu, kādu cieš daudzas, labāk sakot, lielais vairums valstu. Zelta ražu pieaugums pēc kara sastādīja 2% no pastāvošiem krājumiem. Tā kā šajos gados monētārām vajadzībām tika atlicināts vairāk zelta

kā agrāk, tad zelta krājumi vispār vairojās par 3% gadā, kas arī atbilda pieaugošam produkcijas daudzumam, skaitot no zelta standarta atjaunošanas sākuma 1925. gadā. Šādos apstākļos šie krājumi, ja tie būtu pienācīgi sadalīti, pilnīgi pietiekošā mērā būtu noderējuši par kredītu segumu un pastāvošā cenu līmeņa uzturētāju. Faktiski 1925/1929. g. g. cenu līmenis arī bija pietiekoši stabils. Tad, kā jau teikts, stāvoklis pēkšņi grozījās 1928. gadā tajā nozīmē, ka divas valstis — Francija un Z. A. S. valstis — sāka koncentrēt zeltu savās rokās: pārējās valstis ne tikai nepavairoja savus zelta krājumus, bet viņu zelta rezerves pat samazinājās, skaitot no 1929. g. 1. janvāra līdz 1931. g. 30. jūnijam par 16%. Sekojošā tabula rāda pārgrozības zelta rezervju sadalījumā, kādas notikušas laikā no 1929. g. 1. janvāra līdz 1931. g. 30. jūnijam (miljonos dolaru):

	1. janv. 1929. g.	30. jūnijā 1931. g.	Pieaugums (+) vai samazināša- nās (-) milj. dollaru	Pieaugums (+) vai samazināša- nās (-) %/o
Francija	1.271	2.211	+ 940	+ 74
Z. A. S. valstis	4.141	4.956	+ 815	+ 19½
Pārējās valstis (bez SPRS) ca	5.550	4.650	- 900	- 16
Kopā	10.962	11.817	+ 855	+ 8

62. Cik krasi stāvoklis var grozīties ļoti īsā laikā, to pierāda visjaunākie dati par zelta kustību. Laikā no 1931. gada 30. jūnija līdz 1932. g. 31. martam, Z. A. S. valstis bija pazaudējušas apmēram 600 miljonu dolaru zelta, kamēr Francija savus krājumus bija pavairojusi par apmēram 800 miljoniem dolaru, Šveice vairāk kā par 300 miljonu dolaru, Holande un Beļģija — katra apmēram par 150 miljoniem dolaru, kas kopsummā sastāda ap 1400 miljonu dolaru. Sekojošā tabulā tas izteikts arī procentuāli:

	Rezerves uz 1932. g. 31. martu	Pieaugums (+) vai samazināša- nās (-) pēc 1931. g. 30. jūn.	Pieaugums (+) vai samazināša- nās (-) % ⁰ / ₀
Francija	3.010	+ 799	+ 36,1
Šveice	471	+ 309	+ 190,7
Holande	353	+ 153	+ 76,5
Beļģija	350	+ 150	+ 75,0
Kopā	4.184	+ 1.411	+ 50,9
Pārējās valstis (bez SPRS)	3.067	- 689	- 18,3
Z. A. S. valstis	3.985	- 608	- 13,2
Pavisam kopā	11.236	+ 114	+ 1,0

Blakus minot, zelta rezervju vairošanās Francijā, Šveicē, Holandē un Beļģijā izskaidrojas ar ārzemju valūtas rezervju pārvēršanu zeltā, ar aizdoto kapitālu atgriešanos dzimtenē caur tirdzniecības bankām, kā arī ar citu valstu kapitālu bēgšanu uz šīm zelta zemēm, lai tādā kārtā nodrošinātos pret iespējamām naudas vērtības krišanas briesmām.

63. Bet atgriezīsimies pie tā stāvokļa, kāds bija 1931. g. 30. jūnijā. Kopējie monētārā zelta krājumi pasaulē (neskaitot SPRS) bija pieauguši par 8%, laikā no 1929. g. 1. janvāra līdz 1931. g. 30. jūnijam. Francijas zelta rezerves bija pieaugušas par 74%, bet Z. A. S. valstu — par 19½% jeb par abām valstīm kopā 32½%. Turpretim, «pārējo valstu» zelta rezerves bija samazinājušās kopā par 16%. Ja ņem vērā to, ka gadskārtējam normālam oikonomiskās dzīves pieaugumam vajaga būt ap 3%, tad jākonstatē, ka efektīvā samazināšanās perioda beigās sastāda ap 23%. Seguma minimumu pārsniedzošās zelta rezerves saptamā kārtā samazinājās vēl straujāk, tā kā valstis, uz kurām šī samazināšanās attiecas, šādos apstākļos jutās bezspējīgas uzturēt 1928. g. cenu līmeni. Lai pasargātu savas zelta rezerves, tās ķērās pie parastiem deflācijas paņēmieniem. Šis parciālās deflācijas parādības drīzumā un

sistēmatiski noveda pie katastrofiskas cenu krišanas visas pasaules apjomā. Bezcerību pilnās cenu krišanas un attiecīgo valstu zelta rezervju samazināšanās sekas arī bija — atteikšanās no zelta standarta. Šīm valstīm bija absolūti neiespējami pieskaņot savas iekšzemes cenas un algas starptautiskām tirgus cenām, kādas tika iegūtas par eksporta precēm, kamdēļ arī atrisinājumu šīs valstis meklēja savu naudas sistēmu atraišanā no zelta. Atkārtosim arī to, kā no sacitā izriet, ka pašreizējais katastrofiskais cenu sabrukums izskaidrojams ne tik daudz ar vispārējo zelta trūkumu, cik ar nepareizu vai nepilnīgu zelta krājumu sadalījumu.

64. Šajā gadījumā mūs mazāk interesēs pilnīgi iedziļināties tajā jautājumā, kāpēc pēc atsevišķo Zelta delegācijas locekļu domām notikusi šī nepareizā zelta krājumu sadalīšanās. Tomēr dažos vārdos ir jāpieskaņas arī šim jautājumam, lai kļūtu saprotami tie konkrētie priekšlikumi, kādi sekos jautājumā par to, kas darāms saimnieciskās krīzes pārvarēšanai.

Zelta krājumu sadalīšanās cēloņi var būt dažādi, bet galvenais apstāklis, kas devis iespēju tagadējām zelta turētājām valstīm uzkrāt zeltu, ir viņu tiesības uz starptautiskā kara parādu un reparāciju maksājumiem. Šie maksājumi pa lielākai daļai aizvien tikuši nokārtoti zeltā un tie arī uzskatāmi par galveno nevienlīdzīgā zelta sadalīšanās fakta izskaidrojumu.

Varētu pacelties jautājums, kāpēc kara parādu un reparāciju nasta nekļuva nepanesama pirms 1929. gada? Izskaidrojums meklējams tajā apstākļi, ka līdz tam Vācija saņēma prāvus aizdevumus no Z. A. S. valstīm, ar kuŗu palīdzību tā kārtoja savus maksājumus. Pēc 1928. g. šie amerikāņu kapitālu plūdi uz Vāciju aprima, jo, pirmkārt, saimniecisko apstākļu konstelācija pašā Amerikā uz to spieda un, otrkārt, Vācijas kredītspējas bija jau tādā mērā izsīkušas, ka sāka jau baidīties par līdz tam aizdoto summu drošību. Trūkstot šiem kapitāliem, reparāciju un kara parādu maksājumi bija nokārtojami zeltā.

65. Anormālo apstākļu iestāšanās būtu vēl novērsta tajā gadījumā, ja valstis, kuŗām bija tiesības uz reparāciju un kara parādu saņemšanu, būtu izteikušas savu piekri-

šanu to saņemšanai precēs un pakalpojumos. Bet šis valstis to nevēlējās darīt. Lai, piemēram, aizkavētu vācu preču ieplūšanu, šis valstis paaugstināja savus ievedmuitu nodokļus un izdomāja citādus protekcionistiskās politikas paņēmienus, kas gala iznākumā vērsās ne tikai pret Vāciju, bet arī pārējām valstīm.

Ja būtu pastāvējuši normālie zelta standarta funkcionēšanas noteikumi, tad saskaņā ar teorijām, kas uzskatāmas par klasiskām, iekšzemes cenas (*prix intérieurs*) būtu pacēlušās automātiski un zelta pieplūšanai šajās zemēs būtu beigas. Francija un Z. A. S. valstis zeltu tomēr nav izlietojušas iekšzemes cenu pacelšanas nolūkiem — tās zeltu vienkārši ir uzkrājušas centrālbanku pagrabos. Daudzi domā, ka tagadējā krīze ir gluži vienkārši kārtējo oikonomiskās dzīves ciklu fāze un ka tāpēc fātāli jātic tam, ka šī krīze ir mūsu oikonomiskās organizācijas ļaunums. Notikumu gaitas analīze pierāda, ka šī fātālā pārlicība ir nepamatota un ka tā tikai ievērojamā mērā traucē tos, kas pie šādas pārlicības turas, meklēt pēc tagadējo, patiešām neapskaužamo apstākļu patiesā izskaidrojuma. Īsi sakot, sevišķi svarīgi būtu vienreiz iegūt tīru galdu, lai būtu iespējams visiem nopietni ķerties pie tagadējā stāvokļa analīzes, balstoties uz faktiem, kas visiem ir pieejami un kuņi ir pārbaudāmi. Citiem vārdiem, Zelta delegācijas mazākums ir tajās domās, ka tagadējās saimnieciskās krīzes cēlonis ir vispārējā cenu līmeņa sabrukums, kas, savukārt, izskaidrojas ar to, ka valstis, kuņām bija tiesības uz reparācijām un kara parādiem, atteicās saņemt šos maksājumus precēs un pakalpojumos, bet pieprasīja tos nokārtot zeltā.

66. Pēc šī samērā sīkā krīzes izcelšanās cēloņu un gaitas iztīrājuma, kādu snieguši Albert Janssen, Reginald Mant un Henry Strakosch, rodas jautājums, kādu arī pie mums ļoti bieži mēdz uzstādīt pie katra jautājuma teorētiskas analīzes: jā, bet praktiskie priekšlikumi?

Ar tādiem valūtas jautājumā minētie zinātnieki tiešām arī nāk. Vispirms taisni viņi norobežojas no Zelta delegācijas

vairākuma un saka: tā kā jautājumā par krīzes cēloņiem, par monētārās politikas uzdevumiem etc. ar delegācijas vairākumu viņiem bijušas domstarpības, tad esot arī sagaidāms, ka tādas pastāvēšot jautājumā par soljiem, kādi spējami krīzes apkarošana. Šajā pēdējā, tik ļoti svarīgajā jautājumā «delegācijas vispārējais ziņojums ir tikai kaulaina palīdzības roka pasaulei, kas atrodas izmisuma stāvoklī. Vispārējais iespaids, lasot šo ziņojumu, ir tāds, ka pārdzīvojamās nelaimes ir pasaules kara un inflācijas laika nenovēršamās sekas, ka šo seku ļauno ietekmi varbūt ir padziļinājuši kautkādi «saimniecisko ciklu» apstākļi, kuņu daba vispār vēl nemaz nav noskaidrota un ka ir nevajadzīgi, varbūt pat bīstami mēģināt meklēt izeju no tagadējām saimnieciskām grūtībām ar monētāro līdzekļu palīdzību». Tādos, samērā asos vārdos ir raksturoti Zelta delegācijas vairākuma uzskati.

Zelta delegācijas mazākums ir noteikti tajos ieskatos, ka pēc visiem izdarītiem pētījumiem ir jāvelk noteiktas konsekvences un jānāk arī konkrētiem priekšlikumiem par to, kas darāms. Pēc Zelta delegācijas mazākuma domām steidzami jāizstrādā plāns starptautiskai kopdarbībai jautājumā par pasaules monētāro lietu nokārtošanu.

67. Zelta standarts kā starptautiska naudas sistēma, pateicoties chaotiskai zelta vērtības paaugstināšanai, tagad var tikt uzskatīta par nojauktu. Pasaulē vēl ir tikai piecas vai sešas valstis, kas ir paturējušas savas nacionālās naudas apmaiņas pienākumu pret zeltu un tās arī ir vienīgās, kas var tikt uzskatītas par valstīm ar zelta standartu. Tomēr, šīs sistēmas funkcionēšana ierobežojas ar ļoti niecīgu starptautiskas tirdzniecības sektoru. Pats par sevi saprotams, ka tagadējais zelta standarts tāpēc ievērojami atšķiras no tā zelta standarta, kas pastāvēja pirms kara, kad vispārīga piesliesšanās šim standartam, kā arī zināma ārējās tirdzniecības brīvība piešķīra šai starptautiskai naudas sistēmai zināmu stabilitāti. Traucējumi, kādi ir uzlikti starptautiskai tirdzniecībai ar atteikšanos no zelta standarta lielākajā daudzumā pasaules valstu, var novest zelta vērtības svārstības vēl tālāk, kā to novedušas šī metala pirkšanas spēju svārstības. Jāatzīst, ka mums ir jāatgriežas pie tādas starptauti-

skās oikonomiskās sistēmas, kādu mēs pazinām līdz šim un kas nav iespējams bez pietiekoši stabilas starptautiskas naudas sistēmas, kā arī otrādi, stabilas starptautiskas oikonomiskās sistēmas esamība nav iedomājama bez starptautiskas valūtas. Vienas vai otras šīs lietas trūkums neizbēgami novedīs pie ievērojamas ražošanas un tirdzniecības sašaurināšanās, kas laupīs pasaulei iespēju paēdināt tās tagadējos iedzīvotājus un kas varētu gadījumā pat apdraudēt visas mūsu tagadējās civilizācijas pastāvēšanu.

Neviena starptautiska naudas sistēma acumirkli laikam nevarētu sapulcināt ap sevi lielāku piekritēju skaitu, kā zelta standarts. Šī mērķa sasniegšana būtu nokārtojama starptautiska nolīguma ceļā. Tomēr, lai atjaunotais zelta standarts baudītu zināmu uzticību, tā atjaunošana drīkst tikt izdarīta vienīgi tad, ja iepriekš ievēro zināmus priekšnoteikumus. Pirmais priekšnoteikums: ir jānovērš visi tie traucējumi, kas noveda zelta standartu pie sabrukuma un par kuriem bija runa jau agrāk.

68. Bet ar līdzšinējo kļūdu novēršanu vēl nav viss sacīts — ir jāievēro arī daži jauni apstākļi, no kuriem galvenie ir šādi:

1) Nokārtojami pilnīgi nepārprotami reparāciju un kara parādu jautājumi.

2) Starptautiskā tirdzniecībā atjaunojami normāli apstākļi un jānāk pie pārliecības, ka ārējo parādu kārtošana iespējama vienīgi ar preču eksportu un ka šo eksportu nedrīkst nepamatoti aizkavēt ar muižu paaugstināšanu un citiem līdzekļiem.

3) Jāpanāk pilnīga drošība, ka zelts varēs brīvi kustēties no vienas zemes uz otru un atstāt savu normālo ietekmi uz cenu līmeni, jo tikai tādā kārtā vienīgi ir iedomājams zelta standarts kā starptautiska naudas sistēma.

4) Visām pasaules valstīm jāvienojas par zelta tautpiņas politikas uzsākšanu, kas novērstu citādi neizbēgamo, bet liktenīgo zelta pirkšanas spēju palielināšanos.

Kamēr šie priekšnoteikumi netiks ievēroti, vispārējā atgriešanās pie zelta standarta būs neiespējama. Pat tādā gadījumā, ja šāda atgriešanās uz laiku būtu iespējama, tā būtu nevēlama un bīstama. Ar to būtu pielaisti jaunas deflācijas perioda draudi, kas tālāk padziļinātu saimnieciskās krīzes stāvokli nonākušās pasaules grūtības. Par to var būt pārliecināti, ka valstis, kas būtu atgriezušās pie zelta standarta bez pietiekošām garantijām par tā uzturēšanas iespējām, ka šīs valstis būtu spiestas drīzi vien no tā atteikties. Tādā kārtā, zelta standarts, kas tiktu ievests bez pietiekošām garantijām, nebūtu spējīgs pildīt to lomu, kādu nāktos pildīt īsti zelta valūtai.

69. Visradikālākais līdzeklis, kas sekmētu zelta standarta kā starptautiskās naudas sistēmas atjaunošanu, būtu tas, ja valstis, kurās pastāv vēl zelta standarts, paceltu vispārējo cenu līmeni («la mesure la plus efficace qui pourrait être prise, à l'heure actuelle, en vue de faciliter le rétablissement de l'étalon-or comme système monétaire international, serait de relever le niveau général des prix dans les pays placés sous le régime de l'étalon-or»). Ja, kā to mēs jau redzējām, katastrofiskā cenu krišana bijusi par cēloni zelta standarta sabrukumam, tad pretējās dabas kustības iestāšanās būtu ļoti apsveicama. Mūsu mērķis varētu būt sasniegt 1928. gada cenu līmeni vai, mazākais, cenu pacelšanos līdz tādām līmenim, kas atrastos zināmā saskaņā ar algām un citām parādu nastām un šāda līmeņa uzturēšana. Cenu pacelšana līdz šādam līmenim nekādā gadījumā nevarētu dot iemeslu runāt par inflācijas briesmām, jo tā nozīmētu vienīgi apgrieztu tagadējās kaitīgās deflācijas ainu. Ja šādu cenu pacelšanas akciju izdarītu valstis, kas vēl joprojām turas pie zelta standarta, tad tas dotu iespēju valstīm, kas no tā atteikušās, no jauna viegli pie tā atgriezties. Tomēr — tas vēl reiz jāatkārto — atgriešanās pie zelta standarta drikstētu notikt vienīgi ar jau minēto priekšnoteikumu stingru izpildīšanu. Visrādīgākā monētārā zelta rezervju palielināšanas iespēja ir

atstāt ēmisijas bankām lielāku rīcības brīvību banknotu seguma procenta noteikšanā.

70. No otras puses, zināmi pienākumi ir arī valstīm, kas spējušas atraisīties no zelta valūtas. Šīm valstīm būtu jācenšas stabilizēt savas papirnaudas pirkšanas spējas uz kautkāda noteikta līmeņa, acīmredzot, vislabāk uz tāda, kāds pa lielākai daļai pastāv starptautiskā preču apmaiņā. Šo papirvalūtas zemju kopdarbība ļoti vēlama.

Bet, kā jau teikts, galvenais ir tas, lai valstis, kas atteikušās no zelta standarta, censtos nodrošināt savai papirnaudai zināmu stabilitāti un neuzskatītu savu tagadējo stāvokli par bezkontroles inflācijas iespēju stāvokli. Tam būtu ārkārtīgi liela morāliska nozīme un tas atstātu sevišķi nomierinošu iespaidu, ja no zelta standarta aizgājušās valstis uzstātos atklātībā ar kopīgu deklarāciju, paziņodamas, ka šo valstu nolūks ir saskaņoti stabilizēt vispārīgo cenu līmeni. Tomēr, pirms šādas stabilizācijas politikas uzsākšanas, no zelta aizgājušās valstis redzēs, ka nepieciešami arī gādāt par vispārējā cenu līmeņa pacelšanu, lai atjaunotu pamatotu līdzsvaru starp cenām, algām un parādu summām. Tādā kārtā ir skaidrs, ka būs vietā jau iepriekš skaidri un apzināti noteikt šo cenu stabilizācijas līmeni, kā arī gādāt, lai visu zemju monetārā politika gādātu par šī līmeņa sasniegšanu.

71. Vēl ir jautājums — kā no zelta aizgājušās valstis nokārtos savu papirvalūtu savstarpējās attiecības? Te būtu ieteicams, lai Lielbritānija rādītu priekšzīmi un stabilizētu sterliņu mārciņas iekšzemes pirkšanas spējas. Pārējām valstīm tad nāktos turēt tikai stabilu kursu uz Londonu. Ar to zināmā mērā būtu atjaunots priekškaŗa stāvoklis, kad zelta valūtas zemēm vajadzēja vienīgi rūpēties par stabilu kursu uz Londonu. Šis ceļš būtu tajā ziņā izdevīgs, ka tas pasargātu atsevišķās valstis no nevajadzīgas eksperimentēšanas un ja Lielbritānija uzņemtos uz sevi to atbildību stabilizēt savas mārciņas iekšējās pirkšanas spējas, mēs esam pārliecināti, ka šis «papīra standarta» režīms funkcionētu teicami.

72. Zelta delegācijas vairākums bija vispārējā ziņojuma daļā izteicis sekojošu atzinumu: «acumirklīgā pasaules oikonomiskās attīstības stadijā, zelta valūta ir labākā starptautiskā naudas sistēma, kāda vien vispār var būt». Uz to mums jau zināmais zelta delegācijas mazākums piebilst, ka šādu apgalvojumu tas pieņem tikai stingri kondencionāli, t. i. ja tai pašā laikā tiek izpildīti visi jau agrāk pieminētie priekšnoteikumi. Pašās beigās atsevišķās deklarācijas iesniedzēji vēl reiz atkārtoti savu jau janvārī izteikto uzskatu, ka zelta jautājums nokārtojams ļoti steidzoši; stāvoklis notecējušos 6 mēnešos esot kļuvis vēl daudz ļaunāks un ja netikšot steidzami sperti attiecīgi soļi, droši varot apgalvot, ka «tas novedīs starptautisko tirdzniecību pie sabrukuma un tāpat, ja laikus netiks sperti soļi, bads apris miljoniem iedzīvotāju un ir pavisam nedrošs arī tas jautājums vai visa mūsu civilizācija varēs pārdzīvot šīs grūtības».

73. Zelta delegācijas vispārējam ziņojumam arī Gustavs Kaselis pievienojis savas atsevišķās domas: «Pēc Zelta delegācijas galīgā ziņojuma pārbaudīšanas, es konstatēju, ka savu parakstu zem tā likt nevaru. Patiesība un kļūdas tajā jauca tik savādā veidā, ka man pavisam grūti ir formulēt tās rezerves, kuŗu ievērošana darītu man šo ziņojumu pieņemamu». G. Kaselis visumā pievienojas Alberta Janssen'a, Reginalda Manta un Henrija Strokoša iebildumiem (kuŗus tikko beidzām iztirzāt) un no savas puses piebilst, ka tagadējo grūtību laikmetā zelta problēmas pētīšana esot koncentrējama uz diviem jautājumiem: 1) zelta standarta sabrukuma cēloņi un 2) starptautiskās naudas sistēmas nodibināšanas iespējas. Par pirmo no šiem jautājumiem G. Kaselis izsaka domas, kuŗas jau izteiktas iepriekšējā iztirzājumā, kā arī pazīstamas no vispārējā G. Kaseļa teorijas atreferējuma — tās nebūtu vajadzīgs atkārtot. Attiecībā uz nākotnes starptautiskās naudas sistēmas jautājumu, G. Kaselis izsakās, ka zelts acumirkli esot padots tik visai dažādām un neapbrēķināmām svārstībām, ka īstenībā grūti esot runāt par zeltu

kā par stabilu vērtību mērauklu (standartu). Vecās zelta standarta sistēmas nojaukšanai bijušas daudz smagākas sekas kā vienas vai otras valsts gadījuma atiešanai no zelta. Acumirkli mēs esam liecinieki tam, kā sabrūk visas tās zelta īpašības, kas vienīgās dara to par pieņemamu kā starptautisku vērtību mērauklu. Zelta standarta atjaunošana iespējama vienīgi tādā gadījumā, ja tiktu izpildīti daži priekšnoteikumi, no kuriem kā galvenie ir sekojošie: 1) ievērojami reducējama zelta vērtība, 2) pasaules zelta krājumi no jauna radikāli pārdalāmi, 3) uzsākama sistēmatiska zelta taupīšanas politika, 4) anulējami kara parādu un reparāciju maksājumi, 5) formāli nodrošināms tas, ka vairs nenāks priekšā tādi ārkārtīgi zelta pieprasījumi, kādi nāca priekšā nesen un sagrāva zelta standartu un 6) atjaunojama sapratīga starptautiskās tirdzniecības un kapitālu kustības brīvība.

Lai kādas būtu izredzes uz šo reformu izvešanu dzīvē, ir skaidrs, ka paies vairāki gadi, iekams nopietni varēs runāt par atgriešanos pie zelta kā pie vispārīgas starptautiskas naudas sistēmas.

74. Gaidot uz zelta standarta atjaunošanu, pēc iespējas labāk nokārtojama pastāvošo naudas sistēmu funkcionēšana. Zemēm, kas atsacījušās no zelta standarta, pēc iespējas drīzāk jānodibina savas papirvalūtas piršanas spēju stabilitāte iekšzemē. Tomēr šī stabilizācija ir iespējama vienīgi, iepriekš paceļot vispārīgo cenu līmeni. Lai pēc iespējas pilnīgāki nodrošinātu papirvalūtu zemju savstarpējo attiecību stabilitāti, ir nepieciešami, lai Lielbritānija uzņemtos iniciatīvu un nodibinātu «sterliņu valstu grupu». Šīs grupas dažādo valstu valūtas būtu uzturamas stabilas pēc noteiktas paritātes. Tādā kārtā šīs valstu grupas savstarpējā preču satiksmē būtu iespējams garantēt zināmu stabilitāti. Noslēdzot savas piezīmes pie ziņojuma G. Kaselis saka, ka esot liels jautājums vai pavisam izdošoties atjaunot zelta standartu kā starptautiskas naudas sistēmas pamatu un varot ļoti ātri nākt priekšā, ka papīra standarts iegūstot tādu stabilitāti, ka tas pilnā mērā

attaisnošot starptautiskās naudas sistēmas nosaukumu. Bet ja arī atgriešanās pie zelta standarta notiktu, tad tikai caur šo pārejas stadiju — papīrvalūtas zemju grupu.

75. Zelta delegācijas arhīvos ir uzkrājušies ļoti interesanti materiāli par valūtu jautājumiem. Sakarā ar šīm pārrunām par starptautiskās naudas sistēmas izveidošanas nepieciešamību resp. zelta standarta atjaunošanas vajadzību, nevar atstāt nepieminētu Zelta delegācijas locekļa Dr. Feliksa Mlinarska monografiju par tā zelta standarta paveida reformu, kas pazīstams ar nosaukumu «l'étalon de change-or». Tas pats autors publicējis arī otru monografiju ar nosaukumu «The Functioning of the Gold Standard», kurā nāk ar priekšlikumu dibināt zelta indeksu standartu, lai cīnītos ar zelta krājumu samazināšanos monētārām vajadzībām. Arī ārpusē ir radušies autori, kas izstrādājuši projektus zelta standarta reformēšanai. Zviedrijas baņķieris O. J. Stafsinga izstrādājis un iesniedzis Tautu savienībai savu plānu ar nosaukumu «The New Gold Standard, A Way out of War debts and World Crisis?». Kā to plāna autors pats saka, viņa mērķis bijis: 1) rādīt ceļus, kā tagadējo zelta trūkumu pārvērst zelta pārpalikumā, 2) kā zelta nepareizās sadalīšanās vietā likt pareizu zelta krājumu sadalīšanu, 3) kā radīt mērenu inflāciju, 4) rādīt ceļus, kā nodrošināt pareizu zelta standarta funkcionēšanu nākotnē un 5) padarīt zelta ražošanu nākotnē apmierinošāku. Nepieskaroties O. J. Stafsinga plānam sīkāk, aizrādīsim vienīgi uz to, ka zelta pārpalikumu minētais autors ieteic radīt tādā ceļā, ka visas emisijas bankas samazinātu uz pusi zelta svaru attiecīgās zelta valūtu naudas vienībās. Un, beidzot, visjaunākā laikā ar savu zelta valūtas pārveidošanas plānu bija nācis klajā arī Vācijas konjunktūras pētīšanas institūta direktors prof. E. V a g e m a n i s. Tie visi ir piemēri, kas rāda to lielo interesi par zelta problēmām resp. par starptautiskās naudas sistēmas jautājumiem, rāda zinātnieku un praktisko lietpratēju mēģinājumus rast jaunus ceļus nacionālo valūtu starptautiskās mērauklas organizēšanai resp. pārveidošanai,

saskaņā ar tām grūtībām, kādas jaunākā laikā zelta standarta specifiskās īpašības sagādājušas ne tikai valūtas saimniecībai, bet visai tautsaimnieciskai dzīvei.

76. Nobeidzot šo jautājumu par zelta politiku, aizskārsim vēl divas atsevišķas problēmas — par zelta ražām un par starptautiskās naudas sistēmas iespējamību pēc būtības. Mēdz domāt, ka gadskārtējās zelta ražas ir tik rēgulāras resp. zelta piedāvājumos ir tik liela noteiktība, ka šis metāls pats par sevi jau no dabas it kā nolemts stabilitas vērtību mērauklas lomai. J. M. Keynes apskata šo jautājumu («Vom Gelde etc.») un šādu uzskatu apstrīd. Tomēr neesot noliedzama viena lieta, ka zelta trūkums vai pilnība — kā to līdzšinējā prakse rādot — daudz lielākā mērā atkarāties no pieprasījuma svārstībām, nekā no piedāvājuma svārstībām. Tāpēc varbūt ir arī interesanti pievest īsus datus par zelta piedāvājumu pasaules tirgū, nostādot tos pretim pieprasījuma skaitļiem.

77. Zelta ražu kustību speciālists ir Kitčins, kuš savus datus sniedzis arī Zelta delegācijai. Uz viņa materiālu pamata sastādīta sekojoša tabula:

Zelta ražas, patēriņš un krājumi
(pēc Kitčina sastādījis J. M. Keynes — Vom Gelde, S. 535).

	Vienība: miljonos £ sterliņu à 85 sh per 1 oz t. z.										Piezīmes
	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	
I. Ražas											
Transvālā . . .	35,4	34,7	34,5	29,8	38,9	40,7	40,8	42,3	43,0	44,0	
Z. A. S. valstīs	12,4	10,5	10,3	9,7	10,4	10,4	9,9	9,5	9,0	9,3	
Kanadā	3,3	3,3	3,9	5,4	5,2	6,5	7,4	7,5	7,8	7,9	
Austrumāzijā .	5,5	4,7	3,8	3,9	3,8	3,4	2,9	2,8	2,7	2,7	
Pārējās zemēs	18,4	15,8	15,5	16,7	17,2	20,0	20,0	19,9	20,0	20,1	
Pasaules raža	75,0	69,0	68,0	65,5	75,5	81,0	81,0	82,0	82,5	84,0	
II. Patēriņš											
Rūpnieciskām un mākslas ¹⁾											¹⁾ Eiropā un Amerikā.
vajadzībām . .	23,0	22,0	15,0	17,0	17,0	16,0	15,0	16,0	15,0	15,0	²⁾ Gadu skaits līdz nākošam
Indijā ²⁾	27,9	3,5	0,7	26,6	20,1	52,4	28,0	16,1	15,1	18,0	
Kīnā un Ēģiptē	11,5	-3,0	-2,2	1,2	1,5	0,2	1,3	-0,4	0,4	0,5	31. martam

	Vienība: miljonus £ sterliņu à 85 sh per 1 oz t. z.										Piezīmes
	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	
Nemonētārām vajadzībām . .	62,4	22,5	13,5	44,8	38,6	68,6	44,3	31,7	30,5	33,5	
Monētārām vajadzībām . .	12,6	46,5	54,5	20,7	36,9	12,4	36,7	50,3	52,0	50,5	
Pasaules patēriņš	75,0	69,0	68,0	65,5	75,5	81,0	81,0	82,0	82,5	84,0	
III. Pasaules monētārā zelta krājumi³⁾											
40 valstu centrālbankās . . .	—	—	—	1716	1769	1837	1832	1888	1960	2055	³⁾ Katra gada
Pārējais zelts	—	—	—	327	311	256	297	292	272	227	31. decembrī
Kopā	1922	1968	2023	2043	2080	2093	2129	2180	2232	2282	

Teorētiski šos Kitčina datus visumā neapstrīd, izņemot skaitļus par rūpnieciskām un mākslas vajadzībām patērējamā zelta daudzumu, kas nāk no priekškaŗa uzkrātā zelta (vecām monētām, agrākiem mākslas izstrādājumiem etc.). To vērtē augstāk. Prof. Edie («Capital, the Money Market and Gold», 1929) augšā pievestos Kitčina datus šajā ziņā ir kritizējis un pats pievedis savus datus — 15 milj. £ vietā — 35 milj. £ piecpadsmit gadu caurmērā (no 1913.—1928. g.). J. M. Keynes, savukārt, apstrīd šo prof. Edie skaitli un tā vietā liek 25 milj. £. Šis strīds svarīgs tajā ziņā, ka vecie zelta avoti (Francija un Krievija) pamazām izsīkst, tā kā nākotnē vajadzēs atļiecināt vairāk zelta monētārām vajadzībām no gadskārtējām ražām.

78. Pievedīsim arī jaunākos zelta delegācijas datus par zelta krājumu sadalīšanos starp kontinentiem, izteiktus līdz pat 1931. g. decembrim (miljonos dolaru):

Zelta krājumu sadalīšanās pēc kontinentiem (milj. \$).

	1925. g. XII	1926. g. XII	1927. g. XII	1928. g. XII	1929. g. XII	1930. g. XII	1931. g. VI	1931. g. XII
<i>Afrika</i>								
Rezerves	66	66	70	70	69	65	61	70
Pārējais zelts	12*	18*	16*	33*	32*	34*	34*	—
Kopā	78	84	86	103	101	99	95	—
<i>Dienvidame- rika</i>								
Rezerves	649	630	710	774	699	545	460	353
Pārējais zelts	29	30	86	153	45	13	13	—
Kopā	678	660	796	927	744	558	473	—
<i>Ziemeļame- rika</i>								
Rezerves	4.211	4.313	4.206	3.937	4.051	4.419	4.750	4.195
Pārējais zelts	414	409	402	395	384	368	363	—
Kopā	4.625	4.722	4.608	4.332	4.435	4.787	5.113	—
<i>Centrālā Ame- rika, Meksika un Antīļu sa- las</i>								
Rezerves	29	18	17	14	17	11	10	10
Pārējais zelts	122*	136*	154*	166*	162*	155*	150*	—
Kopā	151	154	171	180	179	166	160	—
<i>Āzija</i>								
Rezerves	764	751	738	738	731	601	626	450
Pārējais zelts	—	—	—	—	—	—	—	—
Kopā	764	751	738	738	731	601	626	—
<i>SPRS</i>								
Rezerves	94	84	97	92	147	249	261	328
Pārējais zelts	—	—	—	—	—	—	—	—
Kopā	94	84	97	92	147	249	261	—
<i>Europa (bez SPRS)</i>								
Rezerves	3.173	3.405	3.504	4.245	4.567	5.053	5.112	5.864
Pārējais zelts	368*	370*	348*	180*	155*	139*	135*	—
Kopā	3.541	3.775	3.852	4.425	4.722	5.192	5.247	—
<i>Oceānija</i>								
Rezerves	162	141	139	141	117	104	103	79
Pārējais zelts	151	125	115	114	96	—	—	—
Kopā	313	266	254	255	213	104	103	—
<i>Pavisam kopā</i>								
Rezerves	9.148	9.408	9.481	10.011	10.398	11.047	11.383	11.349
Pārējais zelts	1.096	1.088	1.121	1.041	874	709	695	—
Kopā	10.244	10.496	10.602	11.052	11.272	11.756	12.078	—

*) Vērtējuma skaitļi.

Tādā kārtā, no visas pasaules kopējiem zelta krājumiem 1931. g. jūnijā bija Afrikā — par 95 milj. dollaru, Amerikā — 5.746 milj. dollaru (to starpā Z. A. S. valstīs 4.956 milj. dollaru), SPRS. — 261 milj. dollaru, Āzijā — 626 milj. dollaru, Oceānijā — 103 milj. dollaru, bet Eiropā — 5.247 miljoni dollaru. No Eiropas valstīm visvairāk zelta ir Francijā — 2.211 milj. dollaru, Lielbritānijā — 865 milj. dollaru, Spānijā — 468 milj. dollaru, Vācijā — 359 milj. dollaru, Beļģijā — 200 milj. dollaru, Itālijā — 283 milj. dollaru, Holandē — 215 milj. dollaru, Polijā — 64 milj. dollaru etc.

Šajā tabulā ar «rezerves» apzīmētais zelts, galvenām kārtām, sastāda ģemisiĵas banku un valsts kases zeltu, bet «pārējais zelts» — apzīmē, galvenām kārtām, zeltu apgrozībā un tirdzniecības banku rīcībā. «Pārējais zelts» apzīmēts rupjos vērtējuma skaitļos, jo ir pilnīgi neiespējami aprēķināt Āzijā un Afrikā teĶaurēto zeltu. Līdz 1931. g. jūnijam zeltam bija tendences pārvietoties no «pārējais zelts» uz «rezerves», citiem vārdiem, tendences uzkrāties ģemisiĵas bankās. 1931. gada otrā pusē šī tendence pilnīgi izzūd, jo uznākusi kredīta krīze lielos apmēros no jauna veicināja zelta teĶaurēšanas tieksmes. Neraugoties uz to, ka zelta patēriņš rūpnieciskiem mērķiem sašaurinājies, ka pasaules zelta raĶa ievērojami pieaugusi, neraugoties pat uz to, ka Indijā teĶaurētais zelts nācis klajā monētārām vajadzībām, — 1931. gada otrā pusē centrālbanku zelta rezerves ir samazinājušās. Tā kā jaunākā laika zelta teĶaurēšanas tieksmes vēl nav aprēķināmas, tad arī datu par «pārējo zeltu» 1931. g. decembrī trūkst.

79. Kas zīmējas uz nākotnes zelta raĶu izredzēm, tad tās pēc Kitčīna aprēķiniem nākošos 5 gados turēsies līdzšinējā augstumā, bet pēc 1940. gada paredzama zelta raĶu atpakajslidēšana. Uz Kitčīna aprēķinu pamata J. M. Keynes ir sastādījis sekojošu tabulu par monētārā zelta krājumu pārgrozībām no 1867. g.—1934. g. (miljonos £):

Gadi	Pasaules monētārā zelta krājumi (milj. £)	Zelta krājumu pieaugums starplaikā
1867. g. . .	519	255 milj. £ 26 gados = 1,5% gadā
1893. g. . .	774	1.135 milj. £ 25 gados = 3,7% gadā
1918. g. . .	1.909	373 milj. £ 10 gados = 1,8% gadā
1928. g. . .	2.282	290 milj. £ 6 gados = 2,0% gadā
1934. g. . .	2.572	

80. Visu šo laiku, apspriežot zelta standarta sabrukuma jaunās sekas un starptautiskās naudas sistēmas atjaunošanas grūtības, mēs esam izgājuši no tā viedokļa, ka šāda starptautiska naudas sistēma atsevišķo valstu un arī pasaules saimniecībai ir vēlama un nepieciešama. Visi tie zinātnieki, kas izsacījušies par zelta standarta atjaunošanu un tā padarīšanu par starptautiskās naudas sistēmas pamatu, ir saistījuši šo atjaunošanu ar veselu rindu grūti izvedamu priekšnoteikumu. Tas norāda, ka stājoties pie šī jautājuma izvešanas dzīvē nāksies atdurties uz neskaitāmām grūtībām un neapšaubāmi ir tāpat, ka dažādas grūtības radīsies gluži no jauna, kādas tagad nemaz nav paredzamas. Šo jautājumu sīkāk ir apstrādājis J. M. Keynes un nostādījis uz naža asmens jautājumu — nacionālās valūtas un starptautiskais standarts. Minētais autors pie jautājuma apspriešanas pieiet ļoti reāli un saka, ka aizvien paturamas acīs tās atsevišķo nacionālo saimniecību īpatnējās grūtības un vajadzības, kādas aizvien nākotnē var rasties un kuņķas, tāpat kā tas novērojams līdz šim, spiedis šīs atsevišķās valstis nerēķināties ar starptautiskā standarta ideālās funkcionēšanas priekšnoteikumiem.

Saimnieciskās krīzes notikumi tomēr spiež reālo dzīvi iet pa zinātnieku un tautsaimniecības teorētiku nospraustiem ceļiem. Atcerēsimies Zelta delegācijas locekļu norādījumus par nepieciešamību nokārtot reparāciju jautājumus un vajadzību sasaukt starptautisku konferenci vispārsaimniecisku un finansiālu jautājumu apspriešanai. Vai

Lozannas konferences nolīgumi nav liels solis uz priekšu taisni šajā virzienā? Lozannas konference nokārtojusi reparāciju jautājumu un ja kara parādu jautājumu noskaidrošana šajā konferencē nav varējusi notikt, tad tikai tāpēc, ka Amerika tajā neņēma tiešu dalību. Lozannas konference pieņēma arī rezolūciju par starptautiskās finanču un oikonomiskās konferences sasaukšanu, kas apspriestu tieši tos jautājumus, par kuriem šē ir bijusi runa (naudas un kredita jautājumi, devižu tirdzniecības ierobežojumi, cenu līmeņa pacelšana, brīva kapitālu cirkulācija etc.). Šīs konferences sagatavošanas darbi iet steidzīgi uz priekšu un tā sanāks, acīmredzot, jau šoruden. Un nav arī šaubu, ka saimnieciskās grūtības spiedīs visas valstis pielikt maksimālās pūles pie starptautiskās kopdarbības atjaunošanas saimnieciskās krīzes pārvarēšanai.

IV. Cenu politika.

81. Zelta un naudas politikas uzdevums ir vispārējā cenu līmeņa stabilitāte. Tā tad, apgriežot zelta politikas lietu ar galvu uz leju, var runāt arī par cenu politiku. Jau pievedām (50) citātu no John Maynard Keynes'a darba «Das Geld» (S. 237), kurā minētais autors saka: «Pēc kara piedzīvojumi noveduši mūs daudzus pie pārliecības, ka cenu līmeņa stabilizēšana ir labākais praktiskās saimnieciskās politikas līdzeklis, kādu vien var ieteikt». Šķietas, ka pēc šādas pārliecības iegūšanas turpmākais uzdevums būtu meklēt ceļus un atrast tehniskus paņēmienus, kā šo vispārējo cenu līmeni faktiski uzturēt stabilu. Tomēr līdz tādām stāvoklim, šķietas, vēl visai tālu. Jau J. M. Keynes runā par to, ka daudzi ešot nākuši pie pārliecības par cenu līmeņa stabilizēšanas nepieciešamību. Tā tad tomēr ne visi. Un svarīgākais ir tas, ka starp tiem, kas nav vēl nākuši pie pārliecības par stabila vispārējā cenu līmeņa uzturēšanas nepieciešamību, ir skaitāmi vīri, kuriem liela noteikšana praktiskās naudas politikas jautājumos.

Vispirms jānodibina pilnīga skaidrība terminoloģijas jautājumos. Šajā sakarībā illūstrācijai noder Zelta dele-

gācijas mazākuma (Alberta Janssenā, Reginalda Manta un sēra Henrija Strakoša) domstarpības ar Zelta delegācijas vairākumu. Tā minētie lietpratēji, kas iesnieguši savas atsevišķās domas, kādā vietā formulē: «Naudas politikas galvenam uzdevumam pēc mūsu pārliecības vajadzētu būt vispārējā lieltirdzniecības cenu līmeņa stabilitātes uzturēšanai». Bet — aizrāda minētie zinātnieki uz kādu vietu vispārējā Zelta delegācijas ziņojumā (§ 169) — Zelta delegācijas vairākums saka: «Cenu krišana ir taču atzīstama par labu lietu, ja tā izriet no darba paņēmieni uzlabošanās rūpniecībā vai lauksaimniecībā, t. i. ja šo ražošanas uzlabošanās paņēmieni sekas ir ražošanas pašizmaksas izdevumu samazināšanās; šāda samazināšanās nozīmē to, ka arī vispārība var baudīt ražošanas tehniskās attīstības augļus» u. tml. Citiem vārdiem, Zelta delegācijas vairākums it kā atrod iemeslus protestēt pret prasībām stabilizēt vispārējo cenu līmeni. Uz to mazākums (jau minētie lietpratēji) atbild, ka te, acimredzot, tiekot sajauktas divas lietas — vispārējais cenu līmenis un atsevišķo preču vai preču grupu cenas. Nevienam nebūs ko iebilst pret apgalvojumu, ka atsevišķo preču ražošanas izdevumu samazināšanās sekmēs šo atsevišķo preču vai pat preču grupu pārdošanas cenu samazināšanos. Bet šis jautājums nekādā gadījumā nav sajaucams ar vispārējā cenu līmeņa stabilizēšanu, kas nekādā gadījumā arī neizslēdz atsevišķo preču cenu fluktuācijas.

Šo terminoloģijas jautājumu, citiem vārdiem, jautājumu par to, ka prasība pēc vispārējā cenu līmeņa stabilizēšanas nav sajaucama ar atsevišķo preču cenu svārstībām, ir pieminējuši attiecīgos savos darbos visi nopietnākie zinātnieki. Piemēra dēļ pievedīsim Irvingu Fišeru (Irving Fischer, Professor der Nationalökonomie an der Yale Universität, U. S. A.: Die Illusion des Geldes, übersetzt von Dipl.-Ing. Dr. Hermann Scheibler, Verlag von Reimar Hobbing in Berlin, SW. 61, S. S. 32.—34), kurš runā par individuēlām un vispārējām cenu kustībām. Prof. I. Fišers, ka atsevišķu, individuēlu preču piedāvājums un pieprasījums zināmā, bet gan necīgā mērā varot ietekmēt šo preču cenas un tās savukārt vispārējo cenu līmeni. Labs piemērs tam esot Amerikas

kokvilnas cenu atpakajslidēšana (resp. krišanās) 1926. gadā sakarā ar labo kokvilnas ražu, kas katrā ziņā mazliet ietekmējis naudas vērtības pacelšanos attiecībā pret vispārējo cenu līmeni. Tomēr šim atsevišķo preču cenu svārstībām nevarot pierakstīt pārāk lielu lomu: bijuši gadījumi, kad kviešu cenas cēlušās vai kritušās turpat par visām 50%, bet vispārējo cenu līmeni tas grozījis gala iznākumā par pāris procentiem.

82. Iekams mēs pārejām pie jautājuma par cenu pārgrozību resp. celšanās vai krišanās jauno ietekmi visdažādākās dzīves nozarēs un iekams mēs nonākam pie nepārprotamās pārliecības, cik lielā mērā un, pa lielākai daļai, naudas stabilitātes trūkums ir vainojams pie saimniecisko križu izcelšanās un saasināšanās, īsos vārdos apstāsimies pie tikko (81) pieminētā Irvinga Fišera darba «Die Illusion des Geldes». Tajā tik pārliecīgi skaidri pierādītas vispārējā cenu līmeņa pārgrozības atkarībā no naudas vērtības pārgrozībām, ka tā vien šķiet, ja ļaudis, kam šajos jautājumos skaidrības trūkst, šo Irvinga Fišera grāmatiņu izlasot, tādu katrā ziņā iegūtu. Prof. Fišers nosaucis parasti nemanāmās naudas vērtības pārgrozības par — naudas illūziju.

Prof. I. Fišers raksta: Tajā brīdī, kad es šīs rindas rakstu, dollara vērtība apaļos skaitļos ir 70 centi, t. i. saprotams tā — 70 centu, salīdzinot ar pirmskaņa dollara pirkšanas spējām, jo tagadējais dollars vairs nav tas, kādu mēs pazinām priekš lielā pasaules kara. Un tomēr visiem tā liekas, ka dollars paliek visos laikos tāds pats, kamēr patiesībā tas pastāvīgi mainās. Viņš ir tikpat nestabils, cik angļu mārciņa, franču franks, italiešu lira, vācu marka un jebkuras citas valūtas vienība. No šī ārkārtīgi svarīgā fakta, proti, ka naudas vienību pirkšanas spējas nav stabilas, izaug ļoti ievērojamas problēmas.

Sakarā ar nedzirdētām cenu augšanām pēc lielā pasaules kara atkal no jauna sāka piegriezt šīm problēmām vērību. Neraugoties uz to, ir jāsaka, ka runāt var vienīgi par šauru tautsaimnieku aprindu interesi šajos jautājumos, kamēr plašākām sabiedrības aprindām nebija pat jēgas par to, ka šādas problēmas vispār eksistē. Jājautā, kā tas pavisam ir iespē-

jams? Kā tas vispār ir iespējams, ka šajos tik visai svarīgos jautājumos trūkst pienācīgas skaidrības. Izskaidrojums šai parādībai meklējams naudas illūzijā, t. i. tajās milzu grūtībās konstatēt, ka dollara vai vispār jebkādas naudas vienības vērtība pastāvīgi grozās. Mēs uzskatām naudas vērtību par negrozāmu faktu: mums dollars aizvien ir dollars, franks pastāvīgi ir franks, citiem vārdiem, nauda aizvien mums ir stabila, līdzīgi tam, kā pirms Kopernika ļaudis domāja, ka zeme stāv uz vietas, bet toties saule lēc un noiet. Un kaut arī tagad mēs zinām, ka saules lēkts un riets ir illūzijas, kas rodas no zemes apgriešanās ap savu asi, mēs tomēr runājam, vēl vairāk, mēs joprojām domājam, ka saule patiesībā lēc un riet. Kas attiecas uz naudu, tad mūsu domāšanas sfairā ir izdarāma līdzīga pārkārtošana, kādu izdarija Kopernīks ar zemes griešanos. Tai vietā, lai domātu par to, ka dzīves dārdzība ir dažādu preču cenu celšanās sekas, kas gadījuma pēc vienā laikā cēlušās, mums jānāk pie slēdziena, ka tā patiesībā ir naudas vērtība, kas šajos gadījumos ir pārgrozījusies.

Interesanti tālāk ir tas, ka ikviens pilsonis ir naudas illūzijas upuris attiecībā uz savas zemes maksāšanas līdzekļiem. Savas zemes nauda aizvien šķietas stabila, kamēr pārgrozās — tā liekas — pārējās valūtas. Tā, prof. I. Fišers, kā amerikānis, raksta, ka pēc kara Amerikā ikviens zinājis, ka vācu markas vērtība ir kritusi. Tajā pašā laikā bijis ļoti maz vāciešu, kas to zinājuši. Prof. I. Fišeram, kurš 1922. g. kopā ar prof. Frederick W. Roman apceļojuši Eiropu, lai pētītu cenu fluktuācijas, bijis šāds gadījums. Ceļā uz Vāciju, prof. I. Fišeram bijusi Londonā saruna ar toreizējo Anglijas sūtni Berlīnē lordu d'Abernonu. Viņš teicis: «Fišera kungs, Vācijā jūs sastapsat ļoti maz vāciešu, kas zinās, ka markas vērtība ir kritusi». Toreiz prof. I. Fišers atbildējis, ka tas viņam liekoties neticami, jo Amerikā katrs skolas puika to zinot. Un tomēr lordam d'Abernonam bijusi taisnība. Vācieši domājuši, ka preču cenas esot cēlušās un ka Amerikas dollars savā vērtībā esot cē-

lies. Viņi domājuši, ka amerikāņi kautkādā ceļā sarausuši visu pasaules zeltu un tagad vienkārši prasa par to pasakainas cenas. Marka — tā tomēr palikusi tā pati.

Līdzīgs stāvoklis acumirkli ir Latvijā. Neraugoties uz katastrofisko cenu krišanu resp. uz lata vērtības ārkārtīgu sadārdzināšanos, no dienas dienā Latvijas bankas, finanču ministrijas un citu naudas iestāžu un turētāju paskaidrojumos uzsvērts, ka latam jāpaliek stabilam. Bet tajā pašā laikā lata vērtības palielināšanās ir padarījusi to pilnīgi nestabilu.

83. Tādā kārtā cenu celšanās ir uzskatāma kā inflācijas, citiem vārdiem, maksāšanas līdzekļu relatīvi pārmērīgas savairošanās sekas, bet cenu krišanās kā deflācijas — apgrozībā esošo maksāšanas līdzekļu relatīvas samazināšanās sekas. Abi gadījumi nozīmē naudas vērtības svārstību stāvokli, kas izsauc pārgrozības tautsaimniecībai ir ļoti kaitīgas (par to būs runa vēlāk), kamdēļ arī visideālākā naudas vērtības politika ir tāda, kas iziet uz stabila cenu līmeņa uzturēšanu.

Inflācijas parādību analīzei bagātus materiālus deva naudas saimniecība pasaules kara laikā. Deflācijas parādību apraksti un deflācijas literatūra līdz šim arī dibinājās uz pēckara pirmo deflācijas laikmetu, kad sākās t. s. pirmskara naudas vērtības atjaunošana. Tagad pārdzīvojamā saimnieciskā krīze no jauna devusi bagātus materiālus deflācijas parādību jaunās ietekmes analīzei un šajā apcerējumā arī pieminēsim jau dažus no šādiem publicējumiem.

84. Prof. Gustavs Kaselis valūtu stabilizācijas laikmeta sākumā (1925. g.) ir publicējis grāmatu par naudas apstākļiem pēc 1914. g. (Gustav Cassel: Das Geldwesen nach 1914, Schriften des Weltwirtschafts — Institut der Handelshochschule zu Leipzig, G. A. Gloeckner, Verlagsbuchhandlung in Leipzig). Tajā par inflāciju G. Kaselis raksta: «Normālos apstākļos jaunas pirkšanas spējas rodas tādejādi, ka preces nāk tirgū tādā vērtībā, kas atbilst šīm jaunām pirkšanas spējām. Tādā kārtā visas pirkšanas spējas to kopsummā atbilst to preču kopējam daudzumam, kas zināmā acumirkli pārkamās. Pirkšanas spēju palielināšanos tādā kārtā var

sasniegt ar atbilstošu preču produkcijas pieaugumu. Ja tagad kādas publiskās apvienības robežās tiek radītas mākslīgas pirktspējas jaunu maksāšanas līdzekļu veidā, tad šīs mākslīgās pirktspējas konkurēs ar īstajām. Šīs konkurences sekas būs preču cenu celšanās. Tādā kārtā inflācija aizvien dabīgi noved pie preču cenu celšanās, pie kam šīs cenu celšanās mērķis ir nodot reālās mantas to ļaužu rokās, kas tās neiegūst pret attiecīgiem pretpakalpojumiem. Reizē ar inflācijas attīstīšanos pieaug arī algas un citi ienākuma veidi. Tomēr šis pieaugums seko daudz vēlāk, tā kā daudz ļaužu spiesti ierobežoties. Ja visāda veida ienākumi pieaugtu tādos pašos apmēros kā pieaug cenas, tad netiktu arī sasniegta nekāda ierobežošanās, citiem vārdiem, mākslīgām pirkšanas spējām nepaliktu pāri vairs reālās mantas. Tā tad inflācijas dabā ir preču cenu celšanās, pie kam šim cenu pieaugumam jābūt straujākam kā algu un pārējo ienākuma veidu pieaugumam. No šejienes arī saprotams, kāpēc inflācija ir tipiskākais kaŗu financēšanas paņēmieni. Bet ja inflācijas būtībā ir cenu celšanās, tad tās pašas valdības, kas šos financēšanas paņēmienus piekopj, ir arī ļoti rosīgas cenu celšanās pakārotājas. Brīžam šķiet, ka šie ļaudis, kas ķeŗas pie inflātoriskas naudas politikas un tā apzinīgi grib sekmēt cenu celšanos, nesaprot šo notikumu īsto saturu, bet vēl biežāk liekas, ka viņi to negrib saprast, jo šādos gadījumos sabiedrisko domu aizvien izdevīgi novadīt no pareizā uz neīsto ceļu. Atbildību par cenu celšanos — tā saka G. Kaselis — taču nedrīkst uzlikt valdībām vai ēmisijas bankām, kamdēļ jācenšas atrast visi pārējie iespējamie izskaidrojumi. Un te parastais ceļš — uzvelt vainu dažādiem starpniekiem. Bet kā to jau redzējām, cenu celšanās iemesli nekad nav meklējami spekulācijā, bet jau inflātoriskā naudas politikā. Tāpēc arī valdību mēģinājumi inflācijas politikas gadījumos ar aizliegumiem apturēt cenu celšanos ir vienkāršs absurds.

85. Inflācijas politikai pretēja parādība ir deflācijas politika: relatīvi ievērojama maksāšanas līdzekļu apgrozības sašaurināšana, kuŗas sekas ir cenu krišana. Īsos vārdos pieminēsim deflācijas periodu pēc pasaules kuŗa, kas

iestājas sakarā ar valūtu stabilizēšanas un citiem nolūkiem. Jāzina, ka visu valstu valūtas, kaut arī starp šīm valstīm nav formāla nolīguma, cenšas līdzināties pēc noteicošākās valūtas stāvokļa. Tāpēc, kad 1920. g. vidū dollara vērtība sāka pieaugt, visām valstīm bija jācenšas gribot negribot turēt savas valūtas līdzsvarā ar dolaru. Zemes, kas atradās relatīvi labākos apstākļos, tas noveda pie kredītu restrikcijas un cenu slidēšanas. To veicināja arī tīri psiholoģiski apstākļi: visur valdīja pārliecība par nepieciešamību atgriezties pie «normālām attiecībām», kas nozīmēja — atgriešanos pie 1914. gada cenām. Galu galā katras zemes valūtas iekšējo vērtību nosaka tās apgādāšana ar maksāšanas līdzekļu daudzumu, kamdēļ arī šajā deflācijas laikmetā ir sastopamas valstis, kurām nebija vēl pietiekoši daudz spēka pārtraukt inflācijas naudas politiku un kur tāpēc turpinājās cenu krišana. Tādā kārtā, cik lielā mērā vispārējā cenu līmeņa stabilizēšana būtu starptautiskās naudas politikas lieta, līdz zināmām robežām ikvienai valstij pašai rokās ir līdzekļi kā panākt cenu līmeņa stabilizēšanos. G. Kaselis saka: «Ja starp dažādo zemju deflācijas parādībām pastāv sakarība, tad tā ir vairāk psiholoģiskas nekā materiālas dabas».

Cenu krišana vispirms skar valstis, kas aktīvāk piedalās ārējā tirdzniecībā. Anglijā lieltirdzniecības cenu indeksi 1920. g. martā (pēc «Economist'a») bija sasniedzis 310, bet uz gada beigām cenas sāka slidēt strauji atpakaļ un tā paša gada decembrī indeka skaitlis jau rādīja 220. Z. A. S. valstis lieltirdzniecības cenu indeksi nokrita no 272 1920. gada maijā uz 189 — decembrī. Francijas lieltirdzniecības cenu indeksi visaugstāko stāvokli sasniedza 1920. g. aprīlī ar 588 (Statistique Général), bet tā paša gada decembrī nokrita uz 436. Zviedrijas lieltirdzniecības cenu indeksi visaugstāko stāvokli bija sasnējuši jūnijā — 366, bet decembrī indeku skaitļi rādīja jau 299. Deflācijas parādības grieza uz sevi plašu aprindu vērību un tām meklēja izskaidrojumu. G. Kaselis aizrāda, ka šajā izskaidrojumu meklēšanā «Amerikas banku vadība (konkrētā gadījumā Kaselis runā par Amerikas bankām) pavisam izlaida no acīm to, ka visā šajā komplicētā notikumu virknē galveno lomu spēlēja banku deflācijas politika,

teiksim vēl skaidrāki — restrikcijas politika, kas jau nozīmēja to pašu deflācijas politiku».

Citiem vārdiem, tāpat kā inflācijas laikmetos neviena ēmijas banka negrib atzīt to, ka cenu celšanās ir viņu naudas politikas sekas, tāpat arī deflācijas laikmetos, īpaši pēc tam, kad sāk izpausties uz āru deflācijas negatīvās parādības, centrālbankas negrib atzīties, ka deflācija ir monētāra parādība, kuņas sekas ir naudas vienības vērtības ievērojama pārgrozīšanās.

86. Tagadējā saimnieciskā krīze iezīmējas ar vēl nepiedzīvotu cenu samazināšanos. Šo krišanās apmēru raksturošanai pievēršim lieltirdzniecības indeku datus tajā sakopojumā, kādā tos sniedz Starptautiskā tirdzniecības institūta statistika (Recueil de Statistique de l'Institut International du Commerce, 12-me Année, TXXII Nr. 5, 20 Juillet 1932).

Nemot par bazi pa lielākai daļai kādu no priekškaŗa gadiem, gūstam sekojošu ainu:

	1932. gada									
	1928.	1929.	1930.	1931.	Janvāri	Februāri	Martā	Aprīli	Maija	Jūnijā
Vācija (baze 1913. g. = 100)	140	137	125	111	100	99,8	99,8	98,4	97,2	96,2
Austrija (1914. g. apr.)	130	130	117	109	114	112	113	112	116	115
Dānija (1913. g.)	153	150	130	124	118	119	117	115	114	113
Igaunija (1913. g.)	121	117	102	91	85	85	86	84	83	
Z. A. S. valstis (1913. g.)	140	138	124	102	93	91	90	89	87	87
Somija (1926. g.)	102	98	90	84	94	93	92	89	88	
Francija (1914. g.)	129	106	110	94	84	85	87	86	85	83
Ungārija (1913. g.)	135	121	96	94	98	99	99	97	97	
Latvija (1913. g.)	129	120	102	85	86	88	88	90		
Lietava (1913. g.)	134	129	108	94	83	82	84	82	81	
Lielbritānija (1913. Board of Trade)	140	137	120	104	106	105	106	102	101	98
Zviedrija (1913. g.)	148	140	122	111	109	110	109	109	109	108

Neraugoties uz to, ka pasaulei trūkst vēl ļoti salīdzināmu starptautisku lieltirdzniecības indeku, tikko pievestie skaitļi ļoti spilgti raksturo tās deflācijas tendences, kādas kopš 1928. gada iestājušās visās pasaules valstīs. Sīkāka preču cenu

analīze atsedz ļoti interesantu ainu par cenu pārgrozībām dažādām nozīmīgākām precēm un preču grupām. Vislielākos zaudējumus cenās cietušas un cieš dažādās jēlvielas, kas nāk pasaules tirdzniecībā, kā arī lauksaimniecības preces. Cenu rēgulēšanas komisija sava ziņojuma sākumā ir pievedusi interesantu tabulu pēc Romas lauksaimniecības institūta datiem par cenu krišanās apmēriem galvenām lauksaimniecības precēm. No šīs tabulas, piemēram, redzam, ka cena kviešiem (Winnipeg, Manitoba 1) 1931. g. decembrī bija samazinājusies par 66% salīdzinājumā ar 1928. g., kokvilnai — par 69%, linu šķiedrai — par 71%, kaučukam — par 79%, vilnai — par 72% etc.

Cenu krišanās tautsaimnieciskās sekas.

87. Cenu krišanās dati visdažādākās variācijās ļoti bieži ir iztīrāti, to apmēri rādīti, tā kā mēs šoreiz pie šiem jautājumiem neapstāsimies. Toties mums ir dažas mazāk pazīstamas problēmas, kuŗu apspriešana būtu ļoti svarīga. Starp šādām mazāk pazīstamām problēmām pirmā vietā minama — cenu krišanās tautsaimnieciskās sekas. Par šīm sekām un vispārējo iedarbošanos saimnieciskās dzīves notikumu gaitā jau agrāk ir rakstījuši zinātnieki un teorētiķi (Irvingis Fišers, Gustavs Kaselis u. c.), bet sevišķi liela šī interese par cenu krišanas resp. deflācijas politikas tautsaimnieciskām sekām kļuva pēc pēdējās saimnieciskās krīzes iestāšanās. Un atkal ļoti bagātus materiālus šajā ziņā mums sniedz T. S. dažādās publikācijas. 1931. g. Tautu savienības sekretāriāts savā laikā izdeva vispārēju pārskatu par pasaulē saimnieciskās krīzes attīstību ar nosaukumu «Le Cours et les Phases de la Dépression Economique Mondiale», kuŗā jau atrodam vispārējus norādījumus uz cenu krišanās resp. deflācijas politikas tautsaimnieciskām sekām. «Straujā cenu krišana ir viena no ievērojamākām saimnieciskās krīzes parādībām, bet reizē ar to arī viens no noteicošākiem krīzes cēloņiem. Katastrofiskā preču cenu krišana, cik tālu tā nav izskaidrojama ar pārgrozībām ražošanas metodēs vai ražošanas pašizmaksas izdevumos, saistās ar uzņēmumu peļņas samazināšanos vai pilnīgu iz-

sīkšanu: uzņēmumi jāslēdz vai arī tiem jāpāriet uz saīsinātu darba dienu; ieguldījumi jaunos uzņēmumos tiek pārtraukti; strādnieki paliek bez darba; pieprasījumi pēc precēm vēl tālāk samazinājas, kas savukārt mazliet sekmē cenu vēl tālāku krišanos. Starp citu vispārējā cenu līmeņa samazināšanās ievērojami ietekmē nacionālā ienākuma sadalījuma pārkārtošanos, tā tad pašas ražošanas pārkārtošanos. Katrā zemē ir sastopamas tādas aprindas, kas pārtiek no ienākumiem, kuŗi cieši noteikti ar likumiem un ligumiem. Cenu krišanās gadījumos šo ļaužu tiesa no kopējā nacionālā ienākuma pavairojas, jo pie tādiem pašiem ienākumiem viņi var nopirkt daudz vairāk preču kā agrāk. Turpretim samazinās to aprindu daļa no nacionālā ienākuma, kuŗu personīgie ienākumi nav cieši noteikti.»

88. Atzīmētais T. S. pārskats tikai ļoti vispārīgos vilcienos pieskaŗas problēmām, kādas izriet no cenu krišanās. Apstāsīmies tagad sīkāk pie jautājuma par nacionālā ienākuma sadalījuma pārkārtošanos starp dažādām grupām. Šis ir viens no pamatjautājumiem. Tā iztīrāšana atsedz visu to, kamdēļ dažām aprindām naudas nestabilitāte resp. naudas vērtības paaugstināšanās ir svarīga un kamdēļ tās šādu deflācijas virzienu aizstāv. Ļoti daudzi autori ir apstājušies pie šī zināmā mērā pat kuriozā stāvokļa, kāds rodas no cenu krišanās (arī celšanās). Prof. Irvings Fišers raksta: «Bet ja mēs arī pieņemam, ka preču cenu pārgrozības izriet no pārgrozībām naudas vērtībā. Kas tālāk? Naudas mēraukla pārgrozās, bet tas kas tiek mērots, tas nepārgrozās vai pārgrozās katrā ziņā ļoti maz. Kāda tam nozīme, kāds ļaunums tam, ka cenas dubultojas, ja jau mūsu rīcībā ir dubulti vairāk naudas kā agrāk». Un tālāk prof. I. Fišers arī saka, ka ļaunuma tiešām nebūtu nekāda, ja ikviens ienākumi piemērotos pārgrozītiem cenu apstākļiem. Bet tas tā nenotiek. Rodas jau pieņemtā pārkārtošanās nacionālā ienākuma sadalījumā. Var jau būt arī bezkaunīgs un sacīt, kas gan par to, ka kreditori zaudē un dēbitori iegūst, vai arī otrādi — ka dēbitori zaudē un kreditori iegūst, jo vispārība taču no tā ne cieš, ne gūst. Pie inflācijas kreditori zaudē un dēbitori iegūst, bet pie deflā-

cijas — dēbitori zaudē un kreditori iegūst. Arī prof. Irvings Fišers saka, ka varētu taču iebilst, ka vispārējā bagātība no tā ne ciešot, ne gūstot, ka kreditori vai dēbitori zaudējot vai arī otrādi. Bet tādā gadījumā būtu iespējams arī apgalvot, ka bankas aplaupīšana nav nekāds ļaunums, jo vispārība taču no tā necieš: ko banka zaudējusi, to zaglis iegūvis.

Vienu no visinteresantākiem pētījumiem par pārkārtošanos nacionālā ienākuma sadalījumā ir sniedzis Zelta delegācijas loceklis sērs Henry Strakosch («Conséquences économiques des changements de valeur de l'or»). Viņš vispirms atkārtoti pašu, ko minējām jau izteiktu prof. Irvinga Fišera rakstos, proti, ka cenu krišana pasaules saimniecisko ierīču resp. bagātību jautājumā nevar nekā atņemt («la baisse du niveau général des prix des marchandises ne peut évidemment avoir aucun effet sur l'outillage naturel du monde»). Bet ikvienam ir zināms, ka mūsu tik sarežģītās saimnieciskās organizācijas laikmetā vislielais transakciju resp. darījumu vairums netiek nokārtoti tajā brīdī, kad tos noslēdz, bet ka pa lielākai daļai šie darījumi balstās uz kontraktiem, kur izpildījums naudas maksājumu veidā tiek nokārtots pakāpeniski, pie kam izpildīšanas termiņu ziņā ir sastopamas vislielākās dažādības. Ja tagad vispārējais preču cenu līmenis samazinājas par 20% vai, citos vārdos, ja naudas pirkšanas spējas palielinājas par 25%, tad no katra kontrakta, kas noslēgts pirms cenu krišanās, izriet, ka dēbitoram ir jānodod kreditoram par 25% preču vērtības vairāk, kā tas bija nolīgts starp abām pusēm pirms cenu krišanās. Citiem vārdiem, vispārības rīcībā esošais preču vairums, kopējais nacionālais ienākums sadalās tagad starp kreditoriem un dēbitoriem pēc citādas attiecības, kā tas bija agrāk. Tas izsauc dziļas pārgrozības visā saimnieciskajā organizācijā. Balstoties uz prof. Bowley'a un sēra Josiah Stampa pētījumiem par Lielbritānijas nacionālo ienākumu 1924. gadā (publicēti 1927. g.), sērs Henry Strakosch lūdzis Joseph Kitchin'u sagrupēt šos ienākumus pēc katēgorijām, kuŗas dažādi izjūt cenu krišanās ietekmi. Pats sērs Henry Strakosch aizbildinājās, ka pietiekošu statistisku datu trūkuma dēļ šajā jautājumā minētos datus vēl nedrīkstot lasīt pārāk burtiski, bet katrā ziņā tie dod to ten-

denču nojautu, kādas rodas nacionālā ienākuma sadalījuma pārkārtošanās kustībā cenu krišanas gadījumos. Šie skaitļi par Anglijas nacionālā ienākuma sadalīšanos grupās ir sekojošie:

I. Bruņotie naudas maksājumi	Vērtība naudā (milj. £)	% no visa
a) Publiska rakstura parādu saistības	405	10,0
b) Rentes un pensijas	665	16,4
Kopā I		26,4
II. Pārējie maksājumi resp. ienākumi		
a) Pārējie valdības izdevumi	285	7,0
b) Uzņēmēju peļņa	685	16,8
c) Algas un atlīdzības	2.020	49,8
Kopā II		73,6
Pavisam kopā (I un II)	4.060	100,0

Nacionālais ienākums te ir sagrupēts divās lielās grupās: «Bruņotie naudas maksājumi» (Obligations monétaires fixes) un «Reste». Pirmajā grupā, saskaņā ar nosaukumu, uzņemti tādi ienākumi-maksājumi, kur saistības pildāmas jau cietās, bruņotās naudas vienībās. Šajā grupā bez publisko iestāžu rentēm un parādu maksājumiem ietelp publiskie uzņēmumu un privāto uzņēmumu parādi, kā arī ienākumi no lauku un pilsētu nekustamiem īpašumiem un pensijām. Šīs saistības var tikt uzskatītas par tādām, kas sastāda nacionālā ienākuma pirmo hipotēku. Šīs saistības ir pildāmas, lai kāds būtu ienākums, ja negrib nonākt bankrotā. Otrā grupā «Reste» — ietelp uzņēmumu peļņa (akciju dividendi etc.), algas, atlīdzības un tml. ienākumi.

Iestājoties cenu krišanai, tūlīt automatiski notiek šī nacionālā ienākuma sadalījuma pārkārtošanas par labu tiem, kuriem ir tiesības uz bruņotiem, cietiem naudas ienākumiem. H. Strakosch saka, ka parasti to nemaz nemanot, bet ja arī to manot, tad tur darīt nekā nevarot, jo «n a u d a s p i r k š a-

nas spēju palielināšanās tiek uzskatīta par šīs pasaules bagātnieku rīta blāzmu, protama lieta, to, kuŗiem ir šādā vai tādā veidā likumīgas prasības uz šiem cietiem maksājumiem». Vispārīgi mēdz izskaidrot šo naudas pirkšanas spēju palielināšanos kā likteņa pirkstu, kā «bezprātīgo» uzņēmēju sodīšanu, kuŗi esot pārmērīgi pavairojuši produkciju.

89. Iestājoties tikko pieminētiem apstākļiem, ir ļoti skaidrs, ka palielināto cieto naudas maksājumu izpildīšana var notikt tikai divējādi: a) palielinoties produkcijai vai b) atņemot kādu daļu no «pārējiem», t. i. tādējādi, ka šīs naudas vērtības palielināšanās piemaksas ir jāsedz otrai grupai — uzņēmējiem un algas cilvēkiem. Parasti notiek pēdējais. Bet tādā gadījumā atkal rodas strīdi — kam jānes lielākie upuri, uzņēmējiem vai strādniekiem, citiem vārdiem, kādā attiecībā upuri ir dalāmi. Algas cilvēki pretojas jebkādiem algas samazinājumiem, kaut arī tagad par savu algu viņi it kā var nopirkt daudz vairāk preču. Bet sava taisnība ir arī algas cilvēkiem, jo vispārējā lieltirdzniecības preču cenu līmeņa samazināšanās parasti tajā pašā laikā vēl nenozīmē arī to preču salētināšanos, kādas algas cilvēkiem ir nepieciešamas. Citiem vārdiem, dzīves dārdzības līmenis tikai ļoti lēnām pieskaņojas lieltirdzniecības cenu līmenim. Vēl vairāk, algu samazināšana katros apstākļos ir ļoti gaŗa procedūra, kas ļoti bieži nepaieņ bez streikiem un citādiem ražošanas traucējumiem. Tā tad, tajā laikā, kad «pārējo» sociālo grupu (uzņēmēju un algas cilvēku) tiesu nacionālā ienākuma sadalījumā var pavairot tikai produkcijas pieaugums, notiek produkcijas sašaurināšanās.

Cenu samazināšanās ļaunās sekas tādā kārtā gribot negribot vispirms uz saviem pleciem iznes uzņēmēji (rūpnieki un tirdgotāji) un pēc tam algas cilvēki. Tie rūpniecības uzņēmumi, kas mazāk strādā eksportam, bet vairāk iekšzemes tirgum, vēļ cenšas, mazākais, slēgt iekšzemes apvienības, lai uzturētu kaut cik stabilas cenas. No tā izriet, ka sākas jauni ražošanas apgrūtinājumi, sevišķi tiem rūpniekiem, kuŗi strādā eksportam, tamdēļ ka šie rūpnieki mazāk spējīgi ietekmēt cenas, par kādām viņiem preces jāpārdod. Ar to arī izskaidrojama tā parādība, ka krīzes laikos vispirms

jācieš tām rūpniecības nozarēm, kas nav aizsargātas. Pat tādā gadījumā, ja tiklab neaizsargātās kā arī aizsargātās rūpniecības nozares būtu gatavas proporcionāli uzņemties šīs jaunās nastas, viņām tas būtu iespējams tikai ļoti niecīgas cenu krišanās gadījumā, jo viņu tiesa nacionālā ienākuma sadalījumā pat stabilitātes laikos ir neliela (saskaņā ar augšā pievesto tabulu — 16,8%).

90. Lai rādītu pārmaiņas, kādas notiek nacionālā ienākuma sadalījumā cenu krišanās gadījumos, sērs H. Strakosch ir konstruējis diagrammu. Šajā vietā viņa diagrammas datus attēlosim tabulāriski.

Pārgrozības nacionālā ienākuma sadalījumā cenu krišanas gadījumos (pie konstantiem produkcijas apmēriem).

	Nacionālā ienākuma sadalījums (%) pie zināma cenu līmeņa (indeksa skaitlis 100)	Cenu indeksi (pret pirmo aili)		
		80	60	40
1. Publiska rakstura parādu saistības	10,0	12,5	16,7	25,0
2. Rentes un pensijas	16,4	20,5	27,2	40,9
3. Pārējie valdības izdevumi-maksājumi	7,0	6,4	5,4	3,3
4. Uzņēmēju peļņa	16,8	15,3	12,8	7,8
5. Algas un atlīdzības	49,8	45,3	37,9	23,0
	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabulā atzīmētie dati ir schēmatiski un pie to uzstādīšanas nav ievērotas ļoti daudzas sekundāras dabas parādības, kādas var nākt priekšā reālā dzīvē pie nacionālā ienākuma sadalīšanās. Tabulā svarīgākās ir pārmaiņas, kas notiek nacionālā ienākuma sadalījumā starp divām lielām grupām (I grupa Bruņotie naudas maksājumi: 1. Publiska rakstura parādu saistības un 2. Rentes un pensijas; II grupa Pārējie maksājumi resp. ienākumi: 3. Pārējie valdības izdevumi-maksājumi, 4. Uzņēmēju peļņa un 5. Algas un atlīdzības). Pārmaiņas, kādas notiek ar uzņēmēju peļņu pie cenu samazināšanās, kā arī ar algām un atlīdzībām,

aprēķinātas teorētiski, pielaižot, ka abas šīs grupas klātnākušās nastas sadala proporcionāli.

Pēc šīm piezīmēm mēģināsim lasīt augšējo tabulu. Ja pie zināma konkrēta cenu līmeņa publiska rakstura pārādu saistību tiesa nacionālā ienākuma sadalījumā sastāda 10%, tad, cenām krītot par 20% (cenu indeks 80), šīs ienākumu grupas dalība pie konstanta (t. i. agrākā) nacionālā ienākuma sadalījuma pieaug uz 12,5%; cenām krītot par 40% (cenu indeks 60) — pieaug uz 16,7%, bet cenām krītot par 60% (cenu indeks 40) — uz 25,0%. Līdzīgā kārtā pieaug renšu un pensiju tiesa. Turpretim pārējo ienākuma grupu tiesa nacionālā ienākuma sadalījuma cenām krītoties — samazinās. Citiem vārdiem, šajā tabulā ar skaitļu palīdzību parādīts tas, kas augšā jau bija aprakstīts.

Vai pēc visa sacītā vēl vajaga daudz vārdu, lai aprakstītu cenu krišanās sekas tautsaimnieciskās dzīves attīstības gaitā? Neaizsargātās rūpniecības resp. uzņēmumi cieš pirmām kārtām. Līdzekļu trūkuma dēļ tie spiesti drīzi vien likvidēties. Rezultātā — bezdarbs, kas ātri pārsviežas arī uz citām, vēl no krīzes tieši neskārtām rūpniecībām resp. uzņēmumiem. Šādos apstākļos drīzi vien sākas runa par algu samazināšanu. Algu samazināšana ir, savukārt, abpusīgi griezīgs zovens, jo šāda samazināšana laupa agrākās pirkšanas spējas.

Bet kas tajā pašā laikā notiek otrā lēģerī resp. pie tiem, kam ir tiesības uz bruņotu maksājumu saņemšanu. Naudas vērtības palielināšanās periodā šīs aprindas nesteidzas ar preču pirkšanu, jo — nauda taču paliek ar katru dienu vērtīgāka! Šie papildu ienākumi, ko iegūst no palielinātās naudas vērtības, reizē ir arī dzīves standarta uzlabojums un to droši var izlietot ietaupījumiem.

Ar teikto pagaidām pietiks cenu krišanās tautsaimniecisko seku raksturošanai. Katrā ziņā mums ir skaidrs tas, ka nepareizs ir vispārpaazīstamais uzskats, it kā augstās preču cenas rastos no preču trūkuma, bet zemās — no pārpilnības. Tā vietā ir noskaidrots, ka augstās preču cenas parasti rodas no naudas pārpilnības, bet zemās — no naudas trūkuma. Tiklab naudas pārpilnība (inflācija), kā arī naudas trūkums (deflācija) pārveido vispārējo cenu līmeni, kas ir ļoti kaitīgs

saimnieciskās dzīves normālai attīstībai. Tāpēc naudas politikas mērāuklai jābūt — stabilam cenu līmenim.

Veco parādu jautājums.

91. «Veco parādu» jautājums ir daļa no pārrunātās cieto maksājumu problēmas. Ja kāds lauksaimnieks vai rūpnieks par savu preci agrāk ieguva 100 latus un par ieņemto naudu varēja nopirkt viņam savukārt vajadzīgo preču daudzumu, tad nosauksim šādas cenu attiecības par normālām. Pieņemsim tagad, ka tas pats lauksaimnieks vai rūpnieks nokritušo cenu laikmetā par tādu pašu pārdoto preču vairumu dabū uz pusi mazāk — 50 latus, un ka iepērkamās preces tādos pašos apmēros ir kritušās, t. i. par saņemtiem 50 latiem lauksaimnieks resp. rūpnieks var nopirkt viņam vajadzīgās preces agrākā daudzumā. Pats par sevi saprotams, ka šādos apstākļos cenu krišanai nekādu jaunu seku uz tālāko tautsaimnieciskās dzīves gaitu nebūtu (88). Ja tiešā preču tirdzniecībā šāda cenu pielāgošanās arī novērojama, tad pavisam nepanesams kļūst stāvoklis ar tā saukto bruņoto maksājumu kārtošānu, pie kuŗiem pieder arī uzņēmumu un saimniecību agrāko normālo cenu laikā ietaisītie parādi. Ņemsim atkal piemēru. Ja «normālo» cenu attiecību laikmetā lauksaimnieks aizņēmieš 400 latus, lai nopirktu 1 zirgu, tad cenām nokrītoties viņam jāpārdod 3 zirgi, lai atdotu veco parādu. Tieši šādu piemēru par Latvijas apstākļiem piedev arī Cenu rēgulēšanas komisija. 1 zirga cena Latvijā bija:

1925. g.	380 lati,	1929. g.	252 lati,
1926. g.	363 „	1930. g.	278 „
1927. g.	298 „	1931. g. dec.	174 „
1928. g.	272 „	1932. g. martā.	146 „

Tas nozīmē, ja 1925. g. lauksaimnieks ietaisījis parādu 1 zirga nopirkšanai, tad 1932. g. viņam, apaļos skaitļos runājot, jāpārdod 3 zirgi, lai iegūtu vajadzīgo summu parādu atmaksai.

Šis vienkāršais piemērs raksturo visu veco parādu problēmu. No debatēm, kādas vispār, bet sevišķi pie mums, norisī-

nās veco parādu jautājumā, liekas, ka trūkst pilnīgas skaidrības par to, kas īsti un kā šajā lietā darāms. Lai tiktu skaidrībā par to, kādu politiku šajā jautājumā piekopt, tā šķiet, nemaz nebūtu jāzina uz santima parādu apmēri. Speciāli lauksaimnieku parādu jautājumā visbiežāk dzird pārmetumus, ka viņi paši vainīgi šo parādu ietaisīšanā u. tml. Īstenībā, privātsaimnieciskā dzīvē nekad nav dzirdama žēlošanās un nav novērojamas arī nekārtīgas parādu saistību kārtošanas tendences. Bet tas notiek tad, kad valsts un Latvijas apstākļos — Latvijas banka spiež lauksaimniekus un vispār mūsu uzņēmēju pasauli likvidēt savus īpašumus un uzņēmumus, lai atmaksātu «stabilā» valūtā vecos parādus rantjē (šajā gadījumā šis rantjē pa lielākai daļai ir pate valsts). Iestādes atrunājas ar veco parādu kārtošanas «techniskām grūtībām». Lietas tehniskā nokārtošana ir dažu ierēdņu darbs, bet vai šajā gadījumā nav vispirms vajadzīga principiāla skaidrība?

Pēc visa sacītā par bruņoto maksājumu lietu, ir skaidrs, ka no mūsu ražojošās saimniecības nevar prasīt, lai tā pārmaksā rantjē. Ir tikai divas izejas. Pirmā no tām — vispārējā cenu līmeņa pacelšana ar naudas politikas līdzekļiem vismaz uz 1928. g. līmeni. Tādā gadījumā privātsaimniecisko uzņēmumu savstarpējo parādu, kā arī valsts kreditiestādēs ietaisīto parādu jautājums atkrīt automātiski, jo katra saimniecība un uzņēmums, uzņemdamies savā laikā parādu saistības, ir rēķinājušies ar toreiz pastāvējušām preču cenām un uz tām būvējuši savas izredzes parādus atmaksāt. Tagadējā deflācijas laikmetā pierādīt to, ka šie uzņēmumi un saimniecības arī pie toreizējām cenām parādu summas atmaksāt nespētu — to nevarēs. Bet ja attiecībā uz dažiem uzņēmumiem šāda pierādīšana arī būtu iespējama, tad tomēr nekāds veco parādu jautājums šī vārda tagadējā nozīmē neeksistētu un valsts varai parādu nesamaksāšanas gadījumos atliktos norādīt uz attiecīgiem konkursa likumiem.

Otrā izeja — konsekventā deflācija. Ar to būtu apzīmēti visi tie paņēmieni, kas iziet uz visu bruņoto maksājumu pieskaņošanu nokritušām cenu līmenim. Veco parādu gadījumā tas nozīmētu — reducēt parādus vai citādi tos pārkārtot, lai tie atbilstu nokritušām cenām. Turklāt — tas jā-

pasaka atklāti — šāda konsekventās deflācijas prasība uzstādāma attiecībā pret visām parādu saistībām.

Cietās cenas.

92. Cenu krišanās ir novedusi vairākas ražošanas nozares Latvijā līdz zemākai rentabilitātes robežai, pat zem zemākās rentabilitātes robežas. Īpaši tas sakāms par tām lauksaimniecības ražošanas nozarēm, kas ražo eksportam (bekons, sviests). Kā jau to atzīmējām, eksporta ražošanas nozaļu stāvoklis ir visgrūtākais, jo tām nemaz nav iespējams ietekmēt cenas. Ja iekšzemes rūpniecības jau pašā krīzes sākumā iegūst zināmu muitas aizsardzību, ja iekšzemes rūpniecības cenšas turēties pretīm cenu sabrukumam ar dažādām cenu norunām, kas tagadējā ārkārtīgi izpaustā antarchistiskās saimniecības laikmetā un apstākļos pa daļai arī iespējams, tad eksporta nozares pilnīgi padotas brīvai cenu konkurencei pasaules tirgos. Tāpēc arī eksporta nozaļu tuvošanās likvidācijai ir daudz ātrāk nojaužama, kā tas ir pie iekšzemes tirgum ražojošām nozarēm. Un tomēr ne tikai eksporta — arī pārējās ražošanas nozares, kā tas arī saprotams no agrāk pievestiem datiem, cenu krišanās apstākļos drīzi vien nonāk pie zemākās rentabilitātes robežas un spiestas domāt par likvidēšanos. Ka zemās cenas vainojamas pie tā, ka ražošanas turpināšana kļuvusi neiespējama — pie tādas atziņas, liekas, tagad ir nākuši visi. Skaidrības trūkst tikai par to, ka pie šīm zemām cenām, galvenām kārtām, vainojama ir deflacionistiskā naudas politika. Bet tā kā saimniecības turpināšana pie tagadējām zemām cenām, kas izsauktas no nepareizas naudas politikas, ir, acimredzot, neiespējama, tad Latvijā ir ņēmis virsroku cieto cenu virziens. Cieto cenu būtībā ir noteikt cenas to nozaļu ražojumiem, kas nonākušas ārkārtīgās grūtībās, vismaz tādā augstumā, kas garantē ražošanas pašizmaksu. Tādā kārtā pieņemti un Latvijā pastāv vesela rinda likumu par cietām cenām. 1932. g. 20. jūnijā Saeimā pieņemts «Likums par sviesta ražošanas veicināšanu» (izslud. «V. V.» 1932. g. 29. jūnijā Nr. 140), kas nosaka, ka sviesta ražošanas veicināšanas nolūkos valsts garantē uz 1 gadu, sā-

kot ar 1932. g. 1. jūliju, sviesta ražotājiem par pārdoto uz ārzemēm I šķiras eksportsviestu cietu cenu Ls 2,50 kg, bet par otrās šķiras Ls 2,40 kg. 1932. g. 21. jūnijā Saeima pieņēma «Likumu par cukkopības veicināšanu» (izslud. «V. V.» 1932. g. 29. jūnijā Nr. 140), kas nosaka, ka cukkopības veicināšanas nolūkos, sākot ar 1932. g. 1. jūliju, valsts garantē lauksaimniekiem par eksportkautuvēm pārdotām bekonam derīgām cukām, skatoties pēc labuma, cenu no Ls 0,75—0,85 par 1 kg dzīvsvārā. Cietas cenas vēl pastāv cukurbietēm, liniem, kartupeļiem, labībai etc. Pēc Jelgavas cukurfabrikas pārņemšanas valsts rīcībā cukurbiešu iepirkšanas cietās cenas ik gadus nosaka ministru kabinets. Pēdējās cukurbiešu cietās cenas pieņemtas 1932. g. 31. marta ministru kabineta sēdē. Tāpat arī cietās kartupeļu iepirkšanas cenas ik gadus nosaka ministru kabinets.

Pie cieto cenu noteikšanas piebilstams sekošais. Vēl līdz pat jaunākiem laikiem publisko apvienību iejaukšanās privātsaimnieciskā dzīvē aprobežojas ar rēgulējošu rīcību. Šādas rēgulējošas iejaukšanās tehniskie paņēmieni ir valdības pavēles, likumi, dažādi aizliegumi. Jaunākos laikos valdību iejaukšanās iet vēl tālāk un piešķir jau cenu noteikšanai. Atsevišķo preču cenas pastāvošā brīvās satiksmes resp. konkurences laikmetā ir jebkuras saimnieciskās darbības galējā virsotne, jo cenā rezultējas dažādo apstākļu kopdarbība. Bet iejaukšanās cenu noteikšanā arī var būt dažāda rakstura. Varētu izšķirt: 1) cieto cenu noteikšanu, 2) cenu ietekmēšanu. Ja cieto cenu noteikšana ir skaidri saprotama lieta, tad cenu ietekmēšana parasti notiek tādējādi, ka valsts rīkojums vai likums (piem., nodokļu likumi) ienes privātsaimnieciskās cenas kalkulācijās jaunus faktorus, kas dod iespēju cenu noteikt augstāku vai zemāku, kā tas būtu bijis tad, ja šādas ietekmēšanas nebūtu bijis. Runājot par šiem dažādiem iejaukšanās veidiem cenu noteikšanas laukā, jāatzīmē īsi, ka mūsu ražošanas iekārtā un pie mūsu saimnieciskās organizācijas cieto preču cenu ceļš ir vismazāk piemērotais.

Šādas tezes teorētiska motivēšana šajā vietā mūs aizvestu pārāk tālu, tamdēļ arī pie tās neapstāsimies. Jau vairākkārt esam aizrādījuši, ka piemērotākais līdzeklis konjunktūras po-

lītikai ir vispārējā cenu līmeņa celšana, pēc kā arī jācenšas.

Nav noliedzams, ka arī cieto cenu noteikšana indirekti sekmes vispārējā cenu līmeņa celšanos. Par cieto cenu tehnisko izvešanu raksta K. Ulmanis: «še šķiramas divas lietas. Cenu garantēšanu maizes labībai, cukurbietēm, spirta kartupeļiem nes iekšzemes tirgus, pie kam cenas maizei nav augstas, bet drīzāk zemākas kā agrāk. Turpretim pie sviesta, līniem, bekona mēs garantējam cenu eksportprecēm, kādā gadījumā tad cenu starpību, ja tāda rastos, nāktos segt valsts kasei. Kādēļ šim nolūkam vajadzīgie līdzekļi ir sadabūjami un paredzami valsts budžetā. Pie tam arī ar tādu nodrošinājumu, ka paredzētā cenu izlīdzināšana patiesi arī varēs tikt izvesta un naudas izmaksas neaizkavēsies». Tāds, patiesām, ir cieto cenu loģiskais ceļš — cenu starpības segšanai līdzekļi jāparedz valsts budžetā! Budžeta realizēšanās vispārējās krīzes attīstībā iet nekārtīgi un cenu starpības segšanai vajadzīgie līdzekļi neienāks. Bet tā kā pilnīgi dabīgi ir prasīt, lai piemaksām paredzētie līdzekļi arī faktiski tiktu izmaksāti, tad nākošais loģiskais solis — ēmisijas ienākumu paredzēšana budžeta ienākumu daļā! Un tādā kārtā saimnieciskā dzīvē ieplūdis jauni maksāšanas līdzekļi, tikai ar to starpību, ka šīs maksāšanas līdzekļu iepludināšanas ceļš nedod pilnīgas kontroles iespējas un var ātri novest arī pie inflācijas. Bet lai būtu kā būdams, arī cieto cenu noteikšana ievērojamam skaitam tirgus preču resp. valsts piemaksu paredzēšana loģiski ved uz apgrozības līdzekļu palielināšanos un — vispārējā cenu līmeņa celšanos.

93. Zemais cenu līmenis, sevišķi lauksaimniecības ražojumiem, šķietas, ir vispārīgi atzīts par saimnieciskās krīzes cēloni un saimnieciskās krīzes ievērojamāko parādību. Bet tajā pašā laikā nemitas arī balsis par preču cenu samazināšanu. Cenu rēgulēšanas komisijai no visdažādākām pusēm ienāca norādījumi spert soļus visdažādāko preču cenu samazināšanai.

K. Ulmanis savā memorandā par šo cenu rēgulēšanu raksta: «Ūz lauksaimniecības ražojumu cenu pacelšanas nepieciešamību ir jau aizrādīts... Tāpēc ka lauksaimniecības ražojumu cenu nokrišana ir daudz stiprāka kā pie rūpniecības

ražojumiem, tad jācenšas pēdējo cenas, attiecīgi ņemot, tuvināt lauksaimniecības ražojumu cenu vispārējam līmenim. Kur tikai iespējams, jāpanāk rūpniecības ražojumu cenu pazemināšana. Šim nolūkam attiecīgām valdības iestādēm jāstājas sakaros ar rūpniekiem un tirgotājiem. Sevišķs cenu komisārs mūsu apstākļos varēs padarīt samērā maz. Tādu iekšzemes ražojumu, kas nāktu cenu pazemināšanas sarakstā un kuŗu cenas var arī izkontrolēt, būs labi daudz. Papildināt šo sarakstu vajadzēs ar lielāku skaitu importpreču, kuŗu cenas ārzemēs būtu kritušas un kuŗām uzliktās muitas vai nodokļi nedotu iemeslu cenu pacelšanai pie mums. Viens līdzeklis pašu zemē ražoto un ievesto preču palētināšanai būtu muitu pazemināšana un citu pastāvošo ieviešanas ierobežojumu mīkstināšana vai atcelšana. Tomēr pagaidām tas vēl nav izdarāms, to noliedz rūpes par mūsu valsts ražošanas spēju uzturēšanu. Kādā citā vietā K. Ulmanis vēl raksta: «Bet benzīna un petrolejas cenas ir taisni tās, pie kuŗu pazemināšanas vajadzētu ķerties Finanču ministrijai».

Vispirms ir jānodibina tas, ka runājot par atsevišķo rūpniecības ražojumu cenu samazināšanu, mēs esam aizgājuši no tautsaimnieciskās problēmas par vispārējo cenu līmeni pie jautājuma par individuālo preču pašizmaksas un peļņas kalkulācijām. Atsevišķo mūsu rūpniecības nozaŗu aizsardzībai pret ārzemju konkurenci pastāvošās krīzes laikā ir sperti soļi, paaugstinot ievadmuitas tarifus un ievdot importa administratīvos aprobežojumus (kontingentus). Par to jau bija runa pašā sākumā. Salīdzinot ar lauksaimniecības eksporta nozarēm, mūsu rūpniecība katrā ziņā atrodas labākos apstākļos, jo zudušo eksporttirgu vietā tai ir mēģināts nodrošināt iekšzemes tirgu. Bet vai arī rūpnieciskā ražošana nav nonākusi līdz zemākai rentabilitātes robežai — šādu jautājumu uzstāda retāk? Attiecīgo datu par šo jautājumu trūkst, bet katrā ziņā pielaižams, ka tas tā ir. Izskaidrojums tai parādībai meklējams mūsu samērā augstajās ražošanas pašizmaksas cenās. Muitas tarifu paaugstināšana nevienā gadījumā nenotiek izskata pēc un kaut arī pie mums daudzos gadījumos, sakarā

ar muitas tarifu paaugstināšanu, sprieda, ka tas notiek «katram gadījumam», tad tomēr pa lielākai daļai muitas likmes lielums aizvien ir tā starpība, kas piemaksājama iekšzemes rūpniecībai, lai viņas pašizmaksas kalkulācija izturētu salīdzinājumu ar ārzemju konkurences rūpniecības pašizmaksas kalkulācijām resp. pārdošanas cenām. Šajā ziņā faktiski drikstētu būt mazākas domstarpības.

Cits jautājums ir par to, vai visu to rūpniecības nozaļu aizsardzība ar ievadmuitām un kontingentiem, kas tagad notiek — ir vēlama? Tas ir jautājums par strukturālām pārgrozībām mūsu saimniecībā, kas katrā ziņā ļoti vispusīgi un plaši būtu apspriežams. Bet kas attiecas uz jautājumu par to, vai uzņēmēji ir vispār ieguvēji no tagadējā cenu stāvokļa, tad pēc visa iepriekšējā iztirzājuma ir skaidrs, ka atbilde var būt vienīgi negatīva. Deflācijas krīze ir ražotāju krīze, un cieto cenu maksājumu resp. naudas turētāju nepelnīti ziedu laiki.

94. Cenu politika modernos laikos kļūst par vienu no ievērojamākām saimnieciskās resp. konjunktūras politikas nozarēm. Visās zemēs tai piegriež vajadzīgo un aizvien nopietnāku vērību. Anglijā 1929. g. 4. novembrī finanču ministrs Filips Snoudens iecēla īpašu finanču un rūpniecības komisiju, kuŗas uzdevums bija izdarīt pētījumus par banku sistēmas, finanču un kredita jautājumiem, pastāvīgi turot acis tos iekšējos un starptautiskos apstākļus, kādos šiem iestādījumiem jādarbojas un formulēt tezes par to, kā ar banku, finanču un kredita sistēmas līdzekļiem vislabāk sekmēt tirdzniecības un rūpniecības attīstību un apkarot bezdarbību». Pēc pamatīga darba F. Snoudena ieceltā komisija (t. s. Mac Millan komisija) savu ziņojumu publicēja 1931. g. jūlijā (Treasury Committee on Finance and Industry: Report, Crud. 3897. Londres, H. M. Stationery Office, 1931. 322 p. p. 5 sh). MacMillan komisijas darbība ievērojama tajā ziņā, ka tās publicētais ziņojums satur ļoti daudz vērtīgu materiālu par vispārējā cenu līmeņa stabilizēšanu un tā ir viena no retām valdību komisijām, kas saimnieciskās krīzes atrisinājumu meklē stabilu cenu līmenī. MacMillan kom-

misijas lēmumi lielā mērā atraduši arī atbalsi Lielbritānijas imperijas konferences (Ottavā) attiecīgos lēmumos.

V. Kredīta un diskonta politika.

95. Par galveniem saimnieciskās politikas veidotājiem orgāniem līdz šim parasts uzskatīt likumdošanas iestādes, attiecīgos izpildu varas orgānus u. tml. Pašā jaunākā laikā, sakarā ar naudas apstākļu lomas noskaidrošanas konjunktūras attīstības gaitā un sakarā ar vispārējām atziņām, ka saimnieciskās dzīves norise nav liktenīgi jau iepriekš nolemta, bet gan tā ir ietekmējama — aizvien lielāka loma praktiskā konjunktūras politikā sāk piekrist bankām, bet sevišķi centrālām ēmisijas iestādēm. Nevar apgalvot, ka centrālbanku praktiskie mēģinājumi līdzsvarot saimnieciskās dzīves attīstības gaitu — augstās konjunktūras laikos mēģinājumi padarīt dzīves tempu lēnāku, bet dēpresijas periodos — mēģinājumi radīt jaunu sparū — būtu jau pavisam izgājuši no savas mēģinājumu stādijas. Tomēr liels solis uz priekšu ir sperts tajā ziņā, ka krīzes smaguma punktu sāk jau meklēt apgrozības un naudas apstākļu daļā. 1931. gada beigās kāds autors (žurnālā «L'Actualité Économique» Nr. 9, 1931., Montréal) bija zīmīgi teicis: «Cilvēks ir ievērojami uzlabojis ražošanu, bet preču apgrozības māksla nav veidojusies tikpat sekmīgi. Mēs esam pieraduši pie zināmas naudas iekārtas paņēmieniem, kā pie kaut kādiem negrozāmiem saimnieciskās dzīves dabiskiem iestādījumiem, kā pie iestādījumiem, kurus nemaz nedrīkst aizkart, ja negrib radīt veselu katastrofu, kaut gan patiesībā visi šie iestādījumi un paņēmieni ir pašu cilvēku roku darbs. Tāpēc mums jāmēģina atrast tādi saimniecisko labumu apgrozīšanas paņēmieni, kas atbilstu tagadējam oikonomiskās dzīves attīstības stāvoklim».

96. Lielākās pārgrozības šajā ziņā — kā tas jau vairākkārt teikts — ir izdarījis pasaules kaŗš. Vīnes universitātes profesors un Austrijas nacionālbankas direktors Richards Reisch's (Prof. Richard Reisch: Vom Geld-, Kredit- und Notenbankwesen, Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart, II. Bd. 1932.) saka par ēmisijas banku darbības atšķirībām priekš ka-

ra un tagad: «Priekš kara ģemisijas banku vispār atzīto uzdevumu apjoms bija šaurs — diskonta un valūtas politika šī vārda šaurākā nozīmē; šos uzdevumus ģemisijas bankas apmierinoši veica, neiedziļinoties tajā sarežģītajā jautājumu kompleksā, kāds parasti izaug no šīs diskonta un valūtas politikas. Ģemisijas banku darbība balstījās, galvenām kārtām, uz Anglijas bankas simtgadīgām tradīcijām, kas, savukārt, bija Sītijas veikalnieku piedzīvojumu un Rikardo 1816. gada deklarēto zinātnisko principu laimīgs sakopojums; bet vairāk teorijas šajā darbībā arī nebija. Kara, bet sevišķi pēckara apstākļi, turpretim, lielā mērā pārgrozīja naudas un kredītapstākļu ainu, tā kā tagad jau veselu rindu sarežģītu jautājumu atrisināšanu sagaida no ģemisijas bankām». Un pavisam krasi ģemisijas banku pienākumus ir formulējis G. Kasselis, kuŗa teorētiskie ieskatī par konjunktūras gaitu īstenībā dara to arī ļoti saprotamu: «Naudas problēmu dziļākai izpratnei aizvien jābalstās uz tās atziņas, ka ikvienas valsts centrālbanka, savas faktiskās varas dēļ apgrozības līdzekļu sagādāšanā, ir atbildīga par valūtas vērtību» vai atkal: «Mācība par to, ka ikviena centrālbanka ar diskontpolitikas paņēmienu var pārvaldīt vispārējā cenu līmeņa attīstību, vēl joprojām sastop lielu pretestību un vēl joprojām ir sastopami mēģinājumi novēlt atbildību šajos jautājumos no centrālbanku pleciem. Neskaidrība, kāda valda šajās lietās, var sevišķi liktenīga kļūt tagadējā straujā cenu krišanās laikmetā. Ja centrālbankām nebūtu vispārējā cenu līmeņa kontroles iespēju, tad īstenībā būtu jāsecina, ka šādas cenu kontrolēšanas iespēju pavisam trūkst un ka šajā ziņā mēs esam atkarīgi no pavisam nekontrolējamiem un neapbrēķināmiem apstākļiem. Bet šāds uzskats taču milzīgā mērā vajrotu vispārējās nedrošības sajūtu un pilnīgi ļaupītu ticību, ka vispār ir iespējams novest saimniecisko dzīvi pie atveseļošanās» (Prof. Gustaw Cassel: «Die Regelung der Zahlungsmittelversorgung durch die Zentralbanken» un «Der Einfluss der Bankpolitik auf das Preisniveau», Skandinaviska Kreditaktiebolaget Nr. 4, 1930. un Nr. 2, 1931.).

Visas šīs atsauksmes pierāda to, ka ģemisijas iestādes resp. atsevišķo valstu centrālbankas ir galvenās un spēcīgākās konjunktūras po-

litikas nesējas iestādes un visa atbildība par konjunktūras attīstību, atsevišķos gadījumos par krīzes pārvarēšanu, gulstas uz tām. Un ja kāda no Latvijas bankas galvenām personām bija paskaidrojusi dienas laikrakstiem, ka «banka negrib iejaukties privātsaimnieciskā dzīvē», tad, ciktāl šos paskaidrojumus varētu attiecināt uz oficiālo Latvijas bankas viedokli, mums būtu jārunā par pilnīgu ēmisijas bankas uzdevumu neizprašanu. Un kamēr šāda izturēšanās pastāvētu, nekādi nevarētu būt runa par auglīgu konjunktūras politiku.

97. Atzīstot centrālbanku noteicošo lomu konjunktūras norises veidošanā, šī jautājuma pamatīgai noskaidrošanai mums būtu jāatgriežas pie visām tām pamata problēmām, kas tika aizskārtas pašā sākumā un arī šī apcerējuma tālākā iztirzājumā: pie svārstībām ražošanas līdzekļu produkcijas nozarēs, pie svārstībām kapitāla piedāvājumos u. c. Mums no tā visa tomēr jāatsakās. Vēlreiz atkārtosim, ja vajadzīgs, vienkārši prezumēsīm, ka konjunktūras norises normālā attīstībā milzu lomu spēlē stabils vispārīgais cenu līmenis un ka šis vispārīgais cenu līmenis reizē ar to arī kļūst par naudas pirkšanas spēju stabilitātes drošāko mērauklu.

Visskaidrāk šo jautājumu atkal ir iztirzājis prof. G. Kaseļis. Viņš liek priekšā iedomāties izolētu valsti, kurā pastāv papīrvalūta, kas tiek regulēta ar centrālbankas banknotu ēmisijām. Centrālbankas naudas zīmes nāk apgrozībā diskontējot vekselus, izsniedzot aizdevumus pret vērtspapīriem, uzpērkot privātā tirgū obligācijas u. tml. Visus šos bankas paņēmienus apgrozības līdzekļu pievadīšanai saimnieciskā dzīvē, ja šiem paņēmieniem piemīt naudas apgrozības regulēšanas nolūks, sauc par diskonta politiku. «Un, kā to katrs var viegli redzēt — saka prof. G. Kaseļis — šādas papīrvalūtas vērtība allaž būs taisni tāda, kādu tai centrālbanka piešķirs, aprobežojot vai pavairojot savu naudas apgrozību. Ka papīrvalūtas vērtības stabilitāti centrālbankas var noteikti pārvaldīt, tas secināms no tiem ļoti daudzajiem gadījumiem, kur papīrvalūtas stabilizētas uz noteiktas zelta paritātes, tādā kārtā darot iespējamu vispār atgriešanos pie zelta standarta. Zviedrijas valūta visattīstītākās inflācijas

laikmetā 1920. gadā, izteicot amerikāņu valūtā, bijusi knapi 20 centu vērtā, bet Zviedrijas centrālbanka bija stādījusi par savu mērķi ar naudas apgrozības līdzekļu ierobežošanu pacelt šo vērtību uz 26,8 centiem, kas viņai arī izdevās. Šis piemērs, kas rāda, kādā ceļā papīrvalūtai var piešķirt iepriekš noteiktu vērtību, visspilgtāk pierāda centrālbanku darbības efektivitāti.» Līdzīgā kārtā savas valūtas vērtības stabilizēšanā ir rīkojušās arī Anglija un citas valstis.

Lai nodibinātu skaidrību par naudas apgrozības jēdzienu, jāpiezīmē, ka čeku un citu maksāšanas līdzekļu apgrozībai zināmā valstī un apstākļos ir tāda pati nozīme kā banknotām, kamdēļ runājot par naudas zīmju apgrozību nekādā gadījumā ar to nav saprasta tikai banknotu apgrozība, bet gan visu maksāšanas līdzekļu apgrozība. Šo kļūdu parasti pielaiž arī pie mums. Kad pagājušā 1931. g. vasarā Latvijā izcēlās banku krīze, kas noveda pie noguldījumu izmaksu aprobežošanas, tad daži tautsaimnieki un praktiskās saimnieciskās dzīves lietpratēji dibināti norādīja uz ievērojamu maksāšanas līdzekļu samazināšanos, kas sistēmatiski ietekmē cenas to pazemināšanās nozīmē. Atbildei uz to tagadējās naudas politikas noteicēji pieveda ziņas par Latvijas bankas banknotu, valstskases zīmju un sīkās metālmonedas apgrozību, aizrādot, ka šī apgrozība nav neko daudz sašaurinājusies, un ja arī esot notikusi sašaurināšanās, tad arī saimnieciskās dzīves temps esot slīdējis atpakaļ. Un tomēr minētos apstākļos naudas apgrozība šī vārda plašākā nozīmē bija ievērojami sašaurinājusies, ja arī ne tik daudz naudas zīmju ziņā, tad, galvenām kārtām, maksāšanas rakstura pārgrozību nozīmē. Uzņēmuma kases rezerves bija pieaugušas vēl nepiedzīvotos apmēros taisni banku operāciju ierobežošanas dēļ un šis veikalu un uzņēmumu rezerves līdzinājās faktiski plašai naudas zīmju tezaurēšanai. Šī maksāšanas līdzekļu resp. naudas apgrozības samazināšanās pie mums nekad nav tikusi pienācīgi ievērtēta.

98. Centrālbankas savus naudas maksāšanas līdzekļus ieludina publikā aizņēmumu veidā, bet sevišķi diskontējot vekselus, vai arī uzpērkot vērtspapirus. Svarīgākā loma piekrit vekseļu diskontam. No šejienes skaidrs, ka naudas apgrozības apmēri atkarījas no noteikumiem, pret kādiem iz-

sniedz aizdevumus vai diskontē vekselus. Bankas var uzstādīt ļoti stingrus noteikumus pret tirdzniecisko vekseļu materiālu un arī citādi ierobežot kreditus. Normālā kredītsaimniecības valstī vislielākā nozīme ir diskonta likmes lielumam, cenai par kādu banka kreditu piešķir. Tāpēc arī diskonta likmi uzskata par galveno līdzekli, ar kura palīdzību banka rēgulē naudas apgrozību. Un šie mūsu acu priekšā nostājas kardinālais jautājums — no kāda viedokļa raugoties katrā konkrētā gadījumā centrālbanka noteic diskonta likmi un citus kredīta piešķiršanas apstākļus? Prof. G. Kaselis 1930. g. jūlijā rakstīja, ka aizvien vairāk nostiprinoties atziņa, ka centrālbankas ar piemērotu diskonta politiku, ņemot palīgā citus maksāšanas līdzekļu daudzuma rēgulēšanas faktoros, esot spējīgas pārvaldīt vispārējā cenu līmeņa attīstību. Pašas centrālbankas atzīstot, ka 1929/30. g. g. ziemā tās esot ķērušās pie atkārtotas diskonta likmju pazemināšanas ar nolūku aizkavēt vispārējā cenu līmeņa pazemināšanos. Citiem vārdiem, prof. G. Kaselis pielaiž, ka aizvien vairāk nostiprinās pārliecība (arī pašās centrālbankās), ka diskonta un kredīta politika ir ievērojams, katrā ziņā pats ievērojamākais konjunktūras politikas ierocis.

Līdz šim tomēr diskonta politika konjunktūras norises ietekmēšanai pa lielākai daļai apspriesta vienīgi no banknotu seguma viedokļa. Katrā ziņā pēdējos gadu desmitos priekš lielā pasaules kara tas notika uz visas līnijas. Minchenes universitātes privātdocents Dr. Alfons Šmits (Dr. Alfons Schmitt: «Kreditpolitik und Konjunkturpolitik in Theorie und Praxis», Verlag von Gustav Fischer in Jena, 1932, Die Gestaltung der Diskontpolitik nach der Deckungslage, S. 22 etc.) aizrāda, ka centrālbanku oficiālos paskaidrojumos priekš kara bieži gan arī minēti citi motīvi, kas it kā ietekmējuši diskonta likmes noteikšanu, pie kam šie citi motīvi nostādīti pat blakus seguma motīviem, bet faktiskie centrālbanku darbības pārskati rādot, ka bez izņēmuma visu galveno centrālbanku diskonta likmes aizvien atradušās apgrieztās attiecībās ar seguma attiecību. Nacionālo zelta krājumu uzturēšana bijis centrālbanku galvenais uzdevums un šis uzdevums liecis

dubulti nozīmīgs tāpēc, ka šajās rezervēs saskatījuši ievērojamākos nodrošinājumus križu un kaŗu gadījumiem. Tas gan nenozīmēja, ka centrālbankām priekš kara nebija nojēguma par diskonta likmes lomu konjunktūras politikas attīstībā, tikai šī centrālbanku toreizējā izpratne bija tāla no šolaiku aktīvās konjunktūras politikas izpratnes — tai bija vienīgi pasīvs nolūks netraucēt saimnieciskās dzīves attīstībā slēpto, izlīdzinošo faktoru iedarbošanos. Jau pieminētais autors pieved šādu citātu no Vācijas reichsbankas 1876.—1900. g. g. memoranda, kas liecina par Vācijas centrālbankas ieskatiem konjunktūras politikas jautājumos: «Bez rūpēm par vācu valūtas drošību un maksāšanas spēju uzturēšanu, reichsbankas uzdevums bijis strādāt pretim tiem pārspīlējumiem saimnieciskā aktivitātē, kādi arvien sastopami augstās konjunktūras laikos. Šajā ziņā svarīgi bijis aizkavēt pārmērīgu ražošanas paplašināšanos un pārprodukciju, kā arī kreditu izplešanos... Jebkuŗa kredita sadārdzināšana nozīmē kreditu ierobežošanu, produkcijas apmēru paplašināšanās aizkavēšanu un spekulatīvo transakciju traucēšanu. Katram atsevišķam individam lēts kredīts aizvien ir sevišķi vēlams un izdevīgs, bet vispārības intereses prasa diskonta politikas jautājumu izšķiršanu no cita viedokļa». Galvenos vilcienos Vācijas reichsbanka tomēr ticēja izlīdzinošiem saimnieciskās dzīves spēkiem, kas iedarbojas automatiski un tās diskonta politika aizvien vadījās no naudas seguma interesēm.

Šādos apstākļos dabīgi paceļas jautājums, vai zelta kustības un seguma attiecības ir tie apstākļi, kas atspoguļo saimniecisko stāvokli un saimnieciskās attīstības tendences tik pilnīgi, ka šos apstākļus varētu uzskatīt par automatiskiem kredītpolitikas pamatiem un vai šāda uz segumu orientēta kredītpolitika ir arī patiesi istā konjunktūras politika? Taisni jaunāko laiku dati par pasaules zelta kustībām, kādus jau pievedām nodalījumā par zelta politiku, norāda, ka seguma intereses pa lielākai daļai nav veselīgas konjunktūras politikas intereses.

99. Jaunākā laikā centrālbanku diskonta un kredita politikas orientācijā tomēr notikušas ievērojamas pārmaiņas: seguma interešu viedokļa vietā lielākās centrālbankas jau

sākušas nostāties uz konjunktūras politikas interešu viedokļa. Šādā nozīmē jau bija pievests Rich. Reich'a citāts. Dr. Alfons Šmits jau pieminētā darbā citē J. M. Keynes'a domas, kādas izteiktas «Traktat über Währungsreform»: «Nevienā nozarē neliekoties konservatīvie ieskati tik piedienīgi esam kā valūtas jautājumos, kaut gan taisni šie steidzīgi vajadzīga pārorientēšanās». Dr. A. Šmits aizrāda, ka J. M. Keynes savus vārdus rakstījis 1923. g. oktobrī un ka taisni pēc tam šis konservātisms arī esot lauzts. Ievērojamākās pasaules tirdzniecības valstīs, kā Z. A. S. valstīs, Anglijā, Vācijā, un zināmā mērā pat Francijā pēdējo 10 gadu kreditpolitikā pierādot, ka centrālbanku vadības savas diskontpolitikas vadīšanā lielā mērā, katrā ziņā daudz lielākā kā agrāk, esot bijušas zem konjunktūras politikas aprēķinu ietekmes. Tas konstatējams drīzāk pēc faktiskās notikumu gaitas norises nekā pēc oficiāliem paskaidrojumiem, jo centrālbanku atbildīgās personas ļoti bieži ir atkārtējušas to, ka viņu uzdevums esot naudas un valūtas politika, bet nekādā gadījumā konjunktūras politika.

Pēc Dr. A. Šmita domām pasaules zelta krājumu koncentrācija Z. A. S. valstīs bijis ievērojamākais apstāklis, kas spiedis centrālbankas atsacīties no tradicionālās seguma interešu diskonta politikas. Tādā kārtā praktiskās dzīves spaidi bija tie, kas vispirms noveda pie pārorientēšanās šajā jautājumā. Otrkārt, konjunktūras teorijas attīstības stāvoklis arī spieda piegriezt vērību šādai kreditpolitikas pārorientācijai. Lielās pārgrozības konjunktūras teorijā raksturojamas ar pāreju no križu pētīšanas uz konjunktūras attīstības pētījumiem. Un ja centrālbanku konjunktūras politika vēl arī neizpaužas uz āru tā, kā to varētu vēlēties, tad izskaidrojumu pa daļai varētu atrast vēl nepietiekošos teorētiskos pamatojumus. To atrisināšana pieder nākotnei. Un tomēr jau tagad centrālbanku darbība konjunktūras politikas laukā ir ļoti bagāta piedzīvojumiem. Sevišķi tas sakāms par Amerikas Federal Reserve bankām, kuŗas taisījušas aktīvu konjunktūras politiku agrāko križu laikmetos. Amerika palikusi saviem uzskatiem uzticīga arī tagad, un pašā jaunākā laikā Amerikas bankas attīsta reti

rosīgu darbību šajā virzienā. Būtu lieki piebilst, ka privā-
tām bankām ir noteikta loma konjunktūras
politikā, un tām uz visnoteiktāko jākoor-
dinē sava darbība ar centrālo banku darbī-
bu. Centrālbankai katrā atsevišķā valstī jāuzņemas banku
dzīves vadība un jāatbild par banku politikas virzienu un re-
zultātiem.

100. Pēc šiem vispārējiem apsvērumiem par centrālban-
ku diskonta un kredita politikas virzieniem agrāk un tagad,
dabīgi uz lūpām laužas tīri praktiskais jautājums, kāds šajā
ziņā stāvoklis ir pie mums? Še gan tūlīn konstatējama kāda
visai interesanta parādība un, proti, ka pie mums par banku
politikas resp. kredita un diskonta politiku runā un raksta vi-
sai maz, jo parasts ir — kaut arī tie būtu tīri teorētiskas da-
bas iztirzājumi — šādu apspriešanu apzīmēt gandrīz par dar-
bu, kas grauj uzticību bankām. Un tomēr banku organi-
zācijas, banku politikas, valūtas saimniecības un visos tamlīdzīgos jautājumos pie
mums būtu bijis nepieciešams visvairāk
radikālu pārgrozību. Lai atceramies tikai 1931. gada
jūlija banku krīzi, kas izcēlās sakarā ar sarežģījumiem Vāci-
jas banku dzīvē. Šīs parciālās krīzes likvidācija uzrāda tik
daudz nekompetences, tik lielu faktisko apstākļu izpratnes
trūkumu, ka patiesībā nepietiek runāt par tādu vai citādu ban-
ku politikas orientāciju, bet gan jāmeklē daudz stiprāki vārdi.
Zaudējumi, kādus nodarījusi šī banku «politika» pēdējā gadā
mūsu tautsaimniecībai, patiesībā ir pat grūti aprēķināmi.
Banku politika, ne centrālās ēmisijas bankas, ne arī valdības
banku politika, pie mums nekad nav bijusi veselīgas konjunktū-
ras politikas motīvu pilna. Tas nenozīmē, ka arī mūsu ban-
ku «politikai» nebūtu piekritusi sava loma konjunktūras attī-
stības norisē. Tikai šī politika nav bijusi nekad disproporcio-
nālītātes apstākļu iznīdēšanai, bet drīzāk šo apstākļu radīša-
nai. Lai to saprastu, ir jāatceras, ka banku konjunktūras po-
litika vispār attiecas ne tikai uz smago dēpresijas laiku, bet
ka daudzreiz vēl lielākā mērā šī dēpresijas izcelšanās vedama
sakarā ar uzplaukuma gadu nepareizo kredita un diskonta po-
litiku. Kāds amerikānis, labs Latvijas saimniecisko apstākļu
pazinējs, šajās dienās zīmīgi izteicās: «Pie jums agrāk runāja

par saimnieciskās politikas kļūdām, par pielaišiem nepareiziem kredītpolitikas paņēmieniem un šāda veida jautājumu iztirzājums bija redzama meklēšana pēc kļūdu cēloņiem. Tagad jūs visu izskaidrojat ar — krīzi». Krīze — nieko v šiem! Tā ir devusi visiem iespēju tikt vaļā no atbildības par agrāk pielaišām kļūdām, tā ir vēl joprojām apstāklis, ar kuŗu attaisno un motivē šodien pielaižamās kļūdas.

Šādos apstākļos viegli saprotams, kāpēc visos tajos memorandumos, kādi Latvijā publicēti, kredītpolitikas un banku organizācijas jautājumiem piešķirta izcilus vieta. Latvijas saimnieciskās biedrības izstrādātais memorands lielu vērību piegriež Latvijas bankas pārvaldes organu reorganizācijai. Ļoti plašas un interesantas domas par banku kredītpolitikas uzdevumiem krīzes laikos izteicis savā monografiskā apcerējumā K. Ulmanis. Visi šie atsevišķie iesniegumi pierāda vienu: labāko saimniecisko lietpratēju atziņa ir tāda, ka arī Latvijā diskonta un kredīta politika ir stiprāka un ievērojamāka līdzeklis cīņā ar krīzi. Ja pie tagadējiem apstākļiem tas tā nav, tad izeja no šāda stāvokļa meklējama pamatīgā banku organizācijas pārkārtošanā un darbības koordinēšanā.

VI. Starptautiskās preču apgrozības politika.

101. Lielākā kļūda, kādu parasti pielaiž, ir meklējama vienpusīgos konjunktūras attīstības gaitas raksturojumos un reizē ar to vienpusīgos konjunktūras norises ietekmēšanas faktoru aprakstos. Lai cik liela būtu monētāro apstākļu loma disproporcionālo apstākļu izveidošanā un pastiprināšanā, lai cik nozīmīga būtu naudas un kredītpolitikas loma konjunktūras politikas veidošanā, saimnieciskās dzīves attīstības aina būtu nepietiekoša, ja mēs atstātu nepieminētas tās pārgrozības, kādas notikušas starptautiskā preču apmaiņā pēdējos gados. Visi šie apstākļi savstarpēji stāv ciešā sakarā.

Daudzkārt jau teikts, ka kapitālistiskās ražošanas iekārtas raksturīgākā iezīme ir ekspansijas nepieciešamī-

b a. Par to rakstījuši ļoti daudzi autori, bet pašā jaunākā laikā par šo jautājumu ļoti interesantas domas ir izteicis Ferdinandas Frieds savā darbā «Das Ende des Kapitalismus». Kapitālistiskās ražošanas iekārtas būtībā ir pastāvīga dinamika, nemītīga ekspansija. Priekš lielā pasaules kara to mēs arī viscaur novērojām. Viens no visspilgtākiem ekspansijas raksturošanas paņēmieniem ir starptautiskās preču apmaiņas datu salīdzināšana. Izlietojot Dr. Friča Sternberga sagatavotos datus (Dr. Fritz Sternberg: Die Weltwirtschaftskrisis, Weltwirtschaftliches Archiv, 36. Bd., Juli 1932, Heft 1. SS. 109—132), mēs redzam, ka priekš kara ārējās tirdzniecības apgrozījumu apmēru salīdzinājums ar šīs pašas tirdzniecības pēckara apgrozījumiem liecina par katastrofisku Eiropas kapitālistisko zemju ekspansijas apmēru sašaurināšanos. Ārējās tirdzniecības apgrozījumi 44 ievērojamākās valstīs no 1925.—1929. g. g. redzami sekojošā tabulā (miljardos vācu reichsmarku):

Gadi	Tagadējā vērtība		Vērtība, aprēķināta pēc 1925. g. cenām	
	Miljardos RM	% no 1925. g.	Miljardos RM	% no 1925. g.
1925.	233,7	100,0	233,7	100,0
1926.	223,3	95,5	231,1	98,9
1927.	236,1	101,0	256,1	109,6
1928.	241,7	103,4	256,3	109,7
1929.	247,3	105,8	265,2	113,5

Tā tad pat pēdējā augstākās konjunktūras laikmetā pasaules ārējās tirdzniecības attīstība uzrāda daudz gausāku attīstības gaitu, kā tas bija priekš kara. No 1900.—1913. g. g. ārējās tirdzniecības apgrozījumu vērtības pieaugums sastāda apm. 100%, bet laikā no 1925.—1929. g. g. šis pieaugums izteicams ar 13,5%. Tāds stāvoklis, kā to sevišķi uzsver Dr. F. Sternbergs, bijis pat augstās konjunktūras laikmetā, kamēr pēdējie saimnieciskās krīzes gadi ir ienesuši ārējās tirdzniecības laukā taisni katastrofisku sabrukumu. Lai raksturotu šo katastrofisko ārējās tirdzniecības apgrozījumu samazināšanos, atzīmēsim, ka 25 Eiropas valstu tirdz-

niecība (kas aptver 99% no visas Eiropas ārējās tirdzniecības), divu Ziemeļamerikas valstu (Z. A. S. valstu un Kanadas, kas tāpat aptver 99% no Amerikas ziemeļu puslodes tirdzniecības) un 18 pārējo valstu tirdzniecība (kas aptver 61% no visas pārējās pasaules ārējās tirdzniecības), kopsummā no 1928.—1931. g. g., izteicot to miljonos dollaru, pārveidojusies sekojoši:

	Imports	Eksports	Bilance
	(miljonos dollaru)		
1928. g. . .	30.420	28.071	—2.349
1929. g. . .	31.198	28.487	—2.711
1930. g. . .	25.370	22.825	—2.545
1931. g. . .	18.258	16.221	—2.037

Še gan nav izdarīta pārvešana uz kāda agrākā gada cenu bazi, bet tomēr importa samazināšanās īsā laikā par 41,5%, bet eksporta — 43,1% liecina par katastrofisko stāvokli, kāds iestājies mūsu ražošanas iekārtas ekspansiju iespējās.

102. Ražošanas un tirdznieciskās ekspansijas priekšnoteikums ir brīva preču apgrozība. Te mēs esam nonākuši pie tirdzniecības režīma jautājumiem. Atkarībā no pastāvošām iespējām ražošanas un tirdzniecības attīstībā, oikonomiskās dzīves gaitā mums nākas sastapties ar brīvirdzniecības, ar vairāk vai mazāk izpausta protekcionisma u. t. t. virzieniem, kas raksturo vienādu vai otrādu tirdzniecības režīma politiku. Izsekot šajā vietā šīs politikas attīstībai būtu lieki. Pāra vārdos norādīsim vieniņi uz pēckara notikumu gaitas norisi. Kara laiks ievērojams ar smagiem tirdzniecības aprobežojumiem — gan ar muitas nodokļu, gan ar administratīviem paņēmieniem. Ap 1920. gadu sākās pamazītēja atsvabināšanās no starptautiskās tirdzniecības apgrūtinājumiem. Tos pamazām atcēla, pārveidoja. Atjaunotās ekspansijas izredzes uz to spieda, jo kā jau bija teikts, tirdzniecības brīvība, pēc iespējas liberāls tirdzniecības režīms ir katras lielākas starptautiskās saimnieciskās ekspansijas priekšnoteikums. Tirdzniecības režīma atbrīvošana un pārveidošana notika gan autonomā, gan nolīgumu (konvencionālā) veidā. Īpaši konvencionālais

tirdzniecības režīma pārveidošanas ceļš pēc pasaules kara uzrāda interesantas īpatnības. Nodibinājās Tautu savienība un Starptautiskais darba birojs — iestādes, kuŗu loma pēckara pasaules organizēšanā un izveidošanā vēl joprojām nav pietiekoši novērtēta. Runājot par Tautu savienības iestāžu darba nozīmi, mums jāsaka, ka šādas nozīmes izpratne prasa lielu kompetenci, jo vienkārša šī jautājuma uztvere nekā nedod: salīdzinājumam mums trūkst tā stāvokļa, kāds būtu bijis, ja nebūtu Tautu savienības un dažādo citu tās iestāžu darba.

Starptautiskās tirdzniecības režīma jautājumi arī bijuši tie, kas, starp citiem, visvairāk nodrošinājuši Tautu savienību. Te pietiek atcerēties tikai pāris piemēru. 1927. gadā sagatavoja importa un eksporta aprobežojumu un aizliegumu atcelšanas konvenciju, bet 1930. g. — tirdzniecības konvenciju. Pirmā no minētām — importa un eksporta aprobežojumu un aizliegumu atcelšanas konvencija nokārtoja tirdzniecības administratīvo režīmu, bet tirdzniecības konvencija — muitas režīmu. Minētās konvencijas to pilnos apmēros nekad nav piemērotas, bet pate jautājumu iztirzāšana konvenciju virzienā uzskatāma par lielu soli uz priekšu.

Bet konvencionālais ceļš nebija vienīgais, kas sekmēja tirdzniecības režīma iespējamu atbrīvošanu — visas valstīs bez tam vēl autonomā ceļā atcēla dažādos kara laikā ievestos tirdzniecības apgrūtinājumus. Arī Latvija samērā agri atcēla tirdzniecības ierobežojumus un nostājās uz relatīva brīvās tirdzniecības ceļa, tādā kārtā atzīdamās savās ekspansijas tieksmēs.

103. Norunas par starptautiskā tirdzniecības režīma pārveidošanu savstarpējām valstu attiecībām aizvien tiek nodrošinātas ar tirdzniecības līgumiem. Tāpat kā attiecībā pret tirdzniecības režīmu arī attiecībā pret tirdzniecības līgumiem saimnieciskās ekspansijas intereses uzstāda savas noteiktas prasības. Brīvam tirdzniecības režīmam atbilst tirdzniecības līgumu sistēma, kas balstās uz vislielākās labvēlības principa. Kā to vēlāk redzēsīm, tirdzniecības režīma pārveidošana, ievēdot aprobežojumus, aizliegumus, pat augstas muitas, var noārdīt visas tās priekšrocības, kādas dod

tirdzniecības līgumi, kas slēgti uz vislielākās labvēlības principa pamatiem. T. S. kādā savā ziņojumā interesanti izsakās, ka visas konvencionālās likmes, visi noslēgtie tarifa līgumi kļūst nenozīmīgi, ja ievie preču importa vai eksporta aizliegumus. Tādā kārtā vēl reiz jāatkārto noteikta iegaumēšanai, ka tirdzniecības līgumu sistēma, kas balstās uz vislielākās labvēlības principa, tikai tad kļūst nozīmīga, efektīva, ja tā balstās uz liberāla ārējās tirdzniecības režīma.

Pārā vārdos minēsim, kāpēc modernās kapitālistiskās ražošanas ekspansijas interesēs bija balstīties uz vislielākās labvēlības principa dibinātiem tirdzniecības līgumiem? Tagad, kad vislielākās labvēlības princips tiek pārprasts un apkarots, šāda noskaidrošana ir svarīga. Ekspansijas tieksmes starptautiskā tirdzniecībā sastopas ar pastāvīgu konkurenci. Lai visi nostātos vienādos konkurences cīņas apstākļos, tad vislielākās labvēlības princips ir tas, kas pie tagadējā attīstītā tirdzniecības līgumu tīkla visvairāk palīdz. Vislielākās labvēlības princips ir tas, kas īpašā veidā atkal nivelē pastāvošās dažādības atsevišķo valstu tirdzniecības režīmā un kas vienveidīgi tuvina pilnīgai tirdzniecības režīma brīvībai. Reti maldīgs ir uzskats, it kā vislielākās labvēlības princips būtu sevišķi nepiemērots mazajām valstīm un it kā tām būtu jāatsakās no šī principa savos līgumos. Taisni otrādi, mazajām valstīm šis princips viņu attiecīgām ekspansijas interesēm var dot vēl vairāk kā lielajām valstīm. Un it īpaši Latvijas tirdzniecības līgumu sistēma, kas balstās uz vislielākā labvēlības principa ar dažām teritoriālām izņēmuma klauzulām, dod iespēju vislabāk nodrošināt mūsu starptautiskās saimnieciskās intereses.

104. Saimnieciskās krīzes laiks ir sagrāvis brīvo tirdzniecības režīmu un reizē ar to satricinājis Eiropā un visā pasaulē valdošo, uz vislielākā labvēlības principa dibināto tirdzniecības līgumu sistēmu. Ir tiesa, ka notiek arī atsacīšanās no līgumiem, vēlēšanās slēgt līgumus kļuvušas vājākas, bet galveno skrambājumu tirdzniecības līgumu principiem devuši jaunie apstākļi tirdzniecības režīma laukā. Kontingenti resp. importa aprobežojumi, pilnīgie aizliegumi,

kā jau bija teikts, ir padarijuši nenozīmīgus pat vislielākos muitas atvieglojumus. Citiem vārdiem, tirdzniecības režīma likumdošana ir sagrāvusi pilnīgi ārējo tirdzniecību. Bet varbūt arī otrādi — ārējās tirdzniecības sabrukums ir novedis pie rigurozās likumdošanas tirdzniecības režīma jautājumos. Saimnieciskie teorētiķi ir sekojuši šiem notikumiem uz pēdām. Agrāko pasaules saimniecības teorētisko konstrukciju vietā tagad ir jau izbūvētas autarchistiskās saimniecības ideoloģijas. Statistiski tiek aprēķinātas ārējo un iekšzemes tirgu attiecības katras valsts produkcijas novietošanā. Citādi, ir ievērojami padziļinājusies iekšzemes tirgus nozīmes izpratne un lozungs: «iztiksim ar pašu ražojumiem» acumirkli ir populārs itin visās zemēs.

Un tomēr pasaules saimnieciskās grūtības nemazinās. Ārējās tirdzniecības skaitļu sarūkums joprojām tiek uzskatīts par saimnieciskās krīzes padziļināšanās zīmi. Tādā kārtā autarchistiskās saimniecības principi nav guvuši nepārprotamu uzvaru un norobežošanās saimniecības likumdošana tiek uzskatīta par pagaidu līdzekli.

Un tas ir gluži saprotami! Tehnikas un sevišķi starptautiskā preču transporta un satiksmes attīstība ir tādā mērā sasaistījuši visu saimniecisko pasauli, ka tagad jau vairs nav iedomājama vienas valsts izolēta saimniecība. To vislabāk pierāda tādu valstu kā Z. A. S. valstu un S. P. R. S. piemēri. Šīs valstis aptver zemes platības, uz kuŗām sastopamas visas iedomājamās saimnieciskās bagātības, sākot ar dažādiem metāliem, izejvielām, akmeņoglēm un šķidrām degvielām un beidzot ar zeltu un citiem dārgmetāliem. Visas zīmes it kā rāda, ka šīs valstis varētu piekopt noteiktu norobežošanās politiku, izveidot autarchistisku saimniecību un justies kā uz svētlaimīgo salas. Bet tas tā nav. Šīs valstis, tāpat kā visas pārējās, raujas pēc saimnieciskiem sakariem ar pārējām valstīm un jūtas bez šiem sakariem kā zivs bez ūdens. Ko šādos apstākļos lai iesāktu valstis, kuŗām trūkst jēlvielu un kurināmā un kuŗu saimnieciskās bagātības prasīt prasās pēc starptautiskiem sakariem!

Mūsu civilizētā pasaule ir nonākusi tajā attīstības stadijā, kad nav vairs iespējama izolēta eksistence. Visas saimnieciskās grūtības savās galvenās līnijās

ir starptautiskas dabas un visiem ievērojamākiem konjunktūras politikas resp. krīzes apkarošanas paņēmieniem jādibinās uz starptautisku kopdarbību. Šajā apcerējumā jau vairākkārt minētas ļoti nopietnu zinātnieku domas, proti, ka saimniecisko grūtību starptautiskās dabas ignorēšana var novest līdz visas pastāvošās civilizācijas sabrukumam. Šī patiesība ir ļoti acimredzama, bet reizē ar to arī viegli izlaižama no acīm. Daudzas slavenas pilsētas un zemju kultūras ir nozudušas no vēstures skatuves un ne katreiz tas ir noticis caur ūdensplūdiem un zemestrīcēm. Pa lielākai daļai šīs kultūras nozudušas pamazām, pamazām pārklādamās ar dūmiem un putekļiem, pamazām pārvērdamās par gruvešiem. Neiesim meklēt pēc iemesliem, kamdēļ tas katrā atsevišķā gadījumā ir noticis. Svarīgi tikai iegaumēt, ka visa mūsu pašreizējā civilizācija var viegli nokļūt uz šāda apkvēpēšanas un pamazītējas nomiršanas, iznīkšanas ceļa. Vienīgi tikai starptautiskās kopdarbības principu pareiza izpratne var glābt mūsu civilizāciju, jo šī starptautiskā kopdarbība atbilst pašreizējam pasaules oikonomiskās attīstības līmenim, pašreizējās ražošanas tehnikas stāvoklim u. tml.

105. Spiedošāk kā jebkad visas šīs problēmas pašlaik nostājas arī Latvijas acu priekšā. Norobežošanās ar visām izolācijas sekām vai — aktīva līdzdarbība starptautiskā saimniecībā, līdzdarbība ar pilnu krūti — tie ir jautājumi, kas tagad vairāk kā jebkad prasa pēc atbildes. Diemžēl, ļoti maz ir meklējumu pēc atbildes. Bet šie jautājumi mūs neatstās! Tie nav tikai konjunktūras politikas jautājumi — kā palielināt krīzes laikos eksportu, kā sašaurināt importu — tās reizē ir arī struktūrālas dabas problēmas: kā veidot dažādo ražojošo nozaru attiecības, uz kādām ražojošām nozarēm balstīt eksportu un kādas ražojošas nozares uzskatīt par iekšzemes patēriņa apmierinātājiem? Citiem vārdiem, norobežošanās vai starptautiskās saimnieciskās kopdarbības jautājumi Latvijai ir daudz smagākas problēmas, nekā vēl daudzām Vakareiropas valstīm ar tradīcijām bagātu pagātni.

Jautājumu par Latvijas tautsaimniecības nākotnes ceļiem ir uzstādījis A. Buševics savā grāmatā «Kur izeja? Latvijas tautsaimniecības attīstības problēmi» (Rīgā, Kultūras

balss, 1930.). A. Buševica grāmatu mūsu sabiedrība ir ievērojusi un viņa slēdzienus apstrīdējusi, bet nenoliedzami, ka pate jautājumu stādišana, kā to darijis A. Buševics, ir pareiza. Lai rādītu to, kā A. Buševics stādījis minētos jautājumus, pievedīsim pāris citātu no viņa grāmatas. Vispirms aizrādīdams uz to, ka saimnieciskās krīzes cēloņi neslēpjoties nelabvēlīgos atmosfēriskos apstākļos, minētais autors tēlo mūsu pilsoņu it kā iedomāto saimnieciskās nākotnes idilli: «Uz strādnieku saliektās muguras brīvā pilsoniskā Latvija, ar «neatkarīgu» no pārējās pasaules lauksaimniecību, tādu pat rūpniecību un tirdzniecību. (Visi pastrīpojumi mūsu. A. Z.) Ja daudz, tad blakus kokiem un liniem pie gadījuma varētu izvest pāri robežai vēl pa šķiņķim vai sviesta mārciņai, lai pietiktu valūtas, ko nopirkt strādniekiem silķi un saimniekam amerikāņu miltus, ar ko uzlabot Kurzemes kviešus. Augstās muitas un lēts darba spēks atņemtu mūsu pilsonībai jebkuŗas rūpes par pasaules tirgus konkurenci un ražošanas tehniku. Šī idille, ko latviešu pilsonībai diktē piedzīvojumu un sakaru trūkums pasaules tirgū un bailes no strādniecības spēka pieauguma, nevar, protams, sajūsmināt Latvijas strādnieku, kuŗa nākotne dibinājas uz mūsu tautsaimniecības agrāko sakaru atjaunošanu ar pārējo pasauli.» Citā vietā A. Buševics tēlo latviešu pilsonību — jauno Latvijas saimnieku sekojošos vārdos: «Šim jaunizceptajam saimniekam nav pasaules politikā nedz piedzīvojumu, nedz patiesu draugu. Ar bailīgu ziņkārību tas pa pavērtām durvīm vēro, kas notiek ārpusē. Bet šī ārpusē spiežas ar troksni durvis, jo ne par velti Latvija atrodas uz lielceļa starp Austrum- un Vakareiropu. Nobilēs jaunais saimnieks gatavs durvis labprāt aizcirst, sak, kam man tas — iztikšu pats ar sevi vien. Bet šī noslēgšanās, pat ja tā būtu iespējama, nozīmētu mazai Latvijai saimniecisku stagnāciju, no kuŗas, pirmām kārtām, nāktos ciest strādniecībai». No pievestiem citātiem skaidrs, ka A. Buševics prasa pēc plašiem sakariem ar pārējo pasauli. Tuvāk par to viņš saka: «Ceļi Latvijas nākotnei tikai divi: 1) pilsonības ieteiktais ceļš — revolūcijā iegūto rezervu izsaimniekošana bez sistēmas un plāna, agrārā nomaļu valsts bez nākotnes perspek-

tivēm, regress sociālā un reakcija politiskā laukā, ar kļu politikai valsts pārvaldē un šīs politikas bankrotu, preti katastrofai un Latvijas likteņa izšķiršanai bez Latvijas līdzdalības un 2) strādniecības nospraustais ceļš — caur augošu saimniecisku kopdarbību starp Latviju un Krieviju uz saimniecisku vienību». Kādā citā vietā: «Latvijas nākotne nav domājama bez sakaru nokārtošanas ar aizmuguri — Krieviju, un jautājums tikai par veidu, kā tas notiks. Tas arī ir vienīgais ceļš, kā atjaunot mūsu rūpniecību un tirdzniecību apmēros, kādi nepieciešami, lai nodrošinātu ar vietējo tirgu Latvijas lauksaimniecību».

A. Buševica uzstādījums par to, vai Latvijas saimnieciskā nākotne meklējama ekspansijas vai noslēgšanās virzienā, līdz šim bijis spilgtākais. Un viņam ir taisnība, ka «noslēgšanās, pat ja tā būtu iespējama, nozīmētu mazai Latvijai saimniecisku stagnāciju». Tas sevišķi iegaumējams tagad, kad krīzes apstākļu dēļ ir sākusies pārspīlēta norobežošanās politika, ka draud pārvērsties par permanentu nākotnes oikonomiskās politikas ideoloģiju. Tas nekādā gadījumā nedrīkstētu notikt! Uz katra soļa būtu pasvītrojams, ka pēdējā laikā norobežošanās politiku mēs esam uzsākuši apstākļu spiesti, ka no šīs norobežošanās politikas mēs atteiksimies, tiklīdz vispār būs nomanāma griba ar starptautiskiem paņēmieniem rēgulēt saimnieciskās dzīves gaitu, un ka Latvijas aktīva un dzīva līdzdalība starptautiskā saimnieciskā dzīvē ir vienīgais tās nākotnes ceļš.

Latvijas dzīvā līdzdalība starptautiskās saimnieciskās dzīves gaitā katrā ziņā tomēr nav tikai vienas atsevišķas sociālas šķiras (kaut arī ļoti ievērojamas) interesēs, bet gan visas nācijas interesēs un, otrkārt, «Latvijas tautsaimniecības sakaru atjaunošana un nostiprināšana ar pārējo pasauli» nav identiska ar Latvijas valsts inkorporēšanu Krievijā. No tautsaimniecības interešu viedokļa šāda inkorporēšana arī nekā nedotu, jo — kā tas jau kādā piemērā bija teikts — tādas lielas valstis kā Z. A. S. valstis un arī Krievija ne mazāk cieš no saimnieciskās krīzes kā Latvija un pārējās valstis. Tādā kārtā mēs nonākam pie slēdziena, ka ar starptautisko saimniecību

sko politiku, ar starptautisku ekspansiju ir apzīmējamas pavisam citas lietas. Neatkarīgā valsts, neatkarīga nacionālā saimniecība ir ne tikai vienas mūsu saimnieciskās nākotnes ceļa meklēšanas priekšnoteikums, bet, otrādi, šī neatkarīgā nacionālā saimniecība var reizē tikt uzskatīta par visu mērķu sasniegšanas ievērojamāko faktoru. Bet katrā ziņā viens prātis var būt ar to, ka Latvijas saimnieciskā nākotne nav autarchijs, bet aktīvā līdzdalībā starptautiskā saimnieciskā dzīvē. Šī atziņa uzliek par pienākumu gādāt, lai šī starptautiskā kopdarbība mūsu interesēm pieņemamās formās arī atjaunotos.

VII. Bezdarbs kā krīzes problēma.

106. Visubeidzot jāpiegriežas saimnieciskās krīzes vismagākai problēmai — bezdarbam. Bezdarbu pilnā vārda nozīmē varam nosaukt par saimnieciskās krīzes sociālām sekām. Katrā ziņā jārunā par sekām, jo uzskatīt bezdarbu par primāru krīzes parādību būs ļoti grūti, tālab — tas no augšējā iztīrījuma arī izriet — ka pastāv, pēc mūsu pārliecības, iespējāmība ar attiecīgiem konjunktūras politikas līdzekļiem izveidot tādu saimnieciskās dzīves norisi, kas būtu pasargāta no smagiem sociālas dabas satricinājumiem.

Iekams runājam par bezdarba problēmu, pāris vārdos apstāsimies pie bezdarba jēdziena. Atkarībā no tā stāv jautājums par bezdarba apmēru noteikšanu. V. Voitinskis aizrāda (*Un remède à la crise: la création d'emploi par une action internationale*, «Revue Internationale du Travail, Janvier 1932, Vol. XXV Nr. 1), ka ļoti grūti ir noteikt pastāvošā bezdarba patiesos apmērus, jo atsevišķo valstu bezdarba statistikā trūkst nepieciešamās vienveidības, kas darītu iespējamus daudz maz apmierinošus skaitļu salīdzinājumus. Viena valsts dod ziņas par visām personām, kurām trūkst nodarbošanās, otra — atzīmē tikai apdrošinātos bezdarbniekus, bet trešā — tikai tos, kas saņem kaut kādu pabalstu. Tādā kārtā bezdarbnieka jēdziens tiek iztulkots ļoti dažādi. Pēc tā paša V. Voitinska domām, ja atmet pie malas gadījuma apstākļus, kas izsauc bezdarbu (sezonas apstākļi, nepietiekoša

darba tirgus organizācija, eksporta tirdzniecības sarežģījumi u. tml.), mūsu laikmeta bezdarbu pēc tā izcelšanās rakstura var sagrupēt: a) tehnoloģiskā bezdarbā, kad strādnieku atlaišana no darba notiek ražošanas tehnisko uzlabojumu dēļ un b) cikliskā bezdarbā, kas rodas no ražošanas apmēru sašaurināšanās. Ciklisko bezdarbu labāk nosauksim par oikonomisko bezdarbu. Praktiskā dzīvē reti kad šie bezdarba veidi gan sastopami pilnīgi šķirti, bet gan pa lielākai daļai viens ar otru saistīti, tie viens no otra izriet. No statistiskā viedokļa abus šos bezdarba veidus, to pastāvēšanu, ir ērti konstatēt: tehnoloģiskā bezdarba gadījumā bezdarbnieku skaits pieaug, t. i. strādnieku skaits mazinās, bet produkcijas apmēri arī pieaug, kamēr oikonomiskā bezdarba apstākļos samazinās tiklab nodarbināto personu skaits, kā arī produkcijas apmēri. Spilgts tehnoloģiskā bezdarba piemērs bijis sastopams Z. A. S. valstīs no 1919.—1927. g. g., t. i. pirms tagadējās krīzes iestāšanās. Minētā laikmetā nodarbināto skaits Z. A. S. valstīs samazinājās par 15%, bet produkcijas apmēri tajā pašā laikā sprīdī pieauguši par 20—25%. V. Voitinskis taisa slēdzienu, ka, pievedot šo piemēru, tomēr būtu maldīgi runāt par tehnoloģisko bezdarbu kā par specifisku Amerikas saimnieciskās dzīves parādību, bet tehnoloģiskais bezdarbs esot uzskatāms kā modernās kapitālistiskās ražošanas iekārtas iezīme («Beaucoup d'indices donnent à supposer qu'il ne s'agit pas là d'un phénomène spécifique-ment américain, mais au contraire d'un processus typique du régime capitaliste moderne»). Runāt par tehnoloģisko bezdarbu kā par tipisku tagadējās kapitālistiskās iekārtas iezīmi, nozīmē pēc būtības runāt par racionālizācijas un bezdarba sakarību. Pievedot V. Voitinska domas, negribam taisīt slēdzienu, ka jautājums būtu vienkārši un bez pretrunām izšķirams. Racionālizācijas un bezdarba sakarības problēma tautsaimniecībā ieņem ļoti ievērojamu vietu un par to pastāv gan speciāla literatūra, gan arī par šo lietu atsevišķas domas izteiktas visu nopietnāko tautsaimnieku darbos. Aizrādīsim kaut vai tikai uz Starptautiskā darba biroja rūpīgiem pētījumiem bezdarba jautājumā, kur arī racionālizācijas un bezdarba problēmai piegriezta vajadzīgā vērība («La ra-

tionalisation et les Conditions du Travail», la Collection des Etudes et Documents, série B, Nr. 18). Profesors Dr. Her o M o e l l e r (Erlangen) savā rakstā «Rationalisierung und Arbeitslosigkeit» (iespiests «Weltwirtschaftliches Archiv», 34. Bd., Oktober 1931, Heft 2) pieved ļoti daudz bibliografisku datu par šo jautājumu, kamdēļ uz minēto autoru būtu noraidāmi visi, kas interesējas par tehnoloģiskā bezdarba sīkāku iztirzājumu.

107. Šīs īsās piezīmes dod tikai vispārīgus norādījumus uz bezdarba jēdziena vēl tālu nenoskaidroto saturu. Vācijā «Brauna komisija» (par tās nodibināšanos un uzdevumiem būs runa vēlāk) ir ielaidusies šī jēdziena tālās analizēs un nokļuvusi neizbrienamā biežoknī.

Šīs piezīmes dara saprotamu, ka šo lielo neskaidrību dēļ ir ļoti grūti iegūt eksaktus datus par patiesiem bezdarba apmēriem un ka visi skaitļi, kādus parasti šajā jautājumā min, uzskatāmi par aptuveniem. V. Voitinskis savā jau pieminētā rakstā (tas publicēts 1932. g. janvārī) vērtē pasaules bezdarba strādnieku skaitu 25 miljonus personu lielu, no kāda bezdarbnieku skaita puse atrodas Eiropā. Bet parcīalais bezdarbs neesot mazāks, tā kā īstenībā pasaules bezdarbnieku skaits sniedzas dažos desmitos miljonu. Šādu pat bezdarbnieku skaitli sastopam arī vēlāk publicētos kompetentu lietpratēju rakstos. No 12.—30. aprīlam 1932. g. notika starptautiskā darba konference, kurā piedalījās 47 valstis. P. W. M a r t i n ' s , komentēdams šīs konferences darba panākumus (La reconstruction économique Mondiale, «Revue Internationale du Travail», Vol. XXVI Nr. 2, Août 1932), arī vērtē pasaules bezdarbnieku armiju 25 miljonus lielu.

Tagadējā laikmeta bezdarbam ir noteikti izpausts oikonomiskā bezdarba raksturs. Atceroties augšējo (106) sakarību starp produkcijas apmēriem un nodarbināto strādnieku skaitu, pievedsim ziņas par bezdarba attīstību galvenās rūpniecības zemēs Z. A. S. valstīs, Anglijā un Vācijā. (Dati par Z. A. S. valstu nodarbinātām personām sastādīti pēc Bureau of Labor ziņām, bet par produkciju — pēc Federal Reserve Bulletin; dati par Anglijas produkciju sastādīti pēc London and Cambrid-

ge Economical Service ziņām, bet Vācijas dati — pēc Institut für Konjunkturforschung).

Nodarbinātība un produkcijas apmēri Z. A. S. valstīs, Anglijā un Vācijā.

1. Z. A. S. valstīs.

Mēneši	Nodarbinātība (nodarbinātie strādnieki % no visu skaita, 1926. g. = 100)			Produkcijas apmēri (1923/1925. g. g. = 100)		
	1929.	1930.	1931.	1929.	1930.	1931.
	Janvāris	95,2	90,2	73,1	117	102
Februāris	97,4	90,3	74,1	116	107	86
Marts	98,6	89,8	74,8	120	105	88
Aprīlis	99,1	89,1	74,5	123	107	90
Maijs	99,2	87,7	74,1	125	105	90
Jūnijs	98,8	85,5	72,2	129	100	86
Jūlijs	98,2	81,6	70,4	126	94	83
Augusts	98,6	79,9	—	124	91	—
Septembris	99,3	79,7	—	122	90	—
Oktōbris	98,3	78,6	—	117	85	—
Novembris	94,8	76,5	—	105	84	—
Decembris	91,9	75,1	—	96	80	—

2. Anglijā.

Mēneši	(Nodarbinātie strādnieki no visu apdrošināto skaita)			Produkcija 1924. g. = 100		
	1929.	1930.	1931.	1929.	1930.	1931.
Janvāris	87,7	87,4	78,5	108,3	109,6	85,1
Februāris	87,8	86,9	78,3			
Marts	89,9	86,3	78,5			
Aprīlis	90,1	85,8	79,1	111,0	100,9	80,5
Maijs	90,1	85,0	79,2			
Jūnijs	90,2	84,6	78,2			
Jūlijs	90,1	83,3	—	108,2	90,7	—
Augusts	89,9	82,9	—			
Septembris	89,9	82,4	—			
Oktōbris	89,6	81,3	—	114,8	92,7	—
Novembris	89,0	80,9	—			
Decembris	88,9	79,8	—			

3. Vācijā.

Mēneši	Pilnos apmēros nodarbināto strādnieku 0/00/0			Produkcija 1928. g. = 100		
	1929.	1930.	1931.	1929.	1930.	1931.
Janvāris	85,8	81,1	64,4	95,2	94,8	67,8
Februāris	84,3	79,5	64,8	91,0	93,0	69,2
Marts	85,2	79,0	64,7	99,0	93,3	73,5
Aprīlis	87,5	78,6	65,2	108,4	92,3	76,3
Maijs	87,8	78,5	66,1	109,1	88,4	73,9
Jūnijs	88,9	77,5	65,9	109,8	82,0	74,3
Jūlijs	88,7	76,0	64,2	104,7	80,6	73,2
Augusts	88,6	74,1	—	103,3	79,6	—
Septembris	88,2	73,0	—	101,8	78,8	—
Oktobris	87,6	72,2	—	101,4	77,6	—
Novembris	86,3	70,2	—	101,4	75,4	—
Decembris	83,1	66,3	—	96,0	72,5	—

No šīs tabulas, kuŗu piedev V. Voitinskis, izriet o i k o n o m i s k ā bezdarba raksturs: te viscaur nodarbinātības skaitļu slidēšana notiek reizē ar produkcijas apmēru samazināšanos. Pēc V. Voitinska domām, tagadējā bezdarba apmēri pa ⅔ esot oikomiskas dabas (viņa terminoloģijā — cikliskais bezdarbs), bet ⅓ — tehnoloģiskas dabas.

Vēl minēsim pāris jaunākos skaitļus par bezdarba apmēriem atsevišķās galvenās valstīs (pēc Starptautiskā tirdzniecības institūta datiem «Recueil de Statistique de l'Institut International du Commerce», Nr. 6, 20 Aoūt 1932). Vācijā uz 65,1 milj. iedzīvotājiem (1930. g. vērtējuma skaitlis) 1932. g. jūlijā skaitījās 5.393.392 reģistrēti bezdarbnieki. Dānijā pēc 1930. g. skaitīšanas datiem bija 3.550.651 iedzīvotājs, bet arodnieciskās bezdarba kasēs reģistrēto biedru skaits 1932. g. maijā bija 312.602, no kāda skaita bezdarbnieku 77.525 jeb 24,8%. Anglijā pēc 1931. g. skaitīšanas datiem bija 44.790.485 iedzīvotāji, bet maijā pilnīgo bezdarbnieku skaits bija sasniedzis 2.058.965, parciālā bezdarba skārtas bija 688.378 personas. Zviedrijā 1930. g. iedzīvotāju skaitu

vērtēja 6.141.571 personu, bet pēc arod biedrību statistikas bezdarbnieku skaits bija 77.137 vai 19,1% no visa arodnieciski organizēto biedru skaita.

108. Pievestie pasaules bezdarba apmēru dati liecina, ka bezdarba problēmas atrisināšana ir viena no smagākām. Sen aizgājis tas laiks, kad publiskā vara nostājas bezdarba jautājumā kā neitrāls skatītājs, laudama šē valdīt *laissez faire*, *laissez passer* principam. Jo tālāk iet valsts varas iejaukšanās privātsaimnieciskā dzīvē, jo lielāku atbildību tā uzņemas par saimnieciskās dzīves norises sekām. Ar dažādiem saimnieciskās dzīves rēgulēšanas noteikumiem atsevišķo personu pašierosme un brīva darba izvēle lielā mērā tiek ierobežota. Neuzrādot citus nodarbošanās veidus, no kuriem smelt līdzekļus dzīves vajadzību apmierināšanai, publiskā vara lielā mērā uzņemas atbildību par šīs savas reglamentācijas upuru apgādāšanu. Tās visas ir lietas, kas padara bezdarba problēmu, saprastu vispirms šī vārda šaurākā nozīmē, par ļoti smagu un plašu jautājumu.

Ja pārļaižam skatu visam tam, kas darīts bezdarba problēmas nokārtošanai, tad jāliecina, ka līdz šim ļoti daudz paveikts bezdarba jautājuma noskaidrošanai, bet maz praktisku panākumu gūts tā praktiskai atrisināšanai. Tas lielā mērā izskaidrojams ar to, ka bezdarbs starp daudzajām krīzes problēmām nav lieta par sevi un bezdarba jautājuma atrisināšanai nevarēs būt diezgan sekmīgu panākumu, iekams saimniecisko dēpresiju laikmetu atkārtošanās nebūs padarīta par neiespējamu vispār.

Bezdarba problēmas pētīšanai ļoti daudz ir darījis Starptautiskais darba birojs, atsevišķo valstu valdību ieceltās komisijas un dažādo zemju arodorganizācijas. Starptautiskais darba birojs savā laikā nodibināja īpašu bezdarba pētīšanas komisiju. Tās atsevišķie līdzstrādnieki, kā Briseles universitātes tautsaimniecības politikas profesors Maurice Ansiaux, Ženēvas universitātes statistikas un demografijas profesors L. Hersch, Oksfordas universitātes prof. G. D. H. Cole u. c. bezdarba jautājumā ir publicējuši interesantas monografijas. Bez tam Starptautiskais darba birojs katru gadu ir sastādījis plašu ziņojumu bezdarba jautājumā. Visi tie ir

dokumenti, kas nepieciešami bezdarba problēmas iztīrīšanai pēc būtības.

Atstājot pie malas visu šo bagāto materiālu sīkāku iztīrīšanu, atzīmēsim Starptautiskās darba konferences 16. sesijas (no 12.—30. apr. 1932. g.) rezolūcijas par saimnieciskās krīzes apkaņošanu. Šīs rezolūcijas lielā mērā pieskaņas bezdarba problēmai un raksturo paša jaunākā laika tendences bezdarba jautājuma atrisināšanā. Galveno rezolūciju saturs sekojošs:

1. Pienācīgi pilnvarotām valdību uzticības personām iespējami drīzi jāvienojas par plašāka rakstura starptautiskiem darbiem un arī par tādiem pat plašiem darbiem atsevišķo valstu robežās; šo uzticības personu uzdevums būtu pienācīgi organizēt minētos darbus, izstrādāt financēšanas un vispār to realizēšanas plānus.

2. Valdībām jāapsprīež ražošanas un preču apmaiņas problēmas ar nolūku panākt vienošanos starptautisku konvenciju veidā par lielākas oikonomiskas aktivitātes attīstīšanu, ņemot vērā pakāpenisko masu pirkšanas spēju izveidošanos.

Starptautiskās darba konferences rezolūcijās arī minēts, ka šādi plašāka rakstura darbi varētu būt — lauku elektrofikācijas, dzīvokļu būves, spēkstaciju būvju u. c. tml. darbi.

Citiem vārdiem, starptautiska rakstura darbu organizēšana acumirkli ir viens no nopietnākajiem un interesantākajiem priekšlikumiem bezdarba faktiskai apkaņošanai. Par šo jautājumu ir rakstījis V. Voitinskis (W. Woytinsky: Un remède à la crise: La création d'emploi par une action internationale, Revue Internationale du Travail, Vol. XXV Nr. 1, Janvier 1932).

Dažādās bezdarba problēmas ļoti pamatīgi ir uzstādījuši un iztīrījuši Vācijā t. s. «Brauna komisija», kuru Vācijas valdība 1931. g. iecēla bezdarba jautājumu noskaidrošanai. Brauna komisijas nopelns ir tas, ka viņa ir atsegusi šī smagā jautājuma objektīvo dabu un norādījusi uz tiem bezdarba problēmas iztīrīšanas paņēmieniem, kuriem ir kailas dēmagājijas un politiskas reklāmas raksturs.

109. Lidz pašam pēdējam laikam Latvija bezdarba jautājuma šī vārda patiesā nozīmē nepazīna. Tāpēc trūka arī jeb-

kādu teorētisku ieskatu par šī smagā jautājuma atrisināšanu. Ja atskaita pilnīgi nelietišķo runāšanu par nevižošanu strādāt un tamlīdzīgu bezdarba «apkaņošanas» paņēmienus, tad nekas arī pāri nepalika. Saimnieciskā krīze pārsteidza Latviju tajā brīdī, kad viņas rūpniecība bija lielā mērā jau atjaunojusies un uzsūkusi sevi ļoti daudz strādnieku. Izažošanas apmēru sašaurināšanās sāka no jauna sviest šos rūpniecības strādniekus uz ielas un sekmēja strauju bezdarbnieku skaita pieaugumu. Un tagad mēs sākam sastapt arī balsis par to, ka Latvijā ir savs bezdarba jautājums un ka nepieciešama plānveidīga darbība tā nokārtošanai. Latvijas saimnieciskās biedrības memorandā mūsu bezdarbs uztverts vairāk kā struktūrāla parādība — mazāk kā konjunktūrāla. Tā atrisināšanai arī likti priekšā līdzekļi, kuriem ir struktūrālās politikas raksturs, t. i. tāds, kas pārgrozītu mūsu ražošanas nozaru savstarpējās attiecības.

Saimnieciskās krīzes grūtību spogulis, to mēraukla vispār ir — krīzes sociālās sekas. Būtu taču pilnīgi vienaldzīgi, vai ārējās tirdzniecības apmēri, salīdzinājumā ar kaut kādu iepriekšējo gadu, samazinājušies uz pusi vai par $\frac{1}{3}$, būtu pilnīgi vienaldzīgi, vai bankrotējuši simts vai divi simti uzņēmumu, vai izūtrupētas 50 vai 100 lauku mājas, tas viss būtu pilnīgi vienaldzīgi, ja aiz šīm ārējām parādībām neslēptos cilvēku, ļoti plašu sabiedrības aprindu posts un nelaime. Bezdarbs ir viena no spilgtākām sociālā posta sekām, kādas rodas krīzes laikos. Tamdēļ arī tā atrisināšanai pieliekamas maksimālās pūles.

VIII. Noslēgums.

110. Saimnieciskā krīze, kādu šobrīd pārdzīvo bez izņēmuma visa pasaule, atnesusi sev līdz daudz sociālā posta un nelaiemes. Cilvēka dabā tomēr mīt nemitīga ticība labākai nākotnei, tālab arī tagad, pēc vairākiem grūtību pilniem gadiem, ilgas pēc saimnieciskās krīzes izbeigšanās ir kļuvušas nepārvaramas. Tie pareģojumi par saimnieciskās krīzes izbeigšanos, kādi reizu pa reizei atskan atklātībā, bez izņēmuma tiek uztverti kā debesu mannā. Visos šajos pareģojumos par saim-

nieciskās krīzes drīzu izbeigšanos un arī šajā ticībā uz dzīves labklājības atjaunošanos aizvien tomēr spīd cauri kaut kāds fā t ā l i s m s. It kā viss tas, kas notiek ap mums un ar mums pavisam nebūtu atkarīgs no pašu darbības un izturēšanās.

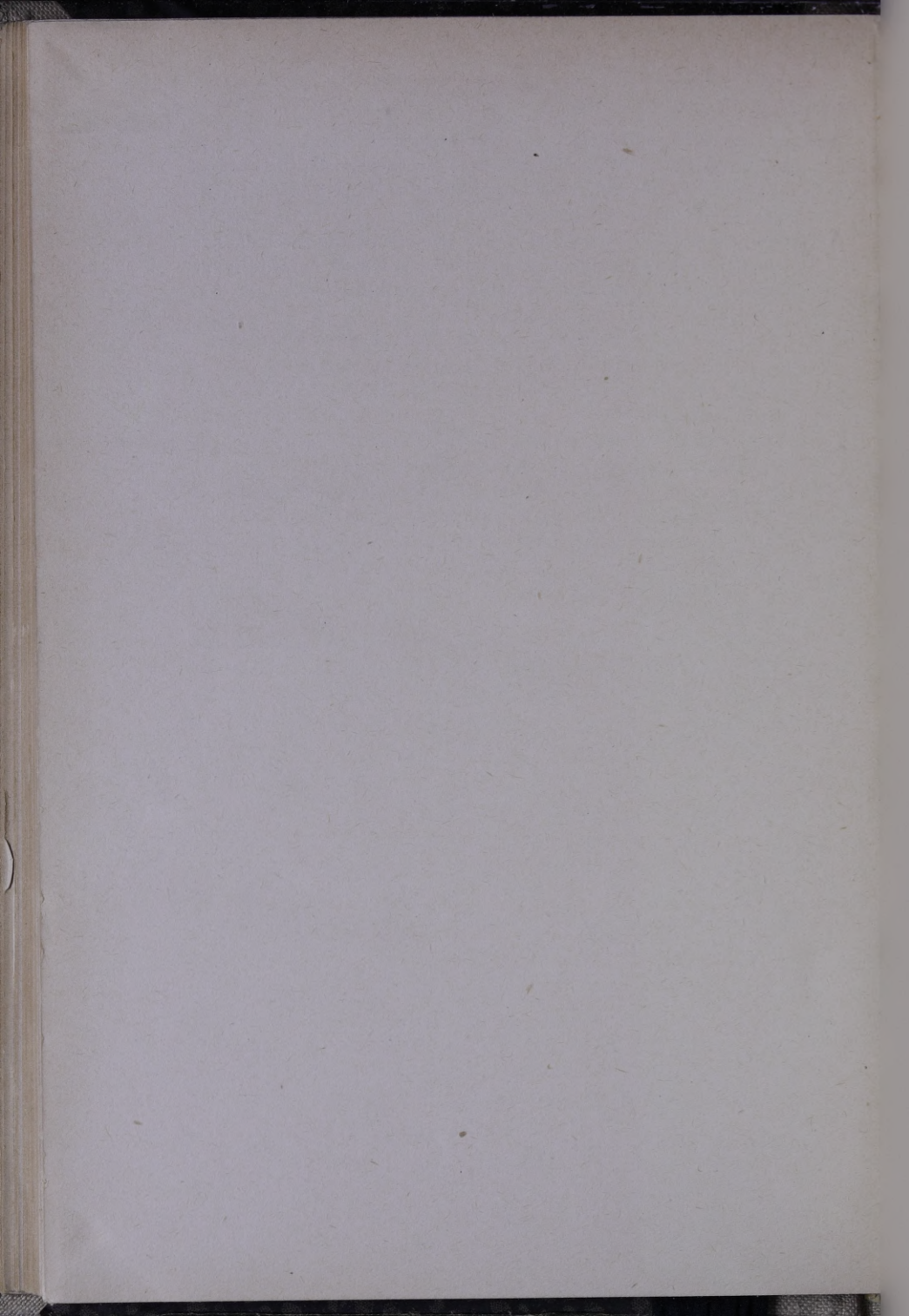
Saimnieciskā darbībā un šīs darbības veidošanā tomēr vismazāk vietas drīkst būt fātālismam, aklai pārliecībai it kā viss tas, kas norisinās mums apkārt, nav atkarīgs no mums un ka mūsu spēkos arī nestāv notikumu gaitas norisi ietekmēt. Ar šādu izturēšanos mēdz parasti segt agrākā darbības laikā pielaistās kļūdas, ar fātālo izturēšanos attaisno acumirkli viscaur novērojamo ignoranci, kas neļauj izprast visu to notikumu saturu, kādi norisinās ap mums. Fātālisms saimnieciskā politikā vispār un atsevišķi konjunktūras politikā loģiski spiestu secināt, ka tādā gadījumā taču ikviens saimnieciskās politikas mēģinājums ir gluži lieks.

Saimnieciskā resp. konjunktūras politika ir, galvenām kārtām, atbildīga par oikonomiskās dzīves norisi vispār. Ja šī politika nav spējusi jau laikus mūs pasargāt no pēdējo gadu smagiem satricinājumiem un ja dažos gados, kopš plosās krīzes smagās sekas, nav arī izdevies radīt jaunu atdzimšanu, tad atbildīgi par to ir saimnieciskās politikas kursa noteļcēji katrā valstī atsevišķi un visās kopā ņēmot. Un ja tuvākā nākotnē netiks atrasti ceļi, kā novērst saimnieciskās grūtības, tad atkal par to būs atbildīgi visi tie, kas vada un noteļc ražošanas, preču maiņas un visas citas ievērojamākās saimnieciskās dzīves nozares.

Ļoti bieži pacelts jautājums — vai mazā Latvijā atsevišķi spējīga darīt kautko ievērojamu un patstāvīgu krīzes apkaļošānai? Ja ar šādu jautājumu grib raksturot mūsu mazās dzimtenes atkarību no pārējās plašās pasaules saimniecības, tad tas ir uzstādīts gluži pareizi. Ir jāpielaiž, ka visi tie, kas minēto jautājumu šādā nozīmē uzstāda, arī saprot nepieciešamību pielikt visas pūles starptautiskās kopdarbības atjaunošanai. Bet visbiežāk par Latvijas nespēju darīt kautko ievērojamu saimnieciskās krīzes apkaļošānai runā tad, kad nākas apslēpt pilnīgu bezdarbību, nepiemērotu rīcību vai arī tad, kad rodas vajadzība attaisnot pielaistās kļūdas. «Visās valstīs iet tikpat slikti» — tāds ir teiciens, kuļam parasti jāatbrūņo visi iebildumi pret nepiemērotu paņēmienu pielieļošānu

saimnieciskās politikas laukā. Bet šāda atrunāšanās neatsvabinās nevienu no atbildības vēstures tiesas priekšā.

Vajadzība pēc aktīvas un nopietnas konjunktūras politikas nav izskaidrojama un pamatojama vienīgi ar sociālo postu, kāds pamazām ir izplatījies mūsu zemē un draud vēl daudz plašākos apmēros izplatīties nākotnē. Acumirkli jautājums var sākt grozīties ap mūsu valsts dzīvības likteņiem.

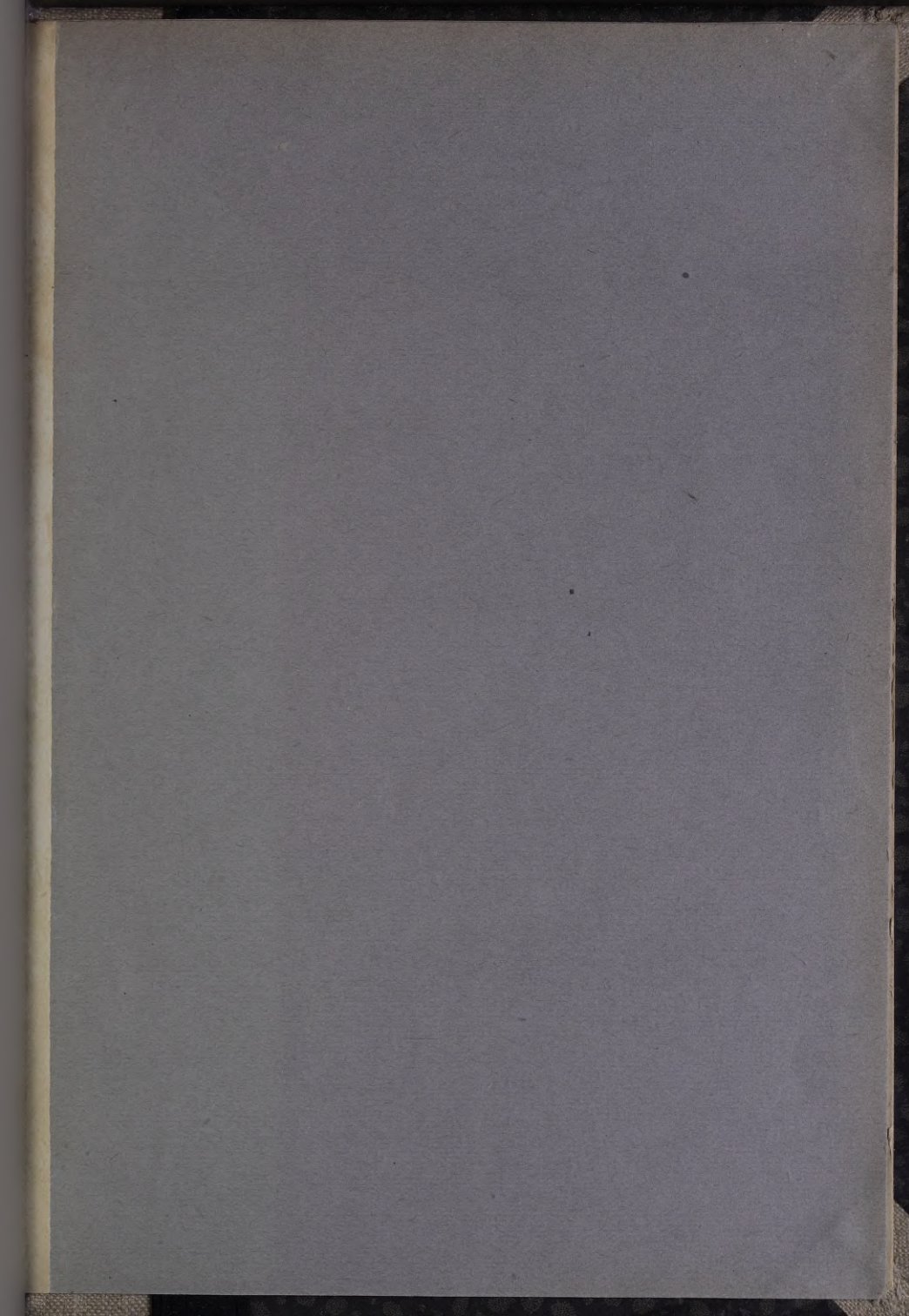

Saturs.

	Lapp.
Ievads	3
 A. Saimnieciskās krīzes pārvarēšanas plāni vispār.	
I. Konjunktūras teorija, konjunktūras politika un saimnieciskā politika	5
II. Konjunktūras pētīšanas jautājumi, konjunktūras teorija un politika Latvijā	11
III. Konjunktūras politikas teorētisko pamatojumu mēģinājumi	15
 B. Daži konjunktūras politikas jautājumi.	
I. Strīdi par saimnieciskās dzīves fluktuāciju cēloņiem vispār	24
II. Monetārās krīzes teorijas	36
III. Zelta politika	46
Zelta ražas, patēriņš un krājumi (tabula)	68
Zelta krājumu sadalīšanās pēc kontinentiem (tabula)	70
IV. Cenu politika	73
Cenu krišanās tautsaimnieciskās sekas (87.)	81
Veco parādu jautājums (91.)	88
Cietas cenas (92.)	90
V. Kredīta un diskonta politika	95
VI. Starptautiskās preču apgrozības politika	103
VII. Bezdarbs kā krīzes problēma	112
Nodarbinātība un produkcijas apmēri Z. A. S. valstīs, Anglijā un Vācijā (tabula)	115
VIII. Noslēgums	119

Lo 8223

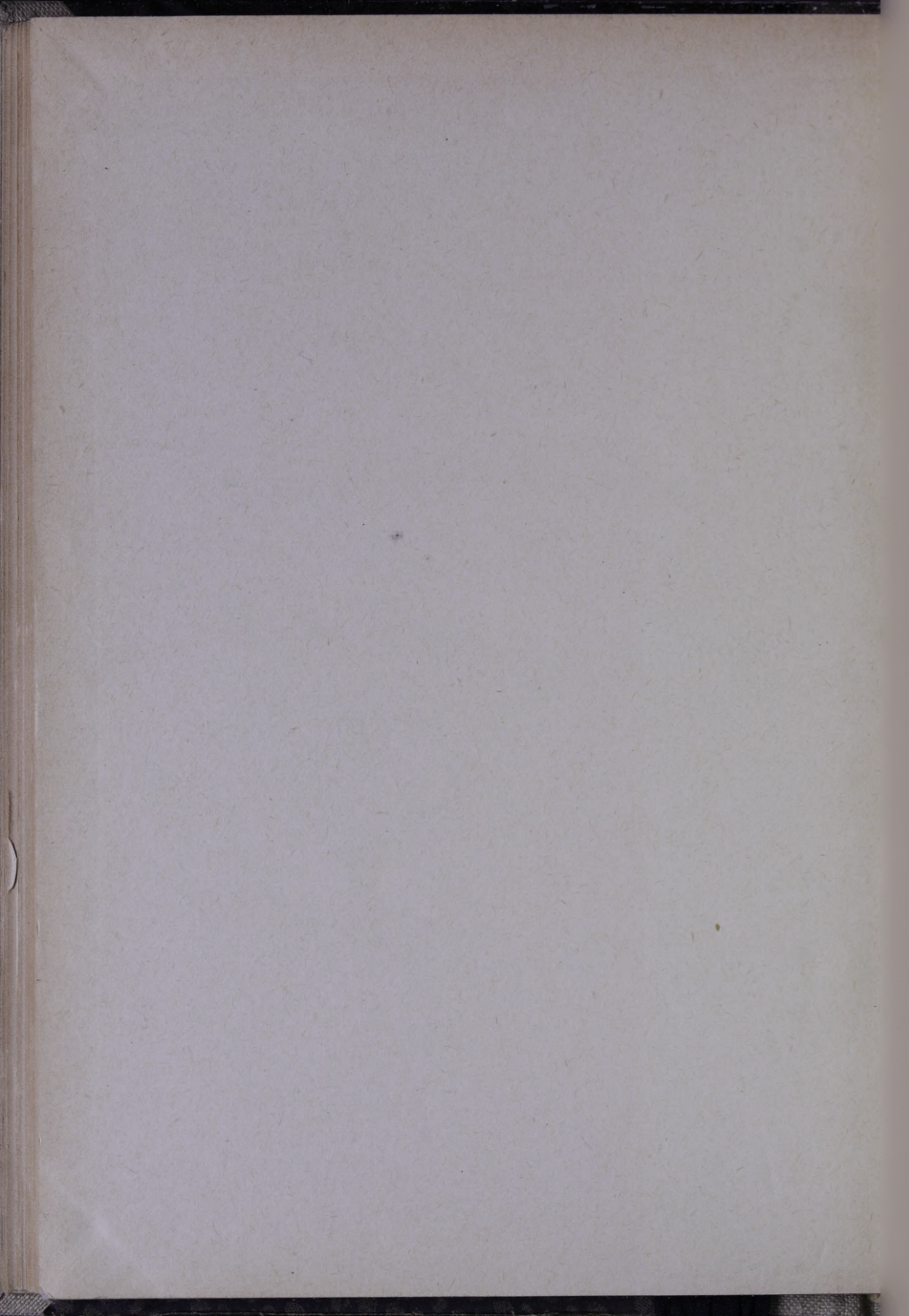

24 ZEP. 1932

Yc 8223

12-1

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309068844